

MATOLCSY MÁTYÁS

**AZ ÚJ
FÖLDREFORM
MUNKATERVE**

S Z E K F Ű G Y U L A
ELŐSZAVÁVAL

ELŐSZÓ AZ ELSŐ KIADÁSHOZ

Matolcsy Mátyás fiatal barátom könyvéhez szívesen írom e néhány szót, bár tudatában vagyok annak, hogy gazdaságtudományi ismeretek híján nálamnál, mint laikusnál, inkább volnának alkalmasak igazi szakemberek az előszó készítésére. A könyvnek, mint szakmunkának, meg lesz a jelentősége, de én azt hiszem, ezentúl is, általánosabb kulturális és nemzeti szempontokból is nagy a fontossága.

Csak a napokban mutatta ki a kisebbségi kérdés kitűnő szakembere, Szász Zsombor, hogy revíziós törekvéseinkben immár tizenöt esztendő óta folyton a földet néztük és nem vettük észre rajta az embert, azokat a magyarokat, akik folyvást pusztultak, a nélkül, hogy segítségükre siettünk volna. Hasonló a helyzet a hazai földbirtok kérdésében. A háború utáni földreform előtt 'és azóta is igen sokat írtak és beszéltek a földkérdésről, sokat vitatkoztak azon, vájjon a kis- vagy nagybirtok hozama növeli-e nagyobb mértékben a nemzeti jövedelmet, vájjon megszakítaná-e a termelés folytonosságát a kiadósabb földreform vagy sem, – mindezen bizonyára lényeges kérdések mellett azonban teljesen háttérbe szorult az a tény, hogy nagy

tömege él közöttünk a szegény magyaroknak, akiknek méltánytalan helyzetén ma már nem lehet sem kívándoroltatással, sem iparosítással, nagyvárosba küldéssel segíteni, miként a háború előtt történt, – nem marad tehát egyéb hátra, mint a telepítés és ezzel kapcsolatban a földbirtok reformja. Hogy ez parancsoló szükségesség és belső zavarok lehetősége nélkül nem halasztható: ez bizonyára nem valami tudományos megállapítás, nem is valami politikus dolog, amivel társadalmunkban sokoldalú helyeslést lehetne szerezni s így érthető, hogy az emberi jognak ily egyoldalú hangoztatása mellett gazdaságtudósok és politikusok egyként háborítatlanul mentek el és tovább vitatkoztak a földről, megfélelkezve az emberről. Az pedig, aki magyar nemzeti és egyetemes humanisztikus szempontból továbbra is makacsul az ember sorsára gondolt, lassanként maga előtt is javíthatatlan idealistának, álmodozónak tűnt fel, akit joggal megmosolyognak a „szakemberek”.

Ebben a helyzetben nyújt számomra Matolcsy Mátyás könyve nagy megnyugvást. Részletes szaktanulmányokra, a sajátjaira és az egész kiterjedt irodalomra támaszkodik, s nemcsak hogy először foglalja össze szintézisbe az egész kérdést, de nem áll meg a föld és megművelése és jövedelme vizsgálatánál, hanem megmutatja azon módokat, melyekkel a szegény magyarságnak néhány százezer tehetségesebbje tényleg földhöz juthat, s ezzel a mi földbirtokstruktúránk és társadalmi berendezésünk is szélesebb alapokra helyezhető. Ez a könyv tudtommal az első pozitív, javaslat, melynek lehet, hogy vannak hiányai vagy tévedései, ezek azonban a diskusszió során kijavíthatók és

kiegészíthetők – de megmarad az -az érdeme, hogy a kérdést kiemelte az elméleti és politikai vitákból s a pozitív megoldás síkjára toltá át, honnan alig lesz eltávolítható.

A mai földreform-ügy kezd erősen hasonlítani ahhoz, amely száz év előtt volt napirenden. Mária Terézia jobbágyvédő törvényhozása és II. József rendeletei után negyven esztendőn át emlegették a hangos rendi országgyűlések a jobbágság helyzetének javítását, de rendesen megelégedtek azzal, hogy a jobbágy még nem elég érett, hadd érjen eddigi állapotában. Azután jött Széchenyi, aki a föld mellett először vette észre az embert, s aki haza- és emberszeretetből egyaránt pozitív, javaslatokat tett a jobbágy érdekében. Szinte újabb húsz esztendőn át rágódott javaslatain politika és publicisztika, míg végre 48-ban, a krízis hangulatában, katasztrófa megelőzésére, egyszerre kellett e félszázados kérdést megoldani, – egyszerre és sok tekintetben rosszul.

Kívánnunk kell,' hogy társadalmunk végre tanuljon a múltból és komolyan lásson hozzá a végleges rendezéshez. Matolcsy javaslatai távol állanak forradalmiságtól vagy bármiféle radikalizmustól; lassú, negyedszázadra terjedő átalakítás vonalait rajzolják meg, melynek során, ha egyszer megkezdődik a munka, az egyes részletek bizonyára tisztázódnak fognak, így az egyházi birtok kérdése, melyről maga is megemlíti, hogy vallásos-kulturális jelentősége miatt más természetű, mint az egyesek eltartására szánt birtok s ezért - nézetem szerint – más kezelést is kíván.

A lényeges az, hogy e könyv adatai és helyzetrajzai előtt ne hunyja be többé szemét társadalmunk, – ez nemcsak a szegény nép és a jövő érdeke,- hanem az egész magyarságé és benne a birtokosoké is.

1934 szeptemberében.

Szekfü Gyula

„... az elveknek, mélyek bennünket egyesítenek elseje az, hogy a hasát, a földet nem nézzük portékának. Xlgy látjuk és úgy érezzük, hogy ebien a földben* nemcsak magvak gyökeresednek, hanem abból lelkek is nőnek ki és hogy csak akkor lesz Magyarország nagy és hatalmas, ha ebből a földből nő ki a magyar lélek, a magyar kultúra. A munkáskéz és a termék közé nem szabad egy személytelen nemzetközi hatalomnak beleékelődnie. A föld és a nép közé éket verni nem szabad, már pedig azt látjuk, hogy'minél tovább halad gazdasági fejlődésünk, annál kihívóbban s hódítóbban veti meg a lábát a magyar földön is a személytelen tőke, mely elemeli a népet a földről s kiforgatja azt földbirtokaiból. Ez oktalan, öngyilkos, nemzetellenes fejlődés. Ne a pénzé, ne a tőkée legyen a föld, hanem joga legyen a munkásnépnek ahhoz, hogy földhöz jusson! Így lesz a földből haza, így lesz nemzeti és szociális érték belőle...”

Prohászka

A SZERZŐ ELŐSZAVA AZ ELSŐ KIADÁSHOZ

A konjunktúra kedvezőtlen alakulása a szakkörök, de a közönség figyelmét is élénken fordítja az egyes termelési ágak és az azokban tevékenykedő lakosság életkörülményei felé. A jelenlegi gazdasági válság különösképpen az agrárországok mezőgazdaságát sújtotta. A mezőgazdasági válságot elmélyítő okok: a megnövekedett készletek, az agrártermékek áresése és

a nagymértékű eladósodás évek óta fennállanak. Az államok kormányai sok mindent megkísérlelnek, hogy mezőgazdaságuk súlyos helyzetén enyhítsenek, de ezek a törekvések csak az országok önellátó gazdaságpolitikájának lanyhulásával számíthatnak tartós sikerre.

E munka keretében nem a mezőgazdaság akut megbetegedésével és annak orvoslásával kapcsolatos agrárpolitikai feladatokkal, hanem azokkal kívánok foglalkozni, amelyek a mezőgazdaság jelenlegi struktúrájának megváltoztatásával kívánják a mezőgazdasági lakosság jobb jövőjét előkészíteni. Az agrárlakosság helyzete ugyanis – bár jelenleg mindenütt kedvezőtlen – a mezőgazdasági termelés eltérő struktúrája szerint az egyes országokban mégis könnyebb, vagy súlyosabb. A rossz konjunktúra az olyan országban, ahol a haszonelérés céljából való termelés (*production for profit*) elve szerint nagyüzemszerű mezőgazdasági termelés folyik, fokozottabb mértékben szorítja le az agrárlakosság életszínvonalát, mint az olyan országokban, ahol a mezőgazdasági termeléssel az önellátás (*production for use*) szellemében önálló kisexistenciák foglalkoznak.

A magyar agrárnépesség széles rétegeinek leromlott életszínvonala, a nemzeti szempontból kívánatos szaporodása és az a körülmény, hogy az erőfeleslegek idegen országokba való vándorlás révén nem vezethetők le, az agrármozgalmak egy új korszakát nyitják meg Magyarországon. Ez az új agrármegmozdulás az eddig számtalanszor feltámadt s csaknem ugyanannyiszor eredménytelenül elhalt agrármozgalmakkal szemben biztos sikerrel kecsegtet, mert az agrárreformen

kívül hiányzik minden más szelep, amelyen a magyar nép megduzzadó ereje levezethető volna.

Szükségesnek tartottam, hogy az új magyar agrármozgalom hajnalán egyrészt a nemzet legfontosabb problémáját, a magyar föld és a magyar nép viszonyát a rideg számok tükrében bemutassam, s hogy másrészt e viszonyok várható alakulására vonatkozóan számításokat végezzek. E számítások természetéből folyik, hogy azok eredményei csak az ilyen számításoknál megszokott hibahatárok figyelembevételével fogadhatók el. A számításokat igyekeztem inkább a kedvezőtlenebb eshetőségek szem előtt tartásával elvégezni és azokat a tapasztalati eredményekkel ellenőrizni. Arra törekedtem, hogy ítéleteimet függetlenítsem az egyes társadalmi rétegek gazdasági, politikai vagy társadalmi érdekeitől s magamat egyedül a nemzet egyetemes érdekei által vezéreltessen.

E helyről a tanítvány hálás köszönetét mondom *dr. Laky Dezső* műegyetemi tanár úrnak, aki szíves volt munkámat figyelemmel kíséрни és értékes észrevételeivel hathatósan támogatni. Hasonlóképpen fogadja hálás köszönetemet a munka átolvasásáért és hasznos megjegyzéseieért *dr. Varga István* egyetemi m. tanár úr, a Magyar Gazdaságkutató Intézet igazgatója is.

Munkámat nagy mértékben megkönnyítette Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánjának, *dr. Preszly Elemér* úrnak megértő engedélye, amely lehetővé tette, hogy munkám körébe vágó gyakorlati kérdésekre a nagykátai járás 13 községéből választ kapjak. Ezért hálás köszönettel tartozom neki, de ugyancsak őszinte köszönettel tartozom *dr. Hófer Ferenc*

úrnak, a nagykátai járás főszolgabírójának, valamint *Benedek Sándor*, *Bitskey Illés*, *Farkas Ferenc*, vitéz *Fazekas István*, *Franz Rezső*, *Holovicz József*, *Kalla Gábor*, *Kelemen Rezső*, *Kocsák Sándor*, *Lendvay Kálmán*, *Mlinkó Antal*, *Szarvak Ferenc* és *Túrák István* főjegyző uraknak fáradozásukért, amellyel munkámat hathatósan támogatták.

Az egyes kérdésekben adott útbaigazításért fogadják még őszinte köszönetemet *dr. Kogutowicz Károly* egyetemi tanár úr, az Alföldkutató Intézet igazgatója, *dr. Kovrig Béla* egyetemi m. tanár úr, az Országos Társadalombiztosító Intézet igazgatója, *dr. Johan Béla* egyetemi ny. rk. tanár úr, az Országos Közegészségügyi Intézet igazgatója, *dr. Kádár Mihály* főorvos úr, *dr. Kontra László* úr, a gödöllői egészségügyi mintajárás főorvosa, *Paczolay György* tápiószelei református lelkész úr, *dr. Konkoly-Thege Sándor* műegyetemi ny. rk. tanár úr, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület főtitkára, *dr. Witthen Béla* úr, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület titkára/*Elischer Pál* úr, a kereskedelmi minisztérium főmérnöke és *Karvázy Zsigmond* úr, a földművelésügyi minisztérium mérnöke.

Budapesten, 1934. évi szeptember hó.

Dr. Matolcsy Mátyás

MÁSFÉL ÉVTIZED A HÁBORÚ ELŐTT ÉS A HÁBORÚ UTÁN

A múlt század második felében az ember gazdasági tevékenységének viszonylag kevés korlátja volt. Ez volt a gazdasági liberalizmus virágkora. A piac szabadon működő mechanizmusa csoportosította a termelés tényezőit olymódon, hogy azok a gazdaságosság elve alapján egyensúlyba juthattak. A termelés tényezői közül a tőke és munka odaáramlóit, ahol a termelés harmadik tényezője, a természet adottságai a legnagyobb eredményességgel kecsgették. A háborút megelőző néhány évtized gazdasági prosperitását végső soron a termelési tényezőknek erre a szabad áramlására lehet visszavezetni. A túlnépes európai országok munka-, illetve emberfeleslege és a tőkeerős országok – főként Anglia – tőkéje, a természeti kincseiben gazdag tengerentúli országokba és főleg az amerikai kontinens felé áramlott. Az 1900-14. években 13.4 millió ember vándorolt be Amerikába, akiknek 65.1%-a az európai agrárországokból, éspedig 3.1 millió lélek az Osztrák-Magyar Monarchia, 3.0 millió Olaszország és 2.6 millió az Orosz Birodalom népéből rekrutálódott. Ezt megelőzően áramlott Amerikába a termelés másik tényezője, a tőke is. Az Amerikába áramlott tőke ott a munkának magasabb efficienciáját eredményezte, ami a munkaerő odaáramlására vezetett. Amerika gazdasági élete – a bevándorlás

gyorsütemű fejlődése miatt – további tőkéket igényelt, úgyhogy 1914-ig az amerikai gazdasági élet több mint 5 milliárd dollár külföldi hitelt vett igénybe, amelynek oroszlánrészét Anglia bocsátotta rendelkezésre.

A dél-, közép- és keleteurópai országok munkaerőfeleslege a tengerentúlon és főleg az amerikai kontinensen találkozott az iparosországok tőkefeleslegével. Az európai országokra nézve azonban nem volt közömbös, hogy a termelés melyik tényezője: a munka, vagy a tőke áramlott-e idegenbe. Az iparosországok – főleg Anglia – tőkefeleslegüket, hazai iparuk viszonylag igen magas fejlettsége miatt, – a hadi felkészültség fokozására, vagyis fogyasztás jellegű célokra, külföldi kormányoknak nyújtott kölcsönöktől eltekintve – másképpen alig hasznosíthatták, mint úgy, hogy segítségükkel olyan országokban indítottak meg termelési folyamatokat, amelyekben a természeti előfeltételek mellett a termelés másik tényezője és tulajdonképpeni értelme, az ember is jelen volt. Tőkefeleslegük egy része dél-, közép- és keleteurópai tőkeszegény agrárországokba, nagyobbik része azonban a tengerentúli országokba áramlott. A háború kitöréséig Anglia külföldi tőkeinvestíciója 20 milliárd dollárt, Nagybritannia nemzeti vagyonának egynegyedét tette, amelynek túlnyomó része a brit gyarmatokra és Észak-Amerikára esett. Ez a roppant tőkekihelyezés azt jelentette, hogy Anglia nemzeti vagyona politikai határain túl ömlött a világ minden tája felé. Természetes, hogy az angol gazdaságpolitika a gazdasági erők szabad érvényesülését hirdette, mert ezzel Anglia gazdasági és politikai hegemoniájának megerősítését

szolgáltatta és mert e nélkül tőkefeleslege nem gyarapodhatott volna folytonosan. A gazdasági erők szabad érvényesülése tehát az angol nemzeti érdekekkel egy síkban mozgott, ami nem mondható el fenntartás nélkül a tengerentúlra munkaerőket exportáló agrárországokról. A kivándorlás pillanatnyilag egyensúlyi állapotot teremtett ugyan ezekben az országokban is, de a nemzet erejét gyöngítette azáltal, hogy nemzettagjai közül a legvállalkozóbb, a legértékesebb elemet szívta el. A kivándorlást még súlyosbította az a körülmény is, hogy míg az angol kivándorlók a gyarmatokon és másutt is az angol nemzet világgazdasági hálózatát szőtték és erősítették, s jórészt az angol világbirodalom tagjai maradtak, addig az európai agrárállamok kivándorló népe nemzeti szempontból elveszett s többé csak annyit ért, amennyivel a hozzátartozóiknak hazaküldött pénzküldemények anyaországuk fizetési mérlegét javították.

A gazdasági élet mechanizmusa kétségkívül akkor működik leginkább zavartalanul, ha a gazdasági erők szabad játéka biztosítva van. A gazdasági élet menetét azonban nem zavarja, ha a szabadon működő gazdasági erőket a nemzeti célok síkjára visszük. Főleg arra gondolok itt, hogy pl. a gazdasági prosperitásnak a háború előtti néhány évtizedében, a világgazdaság biztos fejlődésében semmi zavart nem okozott volna, ha a magyar agrármunkásság „feleslegét” a magyar földön juttattuk volna munkához s azok a kevesek vándoroltak volna csak ki, akiket a kivándorlás – ily körülmények között bizonyára kevésbé heves – láza ragadott volna magával. Gazdaságpolitikánk tehát akkor járt volna el helyesen, ha az adott

viszonyok eredőjeként támadt és a nemzet testéről embertömegeket leszakító centrifugális erőket a földhöz juttatás vonzó erejével közömbösítette volna.

A háború után a helyzet megváltozott. Világszerte olyan irányzatok lettek úrrá, amelyek a gazdasági életet alárendelik a nemzet magasabbrendű céljainak. Az egyes országokban ezek a törekvések természetesen nem egyenlő erővel érvényesülnek. Magyarországon például – a háború utáni földreformtól eltekintve – viszonylag kevés történt a nemzeti megújulás gazdasági alátámasztása érdekében. A mezőgazdasági népesség jobb ellátása érdekében alig történt valami, pedig ily intézkedések nagyon sürgetők volnának, mert a megművelhető területek korlátolt volta a csökkenő tendenciával, de még mindig folyton szaporodó nép éltszínvonalának javulását megakadályozza. Ha egy mód van arra, hogy a nemzetet azáltal megerősítsük, hogy a nincstelen milliók közül minél többet kiemeljünk s önálló existenciává, a nemzet értékes tagjává tegyük, akkor azt bármely áldozat árán meg kell tenni, különösen, ha ez az áldozat csak kevesek feudális érzésvilágának megcsorbítását jelenti. A mezőgazdaság jelenlegi struktúrájának megváltoztatása ugyanis – mint a későbbi fejezetekből kitűnik – nemzetgazdaságunk teljesítményét nem csökkentené, hanem növelné. A mérleg két serpenyőjébe tehát nem a nagybirtokrendszer nagyobb és a kisbirtokrendszer kisebb termésvolumenje kerül, mint ahogy ezt többnyire alaptalanul beállítani szokás, hanem az egyik serpenyőbe a kisbirtokrendszernek a jelenlegivel szemben növelhető termésvolumenje, az egyenletesebb jövedelemeloszlás és a faj fenntartó néprétegek megerősödése,

a másikba pedig az extenzív nagybirtokok rendszerének kisebb termelése teendő és csak a feudális gondolkodású – *Szekfü* szavaival élve – „harmadik” nemzedék politikai túlsúlya nem engedi, hogy a mérleg a kisbirtokosrendszer javára billenjen.

Az utolsó évek politikai és gazdasági törekvéseit a háború előtti évekkel szemben a gazdasági szabadság korlátozása jellemzi. A termelési restriktciók, árvédelmi és valutapolitikai intézkedések a szabad verseny és az egyéni elhatározás korlátaivá váltak. A gazdasági szabadságnak megszorítása részben annak a következménye, hogy a termelési tényezőkről, a termelési eszközökről alkotott eddigi felfogás módosult. Az egyik legfontosabb termelési tényezőt, az emberi munkát, 1935-ben nemcsak úgy értékeljük, ahogy az a termelési javak piacán a kereslet és a kínálat törvényeinek szabad érvényesítése mellett értékesül, hanem az emberi munka mögött elsősorban az embert és annak az élethez való feltétlen jogát látjuk. Ennyit ugyan az 1914 előtti szociálpolitikus is látott, ennek ellenére azonban nagy különbséget jelent, hogy ma az emberben nem csupán az *egyént* látjuk, hanem az individuum mellett *a nemzet, a faj egy-egy sejtjét is*. És ezzel egyidejűleg azt is valljuk, hogy a nemzet élő organizmusában az embernek egyéni élete mellett magasabbrendű kötelességei is vannak. A nemzeti törekvések szolgálatában álló ember tarthat csak jogot arra, hogy a nemzetnek nagy áldozatok árán megteremtett életlehetőségeiben részesedjék. Azt az embert, aki nem tud szervesen belekapcsolódni a nemzet egyetemes törekvéseibe, mint kóros sejtet a nemzet élő organizmusa ki kell, hogy taszítsa magából.

A másik termelési tényezőről, a tőkéről alkotott felfogásunk is más ma, mint volt 20 évvel ezelőtt. A tőke, mint vagyon, tulajdonosának biztosít megélhetést, de másrészt, mint termelési eszköz, a vállalkozó kezében a hasznos javak előállítását szolgálja és a termelési folyamat eredményeképpen profitot biztosít számára. Miként a szervezet megbetegedésére vezet az, ha az egyes sejtek túlságos mértékben vagy gyorsan megnagyobbodnak, ugyanígy a tőke is a nemzeti rákos daganatává válhatik, ha egészségtelen módon kevesek kezében halmozódik fel és ezáltal tulajdonosainak akkora hatalmat biztosít, hogy azok államot alkothassanak az államban. A helyes gazdaságpolitika ezért letompítja a tőke túlkapásait, de nem esetről-esetre, hanem megfelelő adórendszer kiépítésével, állandóan, ezáltal azt biztosítva, hogy a káros kinövések ki sem fejlődhetnek. A tőke, a vagyon és a jövedelem jelenleg igen egyenlőtlen eloszlása társadalmi feszültségekre és a szociális bajok elmélyülésére vezetett. A tőkéről alkotott felfogásunk főleg abból a szempontból tér el a háború előtti felfogástól, hogy a földet – a nemzeti vagyonállagnak nagyon jelentős részét –, ha egyes modern közgazdaságtani író felfogását követve tőkének is tekintjük, mégsem tekintjük olyan tőkének, mint a többi: az iparba, a közlekedési és kereskedelmi vállalatokba investált tőkét. A mezőgazdasági termelés folytonos fenntartását a viszonylag nagy népsűrűség kényszeríti ki, akár haszonnal, akár ráfizetéssel jár is az, mert a közel 5 millió agrárlakosság életét, fennmaradását az biztosítja, ha minden talpalatnyi földet bevetünk és beültetünk. A föld,

mint tőke, ezért nagyon különbözik az egyéb - nem mezőgazdasági - termelési ágakba fektetett tőkétől. A gyárak termelését a vállalkozó profitszerzési lehetősége biztosítja és ha a konjunktúra kedvezőtlenül alakul, akkor a gyárak kéményei megszűnnek füstölni, a kazánok kihűlnek és a gépek zakatolása elhal, a műhelyek elnéptelenednek: a gyáripar kapacitása nincs kihasználva. Nem így a földnél. A föld elválaszthatatlanul össze van kötve a néppel és az ország 16 millió holdnyi földjére első helyen az 5 milliányi agrárnépünk élete van rátáblázva. Földről külön egymagában nem is beszélhetünk. Azt mindig a nemzetfenntartó agrárnépünk életén keresztül kell néznünk és nem lehet az kevesek szabad elhatározásainak tárgya. Kimondhatjuk, hogy a föld nem szabad vagy, a nép élete hozzá van forrva és a föld tulajdonosa nem rendelkezhetik szabadon a földdel, mint ahogy nem rendelkezhetik polgártársainak élete felett sem. És ha a földről így vélekedünk, megszűnnek a földbirtokpolitika eddig vallott nehézségei és akadályai s a feladatok megoldhatóvá válnak.

I. A MEZŐGAZDASÁG JELENLEGI STRUKTÚRÁJA MAGYARORSZÁGON

1. A birtokmegoszlás jelenlegi állapota.

A követendő agrárpolitika irányelveinek lefektetése előtt szükséges, hogy röviden áttekintsük a jelenlegi birtokmegoszlási viszonyokat és azoknak népesedési, szociális és gazdasági vonatkozásait.

A földtulajdon jelenlegi tagozódását az alábbi táblázat tünteti fel, amely a gazdaságok nagyságmegoszlásáról ad képet. A földbirtokmegoszlásra vonatkozó 1895. évi teljes statisztikai felvétel mellett Csonka-Magyarország birtokviszonyainak tanulmányozására egyrészt az 1925. évi Gazdacímár,¹ amely a közép- és nagybirtokok viszonyait tárgyalja és másrészt az 1930. évi statisztikai felvétel áll rendelkezésre, ez utóbbi azonban nem tulajdonosok szerint, hanem üzemnagyság szerint csoportosította a birtokokat.²

Az 1000 kat. holdnál nagyobb kiterjedésű gazdaságok az ország területének 23.7%-át, a szántóföld területnek azonban csak 14.8%-át foglalják el. A gazdaságok nagyság szerinti megoszlása azonban még nem ad hű képet, mert ilymódon nem számítódnak a nagybirtokkategóriához azon tulajdonosok birtoka, akiknek a község határában fekvő birtoka ugyan 1000

¹ Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal kiadványa.

² Sajóhelyi István: Gazdaságaink nagyságmegoszlása 1930-ban. Magyar Statisztikai Szemle. 1931. G68. lap.

katasztrális holdnál kisebb, de összes földbirtoka mégis együttesen 1000 kat. holdnál nagyobb. Ha a gazdaságokat nem egy-egy község határában elkülönítve,

		Gazdaságok			
		száma	%	területe	%
—1	kat. hold terje-	551.714	34·5	286.575	1·8
1—2	delmü gazdaság	277.391	17·4	427.752	2·7
2—3	„	148.601	9·3	377.776	2·4
3—5	„	164.588	10·3	656.728	4·1
—5	„	1,142.294	71·5	1,748.831	11·0
5—10	„	200.341	12·5	1,460.015	9·2
10—20	„	157.061	9·8	2,240.607	14·0
20—50	„	68.570	4·3	2,052.078	12·9
50—100	„	15.130	1·0	1,040.904	6·5
100—500	„	10.635	0·7	2,236.484	14·1
500—1000	„	1.971	0·1	1,374.932	8·6
1000 kat holdon felül		1.044	0·1	3,778.567	23·7
		1,597.646	100·0	15,932.418	100·0

hanem a tulajdonosok szerint összegezve vizsgáljuk, úgy kitűnik, hogy az 1000 kat. holdnál nagyobb birtokok az ország területének 30.3 százalékát teszik.

A nagybirtokok előfordulása vidékenként más és más, miért is az említett országos átlagszámtól nagy eltérések tapasztalhatók. Dunántúl a nagybirtok hazája, ahol a nagybirtokok az összes területnek 32.2%-át foglalják el, de az egyes megyékben a nagybirtokok területi aránya még ennél is jóval nagyobb. Fejér vármegyében pl. 48.8, Somogyban 43.0, Veszprémben 38.2% a nagybirtok részesedési aránya. Az Északi dombos vidéken ez az arányszám 28.2%. Az Alföldön a viszonyok kedvezőbbek, de az átlagos 25.8%-os aránytól természetesen itt is van eltérés és Hajdú vármegyében pl. a nagybirtokok a vármegye területének 37.9%-át, Csongrád vármegyében 33.2%-át és Biharban 29.9%-át teszik.

A két legkevésbé kívánatos gazdaságnagyság, a törpegazdaság és a nagyüzem, jelentős szerepet játszik a magyar mezőgazdasági termelésben. Mindkettő a helytelen földbirtokpolitika következménye. Ha a magyar agrárpolitika a kor követelményeihez igazodott volna, a többi európai országokhoz hasonlóan, a mezőgazdasági nagyüzemek ilyen kirívó túlsúlya nem maradhatott volna meg. És ha a földbirtokreform céljaira igénybevett alig 1 millió kat. hold terület legnagyobb részét nem arra használták volna fel, hogy épp a legegészségtelenebb nagyságú – 3 kat. holdnál kisebb terjedelmű – gazdaságok számát majdnem megkétszerezzék, 584.000-ról 978.000-re növeljék, a törpebirtokok elterjedése is kisebb volna.³ Ezzel szemben a nagygazdaságok területe nem csökkent számottevően, az egészséges kisgazdaságok száma pedig úgyszólván változatlan maradt. Ez az oka annak, hogy a magyar földreform, a házhelykiosztástól⁴ eltekintve, eredménytelennek bizonyult. Az 1-3 katasztrális holdas „földreformföldek” ugyanis nem biztosítanak megélhetést a földhöz juttatottaknak, különösen ha meggondoljuk, hogy a kisparcellák a falvaktól sok esetben messze esnek és művelésük nem kis nehézségbe ütközik. Az ilyen törpegazdaságok terméseredményei a felszerelés és az állati igaerő híján gyatrább művelés miatt természetesen jóval szerényebbek, mint amit a nagyüzemek ott korábban elértek. Ez azonban nem bizonyítja általánosságban a földreform sikertelenségét, hanem csak azt jelenti, hogy a magyar földreform nem létesített a nagygazdaságoknál pro-

³ A m. kir. kormány 1925., 192C. ill. 1927. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés. 4 218,000 házhelyet osztottak ki.

duktívebb egészséges kisgazdaságokat, hanem az volt a vezérelve, hogy miként lehet minél kevesebb nagyüzem felosztásával minél nagyobb számú földigénylőt „kiegéíteni” s a háború után csaknem minden agrárországban aktuálissá vált földreformtörekvést Magyarországon a „megoldott” problémák tárházába helyezni.

2. A bérleti gazdálkodás szerepe.

A jelenlegi birtokviszonyokat a gazdálkodás módja szerint is vizsgálnunk kell, mert például ha a nagybirtokokon kisbérlők gazdálkodnának, a földbirtok egyenlőtlen megosztásából származó problémák más irányúak és esetleg kisebb fontosságúak volnának, mint jelenleg, amikor a nagybirtokok jelentős részén nemzeti szempontból nem kívánatos mammutüzemszerű gazdálkodás folyik és a nagybirtokok jelentős része a szabadforgalomba nem is kerülhet. A nagybérlők ugyanis a magyar nép szociális és nemzeti érdekeivel szemben általában még kisebb megértést mutatnak, mint a nagybirtokosok, mert a bérlők a földet többnyire csak haszonszerzési lehetőségnek tekintik. A közép- és nagybirtok bérletviszonyairól az alábbi táblázat ad képet.⁵

	100—500	500-1000	1000-en felel	100 kat. holdon fe- felül össze- sen
	kat. hold			
A földbirtokok összes terü- lete	1,706.414	948.189	5,383.488	8,038.091
Ebből bérbe van adva	328.662	180.053	1,547.309	2,056.024
A terület %-a	19,3	10,0	28,7	25,6

⁵ Sajóhelyi István: Földbérleti viszonyok a közén- és nagybirtokok birtoknagyságcsoportjai szerint 1925-ben. Magyar Statisztikai Szemle, 1926. 73. lap,

Ha a művelési ágak szerinti részletezést is vizsgáljuk, úgy kitűnik, hogy az 1000 kat. holdnál nagyobb birtokok szántóterületének 42.7%-át bérleti úton kezelik, míg az erdőterületeknek csak 5%-a van bérlők kezén. A nagybirtokosok ugyanis az extenzív erdőgazdaságokat szívesen tartják saját kezelésben, de a nagyobb hozzáértést és jelentős tőkét igénylő szántóföldi termelést nagybérlőknek engedik, át.

A bérbeadott 2 millió kat. hold birtokterületből mindössze 22.6%, 465.000 kat. hold jutott a 100 kat. holdnál kisebb bérleti gazdaságokra. A nagybirtokok nagyobb bérgazdaságok formájában való hasznosításának túlsúlya még inkább kitűnik, ha meggondoljuk, hogy a 465.000 kat. hold kisbérleti földből 107.232 kat. hold a 3 nagy alföldi város – Szeged, Debrecen és Kecskemét – kisbérletek által hasznosított városi birtokaiból telik ki. A kisbérleti rendszer a nagybirtokosok előtt népszerűtlen és ennek főleg két oka van: az egyik az, hogy a nagybirtokosok szívesebben szerződnek nagybérlőkkel, még ha azok csak kisebb, de a nyújtott vagyoni garanciák folytán nagyobb bonitású bért is ígérenek, semhogy sok bérlővel vesződjenek. A másik főszempont viszont az, hogy a nagybirtokosok nem szívesen osztják ki birtokaikat hosszú lejáratú kisbérletek formájában, mert így birtokaik kisüzemekké alakulnak át, s attól félnek, hogy az időnként kiújuló agrármozgalmak során a kiosztott parcellák a földet művelők tulajdonába könnyen átmehetnek. A kisbérleti gazdálkodásnak, - annak ellenére, hogy ez kevéssé felel meg népünk gondolkodásának, mert hisz pusztán a föld birtoklása és népünk elsőrendű szükségletei közé tartozik – mégis

nagy szerepe lehetne az agrárpolitikai célkitűzések időleges megoldásban.

Két példával azonban rávilágítok még arra, hogy a kisbérleti rendszer mennyire eltérő eredményre vezet a szerint, hogy milyen szempontok vezetik a bérbeadót és hogy miként van megszerelve a bérlőközönség. A katolikus vallásalapítvány mélykúti 9600 kat. holdas birtokából 6500 kat. holdat a háború vitán kisbérlőknek adtak bérbe, akik a mélykúti hitelszövetkezet kebelében bérlőszövetkezetbe tömörültek. A szövetkezetnek 756 kisbérlő tagja van, akiknek legnagyobb része 4 kat. hold földet bérel. A szomszédos falvakban laknak és legtöbbször van még néhány, 2-10 kat. hold földje. A 6500 hold művelése a bérlőszövetkezet igazgatójának szakszerű, vezetése mellett négyes forgóra beosztva egységesen történik olyan módon, hogy a bérlő 4 holdja a vetésforgó 4 hatalmas táblájában egy-egy holdas parcellában van kimérve. A bérlők alkalmazkodnak a vetésforgóra vonatkozó előíráshoz és így van az, hogy a kisbérlő birtokainak parcellamozaikjaiból óriási búzátáblák és tengeriföldek adódnak ki. A trágyázást is előírás szerint egységesen végzik. A szakszerű, vezetésnek és a gazdasági élet alakulásához igazodó terménybérnek köszönhető, hogy a mélykúti kisbérlők sikerrel gazdálkodnak és megelégedésben élnek. A terménybér ugyan tekintélyes, kat. holdanként 175 kg búza. A szövetkezet adminisztrációs költségeire pedig 20 kg búzát szednek holdanként, amelyből a tenyészállat-beszerzést stb. is ellátják, a megmaradót pedig tartalékolják és időnként a kisbérlők (szövetkezeti tagok) között kiosztják. A vallásalapítvány

mélykúti birtokának kisbérleti úton történt művelése példa arra, hogy a katolikus egyházi birtok milyen formában kapcsolódhatnék bele az új földreformba a nélkül, hogy a birtokok tulajdonjogáról le kellene mondania. Fenntarthatná azt tehát a jövőben is a nélkül a súlyos vád nélkül, hogy a katolikus egyház óriási kiterjedésű birtokaival útját állja a magyar nép fejlődésének. De az a veszély is elkerülhetővé válnék, hogy az egyház és hívei között éles ellentét és szakadék keletkezzék, amikor agrárlakosságunk öntudatra ébredve és öntudatában megerősödve magáévá teszi, hangoztatja a földhöz való jogát. A katolikus egyház ezáltal missziót is teljesítene, amelyet a magyarság biztosan igen nagyra értékelné. Oly misszió volna ez, amelyhez hasonlót teljesített akkor, amikor az árpádházi királyok alatt Magyarországra jöve, itt nem csupán a kereszténység számára szerzett híveket és nem csupán a szellemi kultúrát terjesztette, hanem birtokain észszerű mezőgazdálkodást is teremtett meg és ezáltal a föld népének tanítómessterévé vált.

A mélykúti kisbérletösszetekzet nagyszerű eredményeivel ellentétben például a Pallavicini Alfonz Károly örgróf sövényházi birtokán levő kisbérletrendszer a kisbéri ők szervezetlensége és a tulajdonosnak a nép iránt tanúsított csekély megértése miatt sok ezer magyart döntött nyomorba. A bajok és a panaszok tengeréhez hasonlít a sövényházi bérlők tanyavilága. Sok évtized óta ugyanazon a területen jómódban gazdálkodó bérlőcsaládok most élő ivadécai közül földönfutóvá váltak mindazok, akiknek legfőbb bűne az volt, hogy a földreform idején kifejezésre juttatták elrej-

tett vágyukat és bérleti földjeik megváltását kérték. Ezekkel szemben az uradalom mindent elkövetett, hogy megkedvelt tanyájukból kimozdítsa őket. A bérletből való kimozdítást sokszor jelentéktelen bérhátralék miatt is gyakorolták, pedig a sövényházi kisbérlok aránytalanul nagy bért fizetnek. A háborúelőtti kat. holdankinti 6 forintos – 1 q rozs – és 9 forintos – 1 q búza – földekért ma 40-50 pengőt kell a bérlőknek fizetni. A bérlők által saját erejükből felépített házakért pedig 16-24 pengős bért követelnek, stb. Meg is látszik ez rajtuk, lerongyolódott, magárahagyott nép ez, amellyel az uradalom kénye-kedve szerint bánik. A hatóság, a község előjárósága nem nyújt nagy védelmet. Az „eszmei község” főjegyzője 115 kat. holdat, az adóügyi jegyző pedig 162 kat. holdat „bérel” az uradalomtói, de a végrehajtótól a papig minden funkcionáriusnak van „bérlete” a gróftól és az uradalomtól való tökéletes függőség abban nyilvánul meg legjobban, hogy a község bírói funkcióját az uradalom intézője „látja el”.

Az agrárpolitika célkitűzései szempontjából az sem közömbös, hogy a magyar földművelő nép gondolkodásától városi hagyományaik miatt általában távolálló zsidók milyen mértékben vesznek részt a mezőgazdasági termelésben. 1417 zsidó birtokos kezén 509.764 kat. hold föld van.⁶

Érdekes azt is megvizsgálni, hogy a zsidók mekkora földterületet bérelnek, bár kétségtelen, hogy a nagybérlok magatartása között alig lehet különbség a szerint, hogy azok zsidók-e, vagy más vallásúak,

⁴ Sajóhelyi István: Földbirtokaink nemzetiségi és felekezeti viszonyai. Magyar Statisztikai Szemle, 1930. 291. lap.

mert a nagybérleti gazdálkodás jellege erősen kidomborítja a haszonszerzésre irányuló törekvést. A zsidók által bérelt földterület nagysága nem ismeretes. De az 1920. évi népszámlálás szerint a 100 kat. holdnál nagyobb birtokot bérlők közül 1030, vagyis 35.4% volt zsidó vallású. Miután pedig összesen 2,056.000 kat. hold a 100 holdnál nagyobb bérgazdaságok területe, a zsidó bérletek területe 700.000 kat. holdnál feltétlenül nagyobb, mert köztudomású, hogy különösen a legnagyobb bérletek tekintélyes hányada van zsidó kézen. Ha tehát még a kitért és ezért statisztikailag ki nem mutatható zsidó birtokosok és bérlők kezén levő birtokokra is tekintettel vagyunk, úgy azt állapíthatjuk meg, hogy zsidók gazdálkodnak hozzávetőlegesen 1.5 millió kat. holdon. Még meglepőbb számokat kapunk, ha meggondoljuk, hogy a 100 kat. holdnál nagyobb tulajdonnal rendelkező földbirtokosok 8 millió kat. holdnyi területéből egyrészt mint saját tulajdon, másrészt mint bérlet, 1.5 millió kat. hold áll zsidó vezetés alatt. De ha az ebbe a kategóriába tartozó 1.7 millió kat. hold erdőgazdaságot számításainkból kihagyjuk, – amelyeknek mint előbb láttuk, csak 5%-a van bérlők kezén, – úgy arra a meglepő eredményre jutunk, hogy a 100 kat. holdnál nagyobb birtokok körülbelül 23%-án zsidó vállalkozók gazdálkodnak. Ez az arány még jóval nagyobb, ha az 500 katasztrális holdnál nagyobb birtokokot vizsgáljuk. Ennek azért van nagy jelentősége, mert a kitűnő kalkulatív készséggel megáldott zsidó gazdák rentabilitási számításaitól függ 3 milliányi magyar mezőgazdasági munkásnép nagyon jelentős részének sorsa. De a nemzsidó vezetés alatt álló nagy-

birtokok – kapitalisztikus termelésük következtében – közvetve szintén a nemzetközi pénzérdekeltségnek kénytelenek hódolni. Ezt súlyosítja az a körülmény, hogy 235' külföldi honos tulajdonában 211.725 kat. hold van. Ezek közül 71 idegen, nem magyar anyanyelvű, akik kezén 118.584 kat. hold magyar föld van.⁷ Nem kétséges tehát, hogy a kisgazdaságok létesítése a magyar nép megerősödését jelenti és ezért a nemzet érdekeit szolgáló agrárpolitika sürgős feladata.

3. Népesedési viszonyok.

A jelenlegi birtokmegoszlási viszonyokat a népesedéspolitika szemszögéből is vizsgálat tárgyává kell tenni, mert a nagybirtokok túltengése a fajfenntartó magyar nép szaporodására rendkívül kártékony hatást gyakorolt. A nagybirtokok ugyanis lehetetlenné teszik azon község lakosságának, amelyeknek határában elterülnek, a fejlődését, a szomszéd községben pedig, ahol esetleg viszonylag több föld van kisgazdák kezén, a földbirtokok egészségtelen szétforgácsolódását idézik elő, mert a falu természetes úton való szaporodását a nagybirtokokhoz tartozó község elvándorló népe is gyarapítja. Vidéki népességünk egészségtelen eloszlásáról és a fejlődés ma is továbbtartó káros irányáról jellemző képet adnak azok a közsé-

⁷ Sajóhelyi István: Külföldi honos birtokosaink. Magyar Statisztikai Szemle, 1930. 412. lap. Bács-Bodrog megyében pl. 5 idegen állampolgár kezén 20.952 kat. hold van. Hasonló a helyzet Vas megyében, ahol a bajor kir. család nagybirtoka, Zemplénben pedig a külföldi honosságú gróf Merán Jánosné özv. br. Fould Springer Jenőné, Hohenlohe Keresztély herceg örökösei és Metternich Sándor Klementina hercegnő tulajdonában levő, tekintélyes kiterjedésű birto-

gek, amelyeknek határában a nagybirtok dominál, különösképpen az ú. n. eszmei községek, amelyek területe egy vagy néha több birtok területével azonos. A nagybirtokoknak a falusi népesség szaporodására gyakorolt hatását az alábbi két táblázat adatai szemléltetik. Az I. táblázatban a nagybirtokos községek, a II. táblázatban pedig az ezek szomszédságában levő falvak lakosságának változását tüntettük fel.⁸

	A község területe kat. hold	Az 1000 kat. holdnál na- gyobb birtokok területe kat. hold	Az 1000 kat. holdnál na- gyobb birtokok a község területének $\frac{1}{10}$ -ében	Lakosok száma			Népűrdség Km ² -ként 1930-ban
				1900	1920	1930	
Sövényháza (Csongrád m.)	55.559	50.352	90·6	6086	6469	7330	22·9
Majsamiklósvár (Tolna m.)	38.844	20.798	53·5	3930	3762	3317	14·8
Újdombóvár (Tolna m.)	34.820	31.151	89·4	4493	5173	6166	30·8
Nagylók (Fehér m.)	17.000	13.688	80·5	2098	2101	2451	25·1
Kisszállás (Bácsbodrog m.)	15.998	15.967	99·8	1783	2030	1807	19·6
Pusztavaes (Pest m.)	13.180	13912	100·0	1999	1956	1686	22·2
Dórypatlan (Tolna m.)	9.038	3.271	36·2	1198	1671	1533	29·5
Pusztaszaholes (Fejér m.)	10.730	10.394	96·9	992	1571	2413	52·0
Fürged (Tolna m.)	6.765	4.523	66·9	773	820	1117	28·7

Ebből az összeállításból kitűnik, hogy az 55.000 holdas Sövényházának a lakossága alig több, mint a szomszédságában levő 2261 holdas Sándorfalváé, vagy a 14.000 holdas Ócsa község lakossága közel négyszer annyi, mint a hasonló nagyságú Pusztavaesé stb. A

⁸ Dr. Kerék Mihály: Az eszmei község. Magyar Gazdák

	A község területe kat. hold	A 100 kat. holdnál nagyobb birtokok területe kat. hold	A 100 kat. holdnál nagyobb birtokok a község területének $\frac{1}{10}$ -ében	Lakosok száma			Népsűrűség Km ² -ként 1930-ban
				1900	1920	1930	
Sándorfalva							
(Csongrád m.)	2.261	123	5·5	4132	5639	5675	436·2
Tamási (Tolna m.) ..	7.228	489	6·8	5251	5805	5668	136·3
Dombóvár (Tolna m.)	2.901	0	0·0	4392	8614	8984	538·3
Sáregres (Fejér m.) .	1.960	0	0·0	989	1015	1123	99·6
Soponya (Fejér m.) ..	2.878	117	4·6	1401	1491	1527	92·2
Kisláng (Fejér m.) ..	4.593	0	0·0	385	3033	3108	117·6
Jánoshalma							
(Bácsbodrog m.) .	38.677	13947a	41·4	9376	13437	14839	76·6
Ócsa (Pest m.)	14.187	5837b	41·1	3657	5069	6016	73·7
Adony (Fejér m.) ..	7.849	3685c	46·9	4841	4560	4260	70·7
Hőgyész (Tolna m.) .	6.056	3093d	50·9	3879	3740	3660	105·0

a) Ebből 12.992 kat. hold 1000 kat. holdnál nagyobb gazdaság.

b) Ebből 4.160 kat. hold 1000 kat. holdnál nagyobb gazdaság.

c) Ebből 2.965 kat. hold 1000 kat. holdnál nagyobb gazdaság.

d) Ebből 2.724 kat. hold 1000 kat. holdnál nagyobb gazdaság.

népség szaporodása is más képet mutat a nagybirtokokból álló községekben, mint a szomszédos falvakban. Amíg pl. a bácsbodrogmegyei KISSZÁLLÁS lakossága az elmúlt 30 év alatt 14%-kal szaporodott, addig a szomszédos Jánoshalma népe 58.3%-kal gyarapodott, Sövényháza uradalmi község népszaporodása 20%-os ez időben, míg a szomszédos Sándorfalva lakossága 37%-kal növekedett. Mindez azonban nemcsak az utolsó esztendő'k tünete. Kenéz Béla ugyanezt állapította meg már a háborúelőtti időre nézve.

ugyan szaporodott, de azon községek agrárnépe, amelyeknek határában latifundium van, mégis fogyott.⁹

Az így párhuzamba állított kétféle és egymással szomszédságra utalt községtípus népesedési szempontból egyaránt kedvezőtlen. Két véglet kerül itt egymás mellé: a viszonylag nagy határral rendelkező nagybirtokban bővelkedő gyéren lakott községek és a szomszédos túlnépesedett falvak, ahol a nép kezén levő földek előnytelen mértékben aprózódtak el. Mindkét községtípus népesedési viszonyai egészségtelenül alakulnak. Az egyik üzemgazdasági érdekektől vezetettve mesterségesen igyekszik „felesleges” népességétől szabadulni, a másik viszont túrni kénytelen az odavándorlást, ami ezeknek a falvaknak túlnépesedésére és az új magyar generáció elproletarizálódására vezet. Békésmegyében pl. a munkaeő gazdaságos érvényesülését meggátló egy kat. holdnál kisebb törpebirtokok az összes gazdaságok 35%-át teszik. Ennél is kedvezőtlenebb arányt – 38% – csak Fej érmegyében találunk, ami a nagybirtokok túltengésének következménye.

A nagybirtokoknak a népesség szaporodására gyakorolt kedvezőtlen hatását igazolja az egyes megyék népsűrűsége és a nagybirtokok viszonylagos térfoglalása között fennálló negatív korreláció is.¹⁰ (L. a 30. oldalon a táblázatot.)

Komárom és Baranya vármegyék népsűrűségi viszonyai a megyék ipari munkásságának viszonylag nagy száma miatt a földbirtokmegozslással nem mutatnak közvetlen összefüggést.

⁸ Dr. Kenéz Béla: Nép és föld. Budapest, 1917. 88. lap.

** Dr. Gombás Géza: Kisbirtokosságunk népesedési jelentősége és fontosabb demológiai adatai. Magyar Statisztikai Szemle, 1931. 639. lap.

	Az 1000 kat. holdon felüli birtokok területe a megyék összes területének %-ában	Népsűrűség (km ² -ként élő lakosság száma)
Fejér vármegye	48·8	57·5
Somogy vármegye.....	43·0	57·4
Veszprém vármegye	38·2	61·5
Sopron vármegye	30·1	70·2
Zala vármegye.....	26·7	75·1
Tolna vármegye	26·7	74·6
Vas vármegye	17·2	83·2

A nagybirtok és a népsűrűség között tapasztalt összefüggés, amelyet az előbbi adatok világítanak meg, még arról is meggyőz, hogy a nagybirtok kevesebb embert tart el, mint az ugyanakkora területű kisbirtok. Károlyi Gyula grófnak ezt cáfoló számításai óriási tévedéseket tartalmaznak. E számítások 29 mammutbirtok, 241.624 kat. hold területről beérkezett adatait dolgozták fel és azt igyekeztek kimutatni, hogy a kérdéses terület ma több embernek biztosít megélhetést, mintha helyén kisgazdaságok létesülnének. A számításnak legfőbb hibája, hogy hallgatólagosan azt tételezi fel, hogy mindazok, akik ezeken a nagybirtokokon mint napszámosok vagy egyéb munkások egyszer megfordultak, kizárólag ezekből az uradalmakból éltek meg, holott legtöbbször van néhány hold földje, törpegazdasága vagy pedig egyéb, az adatgyűjtésbe be nem vont gazdaságokba is járt dolgozni és így jövedelmének csak kisebb része származott az említett uradalmakból. A számítás másik fő hibája pedig az, hogy azt a kérdést, vajjon a kérdéses nagybirtokok területén hányan élnének meg, ha ott kisgazdaságokat létesítenének, kalkulatív alapon dönti el és nem vizsgálja meg a jelenleg kisbirtokos vidékek népsűrűségi viszonyait. Pedig Móricz Miklós

vizsgálata¹¹ arról győz meg, hogy a kisbirtokos községek népsűrűsége nagyobb, mint a nagybirtokos községeké. Károlyi számításainak legkézenfekvőbb cáfolatát adják azok a számításaim, amelyeket, az ő adatainak helyességét feltételezve, az ország összes nagybirtokaira alkalmaztam. E számítások eredményei azt mutatják, hogy akkor, ha Károlyi adatai helyesek volnának, az 500 kat. holdnál nagyobb birtokok 5.9 millió kat. holdnyi területén 4.6 millió ember élne meg, vagyis az ország összes agrárlakossága, amit pedig az élet cáfol meg, mert kis- és törpebirtokosaink száma az agrárlakoságnak több, mint a fele, és a mezőgazdasági munkások egy része a kisbirtokokon tevékenykedik.

De ennek a vitának jelentősége, amely a körül folyik, hogy a nagy- vagy kisbirtok tart-e el több embert, vagy hogy a nagy- vagy a kisbirtok termel-e többet, teljesen eltörpül a mellett a szempont mellett, hogy a jelenlegi birtokmegoszlási viszonyok, másszóval a mammutbirtokok létezése, az országot és főként a déli és keleti határvidéket demográfiailag labilissá teszi. Az ország csak akkor van biztonságban, ha az ország földjének minden holdjához tulajdonjogilag is hozzá van kötve a nemzetfenntartó nép. Az önálló kis agrárexisztenciák ugyanis soha senki által nem pusztíthatók el és nem lehet helyükre idegen népet telepíteni, így az 1918i évi megszállás után Erdélyben is azok a vidékek váltak a magyarság bástyaivá, amelyeken a föld a magyarság kezében van. Jelenleg Magyarországon a határvidékeken elterpeszkedő nagybirtokok állandó veszélyei annak, hogy egy ránk kö-

¹¹ Dr. Móricz Miklós A Magyar Statisztika Társaság 1930. március 10-i ülésén tartott felolvasásában.

szöntő újabb szerencsétlenség idején azokon épügy, mint Erdély, a Délvidék és a Felvidék nagybirtokain idegen népek üssenek tanyát. Sötét ez a kép, de nem jogosulatlan, hisz a szlávok törekvései nem szüntek meg, a románokat pedig még mindig áthatja az a gondolat, hogy „Nagyrománia határa a Tisza”, amely gondolat őket 1918-ban már az Alföld szegélyéig len-, dítette. *A határvidékeié mentén 80-100 km-es széles-ségű sávon a nagybirtokok azonnali megszüntetésé-nek sürgős megkezdése és erős önálló kisgazdaságok gyors ütemben való létesítése honvédelmi fel-adat.* Ha már a katonai megerősödés lehetősége csak korlátoltan van megadva, szüntessük meg legalább a legvégső veszedelmet, azt, hogy az ország földje a magyarság számára is elveszhessen. Az új határör-vidék 100 km-es körzetén belül a telepítést mint hon-védelmi kérdést kell felfognunk és akkor a szükséges tőkék előteremtésén nem kell meditálnunk, mint ahogy mindenki megszavazná azt, hogy fegyverkezésre – ha azt a nemzetközi szerződések megengednék – éven-kint külön 50 millió pengőt költünk. Az nem áll mó-dunkban, hogy a határmentén végig katonai erődít-ményeket építsünk, mint ahogy azt Franciaország a német határon megtette, de azt senki sem tilthatja meg, hogy a határvidékeken a magyarságot a földhöz odakössük, amit az életével fog megvédeni és amit tőle soha senki el nem vehet.

A nagybirtoknak a népesedési viszonyokra gya-korolt káros következményei közé tartozik végső so-ron az egyke is. A nagybirtokos községek népessége (gazdasági cselédek) ugyan szaporodik, de a szomszédos, többnyire viszonylag kis határral rendelkező pa-

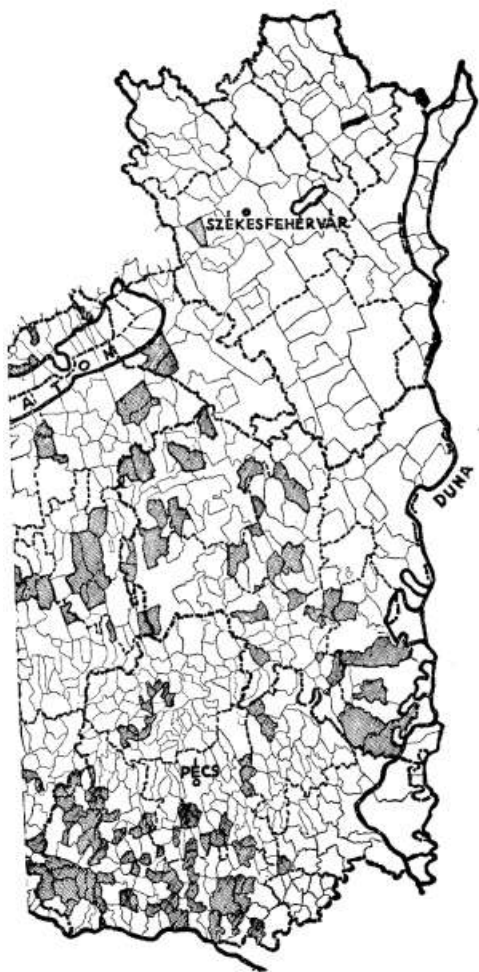
raszt községek lakossága az elproletarizálódás ellen az egykével védekezik.

Az egy-gyermekes rendszer terjedése a múlt század második felében, de főleg harmadik negyedében vált komoly veszedelemmé, amikor az addig virágzó dunántúli vidékek kezdtek elnéptelenedni. A mellékelt térkép tünteti fel az egykés községeket, amelyek főleg a Duna-Dráva szögben, a drávamenti Ormánságban és a pécsvidéki Mecsek táján fordulnak elő, és számuk jelenleg 223-ra emelkedett. Az egyke kritériumának az egy bizonyos határnál – 20% – alacsonyabb születési arányszámot, vagy azt szoktuk tekinteni, hogy a fiatalkorúak – a 6 évesnél fiatalabban – száma, az összlakossághoz viszonyítva az országos átlagtól viszonylag nagymértékben eltér, annál jóval kisebb. Országos átlagban a 6 évesnél fiatalabb korúak az összes lakosság 13%-át teszik, míg az egykés községekben ez az arány a 7%-ot nem éri el. E veszedelmes népbetegség már a századforduló idején a társadalmi és a tudományos világ érdeklődésének centrumába került. 1909-ben gróf Széchenyi Aladár főispán kezdeményezésére Somogy vármegyében egykebizottság alakult, amit hasonló megmozdulás követett a szomszéd vármegyékben is. 1910-ben pedig Buday vizsgálta a dunántúli egykekérdést. A statisztikai módszerek és az egyke kritériumának megállapítása mellett Buday az egykés községek életét irányító papok és előljáróságok véleményét is bekérte. Két kérdésre kért választ: mi az egyke oka? miben látják az orvoslás eszközeit?

Az egyke népbetegségének két legfontosabb kérdé-

DUNÁNTÚL EGYKÉS VIDÉKE

sere, hogy mi az oka és mi az orvosszere, akkor kapunk helyes feleletet, ha azokkal a jelentésekkel válszozunk, amelyeket 25 évvel ezelőtt az egykés nép minden baj át-vágy át ismerő papok és előljárók életük hosszú tapasztalata alapján írtak.

Kölked: A ref. lelkész jelentése:

„Ha a lakosság terjeszkedni tudna valamerre, szaporaság jönne létre. De községünk három nagy hatalmasság közé van beékelve. Délen a templomtól 300 ölnyire kezdődik Frigyes főherceg 113.000 kat. holdas birodalma, északon a templomtól 700 ölnyire a pécsi püspökség pusztája, keleten a Duna vet bizonytalan határt községünk kicsiny területének. Hol találjunk földet¹? Merre terjeszkedjünk¹? Bizony a főhercegi uradalom többre becsül egy szarvast, mintsem hogy bármely községnek csak haszonbérbe adna is egy szelvény földet. Az egykerendszer oka tehát: a birtok elforgácsolódásától való félelem, a terjeszkedni nem tudás, mert a falu népe előtt csak a föld a megélhetés alapfeltétele.

A földszerzés előmozdítása különösen itt, a dunántúli megyékben volna fontos és sürgős, ahol a kötött birtokok és latifundiumok agyonnyomják a föld népet. Parcellázással lehetne lehetővé tenni a földszerzést.”

Csuz: A község előljárási jelentése:

„Az egyke legfőbb oka, hogy a birtokgyarapítás a mai viszonyok mellett nagy nehézségekbe ütközik, mert a szomszédos uradalmaktól, Frigyes főherceg birtokaiból földet venni nem lehet, a község határa kicsiny, a lakosok egymástól szintén nem vehetnek földet, mert a föld amúgy is kevés.”

Lepsény: A község előljáróságának jelentése:
 „Az egyke oka abban van, hogy a lakosság birtoka kevés, birtokot a kötött birtok miatt nem szerezhettek, nem terjeszkedhetnek s a meglévő csekély vagyonuk több gyermek közötti megosztásától irtóznak.”

Hercegszőlős: A községi előljáróság jelentése:
 „Az egyke oka, hogy birtokot szerezni ezen a vidéken, ahol csak hitbizományi birtokok vannak, nem lehet, s minthogy az örökségkép reájuk szállott birtokot megosztani nem akarják, inkább ragaszkodnak az egykéhez. Hogy birtokát megossa, vagy gyermekeit más pályára adja, arra alig lehet rávenni, mert szerintük csak a föld nyújt biztos megélhetést. Ez az eredeti indítók.”

Ormányságból Sámod község előljáróságának jelentése:

„Az egyke oka elsősorban az itteni parasztbirtokok kicsiny voltában van. Az $\frac{1}{4}$ telek jövedelméből 2-3 tagú család élhet meg rendesen, nélkülözés nélkül. Semmi remény sincs arra, hogy több gyermek esetén a kisbirtokosok minden gyermekének egyforma megélhetési módot biztosítson, annyira körül van véve holtkézen levő nagybirtokokkal. Az itteni határok nem engedik terjeszkedni a népet, szolgáljon például Sámod községnek kb. 720 magyar holdnyi területe: ezen a területen 300 lélek dolgozik erősen a megélhetésért. A községek kis határa és az ércgyűrűként övező nagybirtokok azonban nem engedik terjeszkedni.

Az előljáróság azon kivezető utat látja, hogy az itteni kis ingatlanokkal rendelkező népesség az államhatalom gyors és megfelelő intézkedése folytán akár telepítés, akár más módon földbirtokhoz juthasson s

így biztos megélhetést nyújtván nekik, nemzetfenn-tartó hivatásukhoz ezzel kedvet is fog adni.”

Az egyke kifejlődésében mint indítóok az a körülmény szerepelt, hogy a drávamenti magyarság által megszállt földek az általános vízszabályozási munkálatok előtt nagyon korlátolt kiterjedésűek voltak és a fejlődés, a terjeszkedés földrajzi okok miatt lehetetlen volt. Ennek a geográfiai elzártságnak a népese-
désre kifejtett hatása már a XVIII. század végén és a XIX. század elején érezte kedvezőtlen hatását, amelyre az akkor végrehajtott összeírások adataiból következtethetünk. A vízszabályozások után a geográfiai elzártságot azonban birtokpolitikánk merevsége folytán a nagybirtokok és főleg a hitbizományi birtokok – Ravasz László szavaival élve – „halálgyűrűje” váltotta fel. Nagyon tévednénk azonban, ha azt hinnők, hogy az egykező magyarságot még ma is ez a birtokpolitikai szempont vezeti a pusztulás sötét mesgyéjén. Nem valószínű, hogy annak a fiatal gazdának, aki már 30-40 hold földet örökölt, több gyermeke lenne, ha még valamennyivel több földet vehetne is. Éppen ezért úgy látom, hogy az egyke ma már elhatalmasodott betegség: beteg életforma, amely a legmagasztosabb emberi hivatást, az anyaságot megveti. Akinek két-három gyermeke van, már nem becsülik a faluban, akinek pedig négy gyermeke születik, azt „kurvának” tartják. Ezen a beteg életfelfogáson már alig lehet másként segíteni, mint gyökeres agrárreform által, amit természetesen egyéb egészségügyi, stb. intézkedéseknek kell kísérnie. Az agrárreformnak az eredményét itt nem attól várjuk, hogy az egy kés magyarság beteg életformája gyorsan megváltozik,

hanem azáltal, hogy a kicsiny, pusztuló egykés községek két-három-négy egészséges telepes község szomszédságába kerülnek és a pusztuló községeket, ha az egykés magyarság nem gyógyulna meg, friss, erőteljes magyarság szállna meg a jelenlegi sváb beszivárgás helyett. A drávamenti egykeveszedelem jelentőségét még az is fokozza, hogy az egykés vidékkel ölelkező baranyamegyei sváb lakosság terjeszkedése az egykés községek felé vette irányát. Az ormánysági egykés községek kihalt és beszegezett házainak gazzal felvert udvarain a kapuk a sváb bérlőknek nyílnak meg, egyelőre csak a bérlőknek, később az „új gazdáknak”. Évenként 5-6 sváb család szállingózik be egy-egy egykés községbe és 10-15 év alatt 60-80 sváb család megváltoztatja az ősi magyar község képét.

Nem kétséges, hogy a magyar agrárpolitika merevsége miatt az ormánysági ősmagyarok az egyke ördögi eszközével a passzív rezisztencia álláspontjára helyezkednek.

A hajdani somogyi egykebizottság elnöke, Széchenyi Aladár is tudta, hogy az egyke elleni küzdelemben a nagybirtoknak önmagát le kell győznie. Ha ugyanis telepítés által mód adatik arra, hogy az egykés községek az új telepes községek lüktető életével kerüljenek szomszédságba s mód van arra, hogy az egykés községek népe is földhöz juthasson, akkor az egyke valószínűleg legeredményesebb orvosszerét, a drasztikus örökösödési törvényt, az úgynevezett nevelési adót stb. is lehet alkalmazni. Nehezen képzelhető, hogy a telepítés végrehajtása mellett egy olyan örökösödési törvény eredménytelen maradna, amely kimondja pl., hogy akinek egy gyermeke van, birtokának $\frac{2}{3}$ -a a kincstárra, illetve új telepesre száll, de még az az

egyszerű intézkedés is eredményes lenne, amely ki-
mondaná, hogy egyke nem örökölhet oldalági va-
gyont. Az egyke elleni küzdelem, ilyen és hasonló
intézkedésekkel kétségkívül eredményre vezetne, már
csak azért is mert, ha az egykés népnek ez a vesze-
delmes betegsége nem gyógyulna, helyüket friss, más
vidékről származó magyarság váltaná fel.

Azt a sokat emlegetett eszközt, hogy t. i. a katolikus
vallás térhódítása az egyke eredményes gyógyszere le-
hetne, ki kell zárunk, mert az egykés községek feleke-
zetek szerinti csoportosulása, de a statisztikai vizsgá-
latok is igazolják azt, hogy az egyke a Dunántúl em-
lített vidékein pontosan egyenlő arányban terjed úgy a
rom. kat., mint a református vallású magyarok között.

Bármilyen áldozat árán meg kell tehát teremteni
annak a lehetőségét, hogy földművelő népünk száma
és gazdasági ereje gyarapodjék, mert a magyar nem-
zetre váró nagy feladatokat nem a mezőgazdasági
nagyüzemekben generációkon keresztül cselédsorban
élők, hanem a magyar földhöz kötött kisgazdaréteg
fogja megoldani. Ezt hangsúlyozza a magyar népese-
déspolitika kiváló művelője, *Laky Dezső*, aki a kva-
litatív népesedéspolitika fontosságát nem tagadja, de
mégis a kvantitatív népesedéspolitika szószólója és a
népesedéspolitika középpontjába a születési arányszám-
nak emelésére irányuló akciókat teszi. Együtt hirdeti
Apáthyval, „hogy az egészen független elemek számát
kell minden eszközzel szaporítanunk. Azokét, akik
szinte csak a maguk vagy szűkebb családjuk számára
dolgoznak és termelnek, mert a mellett, hogy a földet
megmunkálja és állatot tenyész, kereskedik, kisebb
ipari munkát is elvégez és mintegy ezermestere az élet-

nek.” Ép ezért „a népesedéspolitika igazi hatályos eszközeit azokban az elgondolásokban véljük felfedezni, - írja Laky – melyek elsősorban jól kitervezett és következetesen véghezvitt telepítés segítségével kívánják továbbfejleszteni azokat az eleven erőket, melyek a gyors szaporodást mutató családi törzsek életében jelentkeznek.”¹²

4. Tanyatelepülés.

Egyrészt a magyar történelem viharos korszakaira, másrészt a földbirtokpolitika és a közigazgatás-reform hiányára vezethető vissza az, hogy Magyarországon a lakosság letelepülésének jellege vidékenként nagyon különböző. Míg a Dunántúl tele van szórva kicsiny községekkel, addig az Alföldön a falvak és városok roppant határában, a tanyákon él a lakosság jelentős része. Ezt igazolják egyfelől a Duna-Dráva, másfelől a Tisza-Maros szög települési viszonyaira vonatkozó következő adatok is:

	A vármegye területére kat. hold	Községek száma	Egy község átlagos területe	Egy község lakosainak átlagos száma
Baranya vármegye .	685.000	310	2.210	896
Békés vármegye ...	640.000	28	22.840	11.800

Az 1930. évi népszámlálás szerint az alföldi tanyákon több mint 1 millió magyar él, az ott élő lakosság 30.4%-a. Egyes megyékben és az alföldi nagy városok területén a lakosság még nagyobb része él tanyákon. Szeged lakosságának 33.6%-a, Békés megyének 34.9%-a, Hódmezővásárhelynek 39.0%-a, Csongrádnak 47.0%-a tanyai lakos.¹³

¹² Dr. Laky Dezső: Népesedéspolitika. Magyar Szemle Társaság. 36. lap. 1935.

¹³ Dr. Thirring Lajos: A tanyák, puszták és egyéb külterületi helyek népessége. Magyar Statisztikai Szemle. 1932, 1044. és köv. lap.

A tanyatelepülés főleg két szempontból érdemel figyelmet: a tanyavilág speciális gazdasági berendezkedése és a tanyavilág kulturális elhagyatottsága szempontjából. A Duna-Tisza között széles sávként húzódik a tanyavilág Jászberénytől Szegedig, a déli részen áterjedve a Tisza-Maros szögbe. A tanyavidék mezőgazdasági termelése egyrészt azért, mert a talajviszonyok a belterjes szőlő- és kertgazdálkodásnak kedveznek, másrészt azért, mert a birtokmegosztási viszonyok is kedvezőek, – nagybirtok ugyanis alig fordul elő ezen a vidéken – erősen fejlett. A tanyatelepülés ugyanis igen alkalmas az intenzív baromfi-nevelésre, szőlő-, gyümölcs- és zöldségtermelésre. Ezeknek a termékeknek jelentősége pedig úgy a nemzeti jövedelem kialakulása, mint az export szempontjából mind nagyobb. Az alföldi tanyavidék elsőrendű szerepet játszik az ország gazdasági életében. Ez a vidék szolgáltatja az igen nagyjelentőségűvé vált baromfikivitelünk közel kétharmad részét. Az egyes alföldi gócpontoknak a baromfiexportban való részese-
sedése a következő volt 1926. évben:¹⁴

Magyarország élő és
leölt baromfikivitelének

14.4%-a	Békéscsaba,
12.1%-a	Kiskunhalas,
10.0%-a	Orosháza,
9.2%-a	Szentes,
7.0% -a	Kiskunfélegyháza,
5.2%-a	Kecskemét,
3.6%-a	Szeged,
<u>2.5%-a</u>	Nagykőrös.
64.0%-a	tanyavidékről került ki.

¹⁴ Kaán Károly: A magyar föld. Budapest. 1927.

Az ország szőlő-, gyümölcs- és zöldségtermelésének súlypontja szintén az alföldi tanyavidékre esik. Gyümölcs- és zöldségkivitelünk túlnyomó része Kecskemét, Nagykőrös, Kiskunhalas és Szeged tanyáiról kerül ki; almakivitelünk közel kétharmada, a barackkivitel 90%-a, az uborkakivitel több mint háromnegyed része, a paradicsomexportnak több mint fele stb. származik e vidékekről. A tanyavilág termelésének további és másirányú fejlődését főleg az hátráltatja, hogy nincs megfelelő út- és vasúthálózatuk. Főleg a kötöttebb talajú vidéken van ennek nagy jelentősége, mert ha az őszi esőzés beáll, az utak itt tavaszig járhatatlanok.

Az alföldi nagyvárosok tanyarendszerének specializációja még az is, hogy a mezőgazdasági munkásság a városok perifériáin nagy tömegekben lakik és ez a lakosság a szomszédos nagybirtokos községek elvándorló szaporulatával évről-évre duzzad, kialakítva az agrárproletáriátus tipikus fészkeit. A városokban élő munkás és a 20-40 km-es távolságban elterülő tanyavilág *egymástól* igen távol van munkahely, de társadalmi és politikai szempontból is. Igen sokszor szívesen foglalkoztatna a tanyás gazda 3-4 napra 1-2 napszámot, de legtöbb esetben le kell arról mondania és saját családjának nagyobb megfeszítésével végzi el a munkát, mert tőle talán 40 km-ről csak nehezen tudna ilyen rövid időre embert kapni. Ebből kifolyólag és főleg a vagyoni különbségek miatt az agrármunkásság és a tanyák gazdatársadalma szembe került egymással, ami kifejezésre jut abban is, hogy az előbbi a szociáldemokrata szervezetekbe tömörült, utóbbi pedig vagy a kormány, vagy a kisgazdapárt

politikai elgondolásai mellé állt. Az ellentétek olyan módon volnának eliminálhatók, hogy a városba tömörült agrármunkásságot egyrészt a tanyák közé a tanyaközpontokra telepítenők ki kertes házakba, másrészt pedig megfelelő szelekcióval a telepítés alanyaivá tennők. Ez politikai irányuk megváltoztatására is vezetne, különösen ha a munkásként ott maradók szociális gondozását az állam intenzívebben venné kezébe.

A tanyarendszer gazdasági előnyeit azonban nagy mértékben lerontják azok a mostoha viszonyok, amelyek abból származnak, hogy az alföldi városok roppant kiterjedésű határában élő tanyai lakosság egyrészt fizikai okok, másrészt kulturális különbözőségek miatt sem tarthat kapcsolatot a városok vezetőségével és kultúrintézményeivel. Különösen Hódmezővásárhely, Kecskemét, de főleg Szeged tanyavilága él elszigetelten a várostól. Szeged 142.000 kat. holdnyi határában sokan 50 km távolságban laknak a várostól. Vájjon milyen kapcsolatban lehetnek ezek a várossal? Azon kívül aligha, hogy közterheiket, esetleg városi bérföldjeik után teljesítendő bérfizetési kötelezettségeiket a városban teljesítik, a piacokon adnak-vesznek, de a város szociális és kulturális intézményeiből semmit sem élveznek. Ezt igazolja az a sajnálatos tény is, hogy a csecsemőhalandóság az alföldi tanyákon 69%-kal nagyobb, mint a falvakban.¹⁵ A tanyarendszer kifejlődése a gazdasági előnyök mellett minden szempontból károsnak bizonyult. A múlt század közizgazgatásának örök bűne ma-

¹⁵ Dr. Fekete Sándor: A tanyai csecsemővédelemről. Budapest. 1928.

rad, hogy e rendszer kifejlődését nem akadályozta meg, amit el lehetett volna érni, ha a községek és városok roppant határait idejekorán feldarabolja és új falvakat létesít. Közigazgatási reform híján azonban ez nem történhetett meg és előállt az a helyzet, hogy a 100-150.000 holdas városok ma már csaknem teljesen képtelenek arra, hogy a határaikban élő népesség kulturális és szociális igényeit kielégítsék, annál is inkább, mert ezek a városok, Szegeddel az élen, az elmúlt évtizedek alatt a szó rendes értelmében városokká fejlődtek s ezzel párhuzamban agrárlakosságukkal való kapcsolatuk folytonosan gyengült.

A tanyakérdéssel már 33 évvel ezelőtt, 1902-ben foglalkozott a városok kongresszusa.¹⁶ Ez azt javasolta, hogy a városok nagy határában levő települések községesítendők, úgyhogy az alakítandó községek járási hatósága a város legyen. Szeged, Kecskemét, Hódmezővásárhely határában alakítandó községeknek pedig törvényhatósága is a városok legyenek. Ebben az esetben a városok nem veszítenék el végleg jelenlegi területüket, a tanyai lakosságnak viszont megvolna a lehetőség arra, hogy szervezkedjék s szorosabb kapcsolatba kerüljön vezetőségével és kultúrintézményeivel. Ezeknek a községeknek természetesen más képe lenne, mint a dunántúliaknak. Ennyit megérdemelne a Tisza-völgy magyarsága, amelyet Széchenyi a magyar faj törzsének tekintett.

¹⁶ Balogh Andor és dr. Kovrig Béla: Társadalompolitikai feladataink. Budapest, 1927. Dr. Weis István felszólalása.

5. A nagy- és kisk gazdaságok szerepe agrártermelésünkben és kivitelünkben.

A nagybirtokoknak, illetőleg mezőgazdasági nagyüzemeknek a népesedési viszonyokra gyakorolt kedvezőtlen hatását röviden áttekintve, vizsgálat tárgyává kell tenni azt is, hogy milyen szerepet játszanak a mezőgazdasági nagyüzemek az ország agrártermelésében és a nemzeti jövedelem kialakulásában. E kérdést számos más szempont mellett főleg a termelés rentabilitása és produktivitása szempontjából kell megvizsgálni.

Az optimális mezőgazdasági üzemnagyság kérdésének vizsgálata során *Hollmann*¹⁷ mutatott rá annak fontosságára, hogy a kis parasztüzemekben éppúgy törődjenek a mezőgazdasági termelés rentabilitásának kérdésével, mint a kapitalisztikus nagyüzemekben, bár a rentabilitás fontossága természetesen kisebb a kisk gazdaságban, mint a nagyüzemben, már azért is, mert a családtagok munkabérigénye nem jelent határozott költségeket. A kis- és nagy gazdaságok *produktivitásának* kérdésében *Aereboe*¹⁸ vizsgálatai teremtenek tiszta helyzetet. Kristálytiszta megállapításai arról győznek meg, hogy a mezőgazdasági termelés minden ágát figyelembevéve, az összes termelés szempontjából a nagy gazdaság kétségkívül lemarad a kicsi mellett, habár rámutat arra, hogy bizonyos termények termelésében a nagyüzemeknek van elsőbbsége.

Az közismert tény, hogy Magyarországon a nagybirtok termeléstechikája tökéletesebb, mint a kisbir-

¹⁷ Prof. Dr. A. H. Hollmann: Zur Frage der optimalen Betriebsgröße. Berichte über Landwirtschaft. Berlin. 1923.

¹⁸ Prof. Dr. J. Aereboe: Allgemeine landwirtschaftliche Betriebslehre. Berlin, 1918.

toké. Ezt igazolja az, hogy a kisbirtok kat. holdankinti terméshozama kisebb, mint a nagybirtoké¹⁹ és az is, hogy a nagybirtokról piacra került állatok minősége általában jobb, mint a kisbirtokon tény észteké. A nagyüzem felsőbbsege azonban mégsem feltétlen és nem állandó, mert „a nagyüzem termelés dolgában csak addig áll felette a kicsinek, amíg a társadalom egyes osztályai között nagy különbség van iskolázottság dolgában, ahol a szövetkezésre való hajlandóság az alsóbb rétegekben nincs kifejlődve”.²⁰ De nézetünk szerint annak, hogy a kiscgazdaságok szántóföldi terméseredményei kisebbek, nem annyira az az oka, hogy a kistermelők szaktudása kisebb, mint az intenzív nagygazdaságok kitűnő szakképzettségű vezetőié, hanem inkább az, hogy a nagygazdaságokban a szántó-föld közel egyenlő nagyságúra szabott tábláin egységes munka folyik, szemben a kiscgazdaságok sok darabban fekvő földszalagjain folyó munkával. Ezeken a sokszor egy-két öl széles földforgácsokon a termelés feltételei igen kedvezőtlenek. A tagosított közs-

¹⁹ A kat. holdankinti terméshozam alakulása a nagy- és kisbirtokon az 1926-30. évek átlagában:

	Kat. holdankénti terméshozam nagybirtokon	* kisebirtokon	A nagybirtok hozam-többlete a kisebirtokéval szemben
	m é t e r m á z s a		
búza	9·3	7·8	19·2%
rozs	7·9	6·4	23·4%
árpa	9·3	7·6	22·4%
zab	8·0	6·7	19·4%
szemestengeri ...	9·0	7·5	20·0%
burgonya	50·4	39·5	27·6%
cukorrépa	116·9	98·8	18·3%
takarmányrépa .	132·3	110·2	20·1%

²⁰Dr. Kenéz Béla: Nép és föld. Budapest. 1917. 46. lap.

gek terméseredményei igazolják, hogy a kiscgazdaságok nagymértékű tagozottsága döntő fontosságú szerepet játszik a kiscgazdaságok alacsony terméseredményeiben. Tagosítás után a községek szántóföldi termelése általában 20%-kal emelkedett, éppen annyiival, amennyivel a kisbirtok termésátlaga a nagybirtoké mögött általában elmarad. A tagosítás és az általános mezőgazdasági szakismeretek terjesztése lehetővé teszik, hogy a kiscgazdaságok hasonló eredménnyel termeljenek, mint a nagyüzemek, sőt olyan termények – ipari növények – termelésével is foglalkozzanak, amelyeket eddig, főleg a nagyüzemekben termeltek. Az ezirányú fejlődés lehetőségét éppen a szövetkezeti mezőgazdasági szeszgyárak példái bizonyítják, igazolva azt, hogy még mezőgazdasági ipar is létesíthető kisbirtokon.

A szántóföldi termelés eredményei egyedül még nem elegendők arra, hogy a kis- és nagybirtokok produktivitásának kérdését a nagybirtok javára eldöntsük. A mezőgazdasági termelés ugyanis nem fejeződik be a szántóföldi termeléssel, hanem ez részben csak a mezőgazdaság egyéb termelési ágainak képezi alapját. Ezért, ha a különböző birtoktípusok termelésének produktivitasát kívánjuk vizsgálni, a mezőgazdasági termelés minden ágának eredményét figyelembe kell vennünk és azt a termelés alapját képező föld egységére, egy katasztrális holdra vonatkoztatnunk. Csak az ily módon kiadódó termésértékek adnak helyes képet arról, hogy a kis- vagy nagygazdaság termelése produktívabb-e.

Az alábbi táblázat számadatai azt mutatják, hogy akkor, amikor az ország összes területének 50.0%-a,

szántóföldterületének pedig 61.5%-a esett a 100 kat. holdnál kisebb birtokokra, az 1926-30. évek átlagában a 100 kat. holdnál kisebb gazdaságokból származott.

a 22.3 millió q búza	termés 67.3%-a
„ 7.4 „ „ rozs	„ 66.1%-a
„ 6.0 „ „ árpa	„ 63.4%-a
„ 3.5 „ „ zab	„ 49.8%-a
„ 16.3 „ „ szemestengeri	„ 67.4%-a
„ 18.7 „ „ burgonya	„ 67.5%-a
„ 23.1 „ „ takarmányrépa	„ 63.7%-a
„ 14.8 „ „ eukorrépa	„ 9.8%-a

Ugyanekkor az állattenyésztés hozadékának túlnyomó része szintén a kisbirtokról származott, mert az állatállomány nagyobb részét kisbirtokon tartják, mégpedig ugyancsak az 1926-30. évek átlagában

a szarvasmarhaállomány	76.2%-át
a sertésállomány	85.0%-át
a lóállomány	85.0%-át
a juhállomány	30.0%-át
a baromfiállomány	92.0%-át

A szőlő- és gyümölcsstermelés szintén a kisgazdaságok üzeméga. A 380.000 kat. hold szőlőterületből csak 16.8%, 63.800 kat. hold az 5 holdnál nagyobb szőlőbirtokok területe s hasonló módon a 15.7 millió darab gyümölcsfa 72.1%-a a 20 kat. holdnál kisebb gazdaságokban és 17.0% a 20-100 kat. hold nagyságú gazdaságokban díszlik.

Ha ezek figyelembevételével felbecsüljük, hogy a mezőgazdaság évi termelésének értéke miként oszlik

meg a nagy- és kisbirtok között, – az erdőbirtokokat figyelmen kívül hagyva – arra az eredményre jutunk, hogy a mezőgazdasági termelés értékének kb. 28%-át a nagybirtok és 72%-át a kisbirtok állította elő. Ha a termésértékeket a nagy- és kisbirtok - erdő nélküli – 1 kat. holdnyi területére vonatkoztatjuk és *a nagybirtok 1 kat. holdjának évi bruttó termésértékét 100-zal vesszük egyenlőnek, úgy 1 kat. hold kisbirtok évi hozamának értéke 150-nel egyenlő.* Ezt igazolja Kesztyűs Lajos legújabb számítása²¹ is, amely szerint „csaknem törvényszerűség, hogy minél kisebb területű az üzem, annál nagyobb lesz az 1 kat. holdra eső nyers hozam, amelyet az alábbi táblázat szemléltet”:

Üzem nagyság kat. hold	1 kat. holdra eső nyers hozam pengő
0— 10	147
10— 20	141
20— 30	110
30— 40	115
40— 50	108
50—100	108
100—200	107

Az OMGE üzemstatisztikai vizsgálatainak eredményei megállapításunkkal látszólag ellentmondanak.²² Az üzemstatisztikai felvételek azonban nincsenek te-

²¹ Dr. Kesztyűs Lajos: „67 alföldi és északi dombosvidéki kisgazdaság jövedelmezőségi eredményei az 1934. évben.” Köztelek, 1935. VIII. 60. sz.

²² Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület Üzemstatisztikai Bizottságának II. kiadványa: Mezőgazdaságunk üzemi eredményei 1932. évben. Budapest, 1934. – Az üzemstatisztikai felvételek szerint az alföldi kisgazdaságok „nemzetgazdasági bevétele” 18%-kal nagyobb, mint a nagygazdaságoké. A Dunántúlon az arány 14.2% -os.

kintettel a szőlő- és gyümölcstermelő vidékek törpegazdaságaira, amelyeknek munkaintenzívebb termelése nagyobb bruttó terméshozamot eredményez, mint a felvételre kiválasztott, főleg szántóföldi termeléssel foglalkozó kisgazdaságok. Ha azonban az ország kis- és nagybirtokait egy-egy csoportba összesítjük s a vizsgálatokat a két birtokkategóriára így végezzük el, úgy a fenti megállapítás helyessége kétségkívül kitűnik, mert a kisgazdaságok intenzív állattenyésztése, valamint szőlő-, gyümölcs- stb. termelése bőven pótolja azt a veszteséget, ami a kisgazdaságok kisebb szántóföldi termésátlagjaiból származik. Nem helyes tehát a nagy- és kisbirtok termelését csupán a szántóföldi termelés alapján összehasonlítani.

Az országok gazdasági életében nagy szerepet játszik az előállított cikkek exportálható feleslege. Az export viszonylagos nagysága tőkeszegény országban határt szab annak, hogy az illető ország milyen mértékben kapcsolódhatik be a nemzetközi gazdasági életbe. Tőkeszegény országban, mint Magyarországon, az export jelentősége annál is inkább nagy, mert a magyar gazdasági élet fejlődése sokszor idegen tőkét igényel. Ezek szolgálatát pedig csak kereskedelmi mérlegünk aktív egyenlegéből lehet reálisan teljesíteni. Az ehhez szükséges exportfelesleg csak a piacra kerülő javakból származhatik. Ezért mezőgazdasági termelésünket úgy a piacra termelés, mint az export szempontjából is vizsgálat alá kell venni, másszóval azt is meg kell állapítanunk, hogy egyfelől a kereskedelmi forgalomba került, másfelől az exportált agrártermékek milyen része származott a nagy- és a kisgazdaságokból. A mezőgazdasági termékek érté-

két és azt, hogy annak milyen hányada kerül kereskedelmi forgalomba és hogy abból mennyit tett az export, az 1929-1930. gazdasági évben, az alábbi táblázat tünteti fel:

Termékek :	A termés összes értéke millió pengő	A termés során a termelés értékeiben felhasznált termékek értéke millió pengő	Termés nettó értéke millió pengő	Kereskedelmi forgalomba került millió P	A termékből ker. forg. került o/o	Exportáltatott millió P	A termékből exportáltatott o/o
Búza	426	81	345	250	61	58	14
Rizs	94	30	64	21	22	21	22
Árpa	97	68	29	30	31	25	26
Zab	50	45	5	18	36	5	10
Tengerl.	200	176	24	64	32	22	15
Burgonya	76	33	43	34	45	5	7
Cukorrépa	41	10	31	41	100	—	—
Dohány	23	7	16	23	100	8	18
Egyéb termények ...	59	—	59	43	75	—	—
Zöldség	43	—	43	21	50	—	—
Takarmány	326	326	—	—	—	—	—
Legeltetés	85	85	—	—	—	—	—
Állatvágás	680	—	680	463	68	164	24
Tejtermelés	279	53	226	110	39	5	2
Gyapjúnyírás	10	—	10	10	100	10	100
Baromfiivágás	172	—	172	94	55	39	23
Tojás	62	8	54	28	45	17	27
Toll	12	—	12	9	75	7	58
Halászat, vadászat ..	—	—	—	—	—	—	—
Méhészet, stb.	21	—	21	13	62	6	28
Bortermelés	62	—	62	54	87	6	10
Csemegeszőlő	11	—	11	11	100	4	36
Gyümölcs	58	—	58	34	59	11	19
Trágyatermelés	106	106	—	—	—	—	—
Összesen	2993	1028	1965	1380	46	413	14

A mezőgazdasági termelés nettó értéke az 1929/30. gazdasági évben 1965 millió pengő volt. A termelés nettó értéke a fogyasztásra alkalmas termékek értékét jelenti. Vizsgálódásaink egyszerűsítése céljából

az előbb felsorolt összes mezőgazdasági termék helyett csak a főbbeket foglaljuk össze az alábbi táblázatban:

Termékek:	A termék bruttó értéke	A nettó termék értéke	Kereskedelmi forgalomba került millió P.	A termékhez ker. %	Exportáltatott millió P.	A termékéből exportált, %
	millió pengő					
Búza	426	345	259	61	58	14
Állattvágás	680	680	463	68	164	40
Tej, tejtermék	279	228	110	39	5	1
Toll	246	238	131	53	63	26
Baromfi, tojás						
Bor, szőlő, gyümölcs ..	131	131	109	83	21	16
Összesen.....	1762	1629	1072	61	311	18
Egyéb termények ...	1231	345	308	25	102	8
Összesen.....	2993	1965	1380	46	413	14

Az agrártermelés nettó értékének 82%-át tehát a búza, hús, tej és a baromfitartás, valamint a szőlő- és gyümölcstermelés termékei alkotják, s a kereskedelmi forgalomba kerülő érték nagyobb része ugyancsak ezekből a termékekből adódik. A takarmányneműek (szalastakarmány, tengeri, árpa, zab, burgonya stb.) csak viszonylag kis hányada kerül piacra, mert azok az állattenyésztésen keresztül értékesülnek. A mezőgazdaság nettó termelésének jelentős részét a mezőgazdaságban tevékenykedő lakosság fogyasztja el, számos cikknek csak kisebb része kerül kereskedelmi forgalomba. A táblázatból kitűnik, hogy az 1929-1930. évben a bruttó búzatermés értékének 61% az állattvágásoknak pedig 68%-a, tejtermelésnek 39%-a, a baromfitartás termékeiből 53%, a bor-, szőlő-, gyümölcstermelésből pedig 83% került

kereskedelmi forgalomba. Ugyanebben az évben a búzaexport a búzatermés összes értékének 14% -át tette. A vágásra kerülő állatok értékének 40%-a, a baromfi, tojás- és tolltermelés értékének 25%-a, a bor, szőlő- és gyümölcsstermelésnek pedig 16%-a került külföldi piacra. E termékek agrárexportunknak 75%-át teszik.

Most már arra keresünk választ, hogy a nagy- és kisbirtoknak milyen része van a belföldi fogyasztópiacok ellátásában és az exportban?

Vizsgálataink szerint az 1929/30. évi búzatermés 61%-a került kereskedem forgalomba. Számításainktól eltérő módszerekkel üzemstatistikai alapon vizsgálta a kérdést Szafka Elek, a gyakorlatban élő nagygazda, aki arra az eredményre jutott, hogy az 1928. évben termelt búza 60.7%-a került kereskedelmi forgalomba, míg a búzatermés 39.3%-a a gazdaságok vetőmag-, konvenció-, terménybér- és a gazda saját szükségletét fedezte. Vizsgálódásaiban arra is kitért, hogy az egyes birtokkategóriákba tartozó birtokok termékeinek milyen hányada került kereskedelmi forgalomba.

	Össz. termés	Vetőmag- szükséglet	Terménybér és saját szükséglet	A termelés szükséglete		Keresked. forgalomba (belföldi piacra és kivitelre) került	
	ezer	mázas	1000 q	%	1000 q	%	
20 kat. holdas birtok	11.833	1.412	3.972	5.384	45.5	6.449	54.5
20—100 kat. holdas birtok	6.459	671	851	1.422	22.0	5.037	78.0
100—1000 kat. holdas birtok	4.638	379	1.033	2.012	43.4	2.626	56.6
1000 kat. holdon fe- lül birtok	4.071	254	1.533	1.787	43.9	2.284	56.1
Összesen	27.001	2.616	7.989	10.605	39.3	16.396	60.7

A táblázat adataiból kitűnik, hogy *a nagy- és a középbirtokok búzatermésükből alig néhány százalékkal hozhatnak többet kereskedelmi forgalomba, mint a 20 kat. holdnál kisebb gazdaságok.* A nagygazdaságok ugyanis a munkabér jelentős részét mint család-konvenciót, summásbért stb. búzában adják ki. A 20 kat. holdnál kisebb birtokon termelt búza viszont főleg a gazda és családja szükségletét fedezi. *A 20-100 kat. holdas kisgazdaságok búzafeleslege a legnagyobb és termésük 78%-át kereskedelmi forgalomba hozzák, ami az összes piacra került búza kb. egyharmadát teszi.* Ez a birtoktípus a többivel szemben igen jelentős búzafelesleggel rendelkezik. Ennek az oka, hogy a 20-100 kat. holdas gazdaságok munkaszükségletét főleg a gazdálkodók és családtagjaik fedezik, terménybért ezért nem fizetnek, saját szükségletük pedig az összes termésnek már viszonylag csak csekély része. Ezek a számok meggyőznek arról, hogy *Magyarországon a fogyasztópiacok búzaellátásában a nagygazdaságok sem abszolúte, sem relatíve nem emelkednek a kisgazdaságok fölé.* Az a közfelfogás tehát, mintha a fogyasztó centrumokat főleg a nagybirtokok látnák el gabonával, magyar vonatkozásban téves.

Az állattenyésztés húshozadékának és a tejtermékeknek, amelyek agrártermelésünk nettó értékének több mint felét teszik, túlnyomó része a kisgazdaságokból kerül ki. Azt azonban, hogy a kereskedelmi forgalomba került állattenyésztési termékek milyen része származik a nagy- és a kisgazdaságokból, statisztikailag jelenleg nem lehet megállapítani. De ha meggondoljuk, hogy a szarvasmarhaállomány

76.2%-a és a sertésállomány 85.0%-a a kisgazdaságokban van és ha figyelembe vesszük, hogy azonos nagyságú állatállomány évenkénti szaporulata alig különbözik a nagy- és kisgazdaságokban, akkor nyilvánvaló, hogy *a vágásra kerülő állatok túlnyomó része a kisgazdaságokból származik. Az 1930. évben történt statisztikai felvétel szerint a nagygazdaságokban fejt tejnek ugyan viszonylag nagyobb része került eladásra, de az összes kereskedelmi forgalomba került tejnek mégis 71.9%-a a 100 kat. holdnál kisebb gazdaságokból származott.*²³

Az agrártermelésünk szempontjából nagyfontosságú *baromfitartás hozadékának 92.0%-a a kisgazdaságokból származik. Ők látják el a belföldi piacokat, de, az exportot is ők szolgáltatják.*

A bor- és gyümölcsstermelés, mint azt előbb kifejtettük, a kisgazdaságok üzemága, s ez a szükség-szerű oka annak, hogy a kereskedelmi forgalomba került bor és gyümölcs legnagyobb része szintén a kisgazdaságokból kerül ki. Mindezeket figyelembe véve, *a kereskedelmi forgalomba került agrártermékek értékének kb. 70-73%-a a kisgazdaságokból származik.* Magyarországon a fogyasztópiacok ellátása csak kis részben függ a nagyüzemek termelésétől és az ma már inkább kereskedelmi organizációs feladat.

Agrártermelésünk feleslege külföldi piacokra kerül. Az agrárexport értékének kb. 70%-át az állattenyésztés, baromfitartás, valamint a bor- és gyümölcsstermelés termékei adják. Ezeknek a cikkeknek pedig közel háromnegyedrésze a kisgazdaságokból

²³ Dr. Szöllőssy Zoltán: Szarvasmarhaállományunk és tejtermelésünk 1930-ban. Magyar Statisztikai Szemle, 1931. 349. és köv. lap.

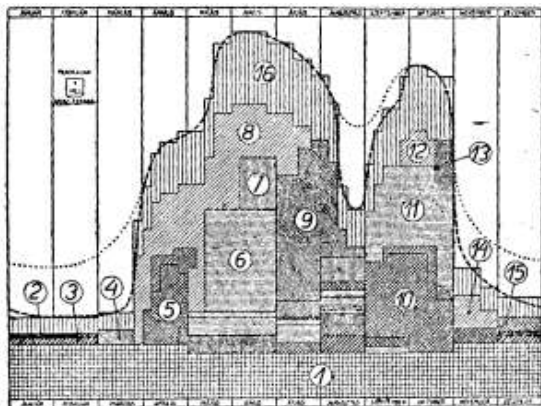

származik. *Agrártermékeink külkereskedelmi forgalmában tehát éppen a kisgazdaságaink termékei szerepelnek nagyobb arányban.* De az sem érdektelen? hogy amíg a búzaexport értéke az elmúlt 8 év alatt 86%-kai, addig a baromfi-, tojás- és tollexportunk értéke – mint az alábbi táblázatból kitűnik – csak 50%-kai csökkent. Ennek az az oka, hogy a baromfi-, tojás- és tollkivitelünk mennyisége folytonosan emelkedik, ami az árhanatlást számottevően kompenzálja.

	Exportált búza értéke millió P	Exportált baromfi, tojás, toll értéke millió P
1925/26	165	76
1926/27	184	92
1927/28	182	70
1928/29	176	75
1929/30	183	85
1930/31	72	77
1931/32	45	59
1932/33	25	40

6. A mezőgazdasági munkanélküliség és a kivándorlás kérdése.

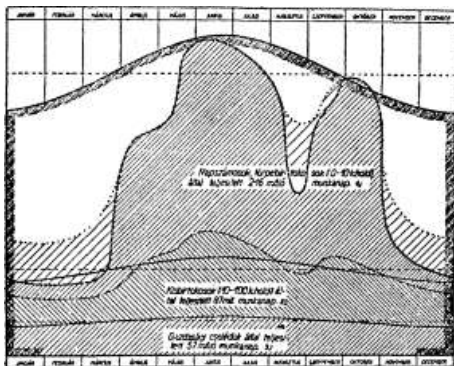
A kisgazdaságok és a mezőgazdasági nagyüzemek vizsgálata nem lenne teljes, ha a munkásviszonyokra, a termelés munkaszükségletére nem térnénk ki. A mezőgazdasági termelés munkaszükséglete kézi és állati, illetve gépi munkaerővel fedezhető. Az Amerikai Egyesült Államok, Kanada, Argentína stb. gyér lakosságú szemtermelő vidékeinek munkaszükségletét legnagyobb részben géppel fedezik. Az agrárvidékeken a vetésterület és általában a megművelt föld nagyságát a termények áralakulása és a termelés rentabili-

I. A mezőgazdasági termelés kézimunkaszükséglete
1930-ban.

1. Az állattenyésztés kézimunkaszükséglete.
2. Erdőirtás és felújítás.
3. Trágyázás.
4. Legelőápolás.
5. Tavaszi szántás és vetés.
6. Tengeri, burgonya, stb. ápolása.
7. Szénakaszálás, betakarítás.
8. Szőlőművelés.
9. Aratás, cséplés, betakarítás.
10. Őszi szántás és vetés.
11. Kapások betakarítása.
12. Szüret.
13. Cukorrépa betakarítása.
14. Szőlőfeldelés.
15. Dohánytermelés.
16. A munkahelyváltozással járó idővesztés.

tása erősen befolyásolja. A tengerentúli országokban ugyanis megvan annak a lehetősége, hogy a megművelt terület lényegesen kiterjesszek, de többnyire megvolt annak a lehetősége is, hogy a mezőgazdaságban tevékenykedő munkásság egy része más irányban találjon foglalkoztatást, mihelyt a mezőgazdasági termelés rentabilitása megromlott. A túlnépes

II. A mezőgazdasági termelés kézimunkaszükséglete és a mezőgazdasági népesség munkaképessége.

európai agrárországokban, így Magyarországon is, azonban a mezőgazdasági termelés csaknem független a termelés rentabilitásától, mert agrárlakosságunk egyrészt a kivándorlás megszűnése, másrészt ipari fejlődésünk szűk korlátai miatt nagyrészt arra kényszerül, hogy a mezőgazdaságban találja meg boldogulását. Az összes megművelt terület állandósága és az állatállománynak csak kisebb mértékű fluktuációja

igazolja, hogy Magyarországon a mezőgazdasági termelés kényszergazdálkodás jellegével bír, amelyre az agrárcikkek áralakulásának csak csekély befolyása van. Ez az oka annak, hogy a mezőgazdasági termelés volumenje a termelésnek inkább fizikai, mint konjunkturális tényezőjétől függ. Ezért a mezőgazdasági termelés munkaszükségletére a konjunktúraváltozások legfeljebb annyiban hatnak, hogy a termelés csökkent rentabilitása idején a szükséges munkákat nem végzik el oly tökéletesen, mint jó konjunktúra idején. *A mezőgazdaságban tevékenykedő lakosság tehát évről-évre közel akkora, munkalehetőséggel áll szemben, illetve a mezőgazdasági népesség folyton tartó szaporodása következtében munkalehetőségei évről-évre való zsugorodásával kell számolnia.*

A termelés munkaszükségletét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a különböző, a mezőgazdasági termelésben érdekelt osztályok az év folyamán milyen mértékben részesedhetnek a mezőgazdasági termelés által igényelt, meglehetősen mereven körülhatárolt munkaszükségletben. A földművesnépnek úgyszólván minden tagja évenként részesedik ebben a munkaalkalomban és hosszabb-rövidebb ideig munkát talál. Köztudomású, hogy aratás idején a legszegényebb faluban is alig lehet henyélő embert találni. A falu valamennyi munkabíró tagja dologban áll s ha saját falujának határában nem talál munkát, csoportba verődve mennek az Alföldre, ahol a szorgos munka idején otthon felesleges munkájukat szívesen látják. Az kétségtelen, hogy az ország falusi lakossága néhány helyi kivételtől eltekintve, minden évben bizo-

nyos ideig munkában áll, miért is Magyarországon abszolút mezőgazdasági munkanélküliségről nincs szó. Nem jelenti ez azonban azt, hogy a sok esetben csak 80-100 napig tartó munka ellenértéke fedezi a soktagú munkáscsalád évi szükségletét.

A mezőgazdasági munkanélküliség statisztikai felvétel útján alig állapítható meg. Mert az év különböző szakaszaiban más és más nagyságú tömegek vannak jövedelmező munka nélkül. És van olyan időszak is, amikor úgyszólván mindenki munkában áll. A mezőgazdasági munkanélküliség helyett – mint-hogy folytonos munkanélküliség itt alig fordul elő – a mezőgazdaságban érdekelt lakosság foglalkoztatottságának mértékét kell megállapítani. E végből elsősorban ismerni kell a mezőgazdasági termelés évi munkaszükségletét és annak az év folyamán való egyenlőtlen megoszlását. A mezőgazdasági termelés munkaszükséglete kézi, állati és gépi erővel fedezhető. Jelenleg, amikor a mezőgazdasági népesség munkaviszonyaival foglalkozunk, az állati és gépi erőszükséglet mennyisége nem érdekelhet, illetve csak annyira kell arra kitérnünk, amennyiben az ezzel kapcsolatos munka elvégzése emberi felügyeletet kíván. Ezért először is azt a kézi munkaerőszükségletet kellett meghatározni, amelyet az ország mezőgazdaságilag művelt területe és az állattenyésztés évenként igényel. Az egyes termények termelése kat. holdanként különböző mennyiségű kézi munkaerőt kíván. A különböző művelés alatt levő területek kiterjedése, vagyis az, hogy hány kat. hold a kalászosok, különböző kapásnövények, szőlő stb. területe ismeretes. Az is tudott, hogy a gazdaságok mennyi haszonállatot és

baromfit tartanak. Ismeretes továbbá országos átlagban tapasztalati adatok alapján végzett tudományos számítások eredményeképpen, hogy a Magyarországon uralkodó termelési rend mellett a különböző termények I. kat. holdjának teljes megművelése, továbbá az állattartás évente mennyi kézi munkát igényel. Ezek alapján végzett számítások és szerkesztett (I. számú) diagramm a mezőgazdasági termelés kézimunkaszükségletét ábrázolja. Az ország gazdaságilag hasznosított 13.2 millió kat. hold megművelése évenként kereken 360 millió normál munkanapot reprezentál. A II. számú diagramm viszont a mezőgazdaságban tevékenykedő lakosság 471 millió normál munkanapnyi munkakapacitását és a munkaszükségletben való részesedését ábrázolja.²⁴ A mezőgazdasági munkásság foglalkoztatottságának mértékére, másszóval a mezőgazdasági munkanélküliségre az a jellemző, hogy a mezőgazdasági termeléshez szükséges 360 millió munkanap milyen részét képezi a falusi lakosság munkakapacitását kifejező 471 millió munkanapnak. Ez az arány országos átlagban 76%-os. *A mezőgazdasági keresők hasznossá tehető munkaidejének – nem pedig a lakosság számára! – 24%-a tehát a jelenlegi népesedési, birtokmegosztási és gazdálkodási rendszer mellett kihasználatlan.* A mezőgazdasági lakosság munkanélküliségéről azonban csak akkor kapunk helyes képet, ha a keresőket olyan csoportokra bontjuk, akik megközelítően azonos munkalehetőségekkel bírnak. E vizsgálat szerint *a törpebirtokos-napszámosok hasznosít-*

²⁴ Dr. Matolcsy Mátyás: A mezőgazdasági munkanélküliség Magyarországon. A Magyar Gazdaságkutató Intézet 6. számú különkiadványa. 1933.

ható idejének csak 65%-a van kihasználva. Ettől az országos átlagtól természetesen vidékenként eltérések tapasztalhatók, Békésmegyére ez a szám 44%, Hódmezővásárhelyen 52% stb.

A törpebirtokos-napszámos és napszámososztály munkanélküliségének okai között egyrészt természeti adottságok, másrészt pedig a jelenlegi birtokmegosztási viszonyok és a népsűrűség szerepelnek. A mezőgazdasági termelés munkaszükségletének szempontjából a nagyüzemek a kisgazdaságok mögött maradnak. Amíg a 6.6 millió kat. hold nagybirtok évi kézi munkaszükséglete 94 millió munkanap, addig a 8.5 millió kat. holdnyi kisbirtok 266 millió munkanapot igényel. *A kisgazdaságok kézimunkaszükséglete lényegesen nagyobb, mint a nagygazdaságoké,*²⁵ aminek az az oka, hogy a kisgazdaságokon tartják a sok kézi munkát igénylő állatállomány túlnyomó részét és viszont ez az oka annak is, hogy a kisgazdaságok kézimunkaszükséglete az év folyamán lényegesen egyenletesebben oszlik el, mint a nagyüzemeké, ahol a szántóföldi termelés dominál, amelynek munkaszükséglete főleg a nyári hónapokra esik. A két gazdaságtípus munkaszükséglete között még az a különbség, hogy a nagygazdaságok munkaszükséglete konjunktúra-érzékenyebb, mint a kisgazdaságoké. A kisgazdaságok kézimunkaszükséglete a kedvezőtlen konjunktúrával alig változik, mert a kisgazda ugyanúgy műveli meg a földjét, mint jó konjunktúra idején,

²⁵ Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület Üzemstatistikai Bizottságának II. kiadványa: Mezőgazdaságunk üzemi eredményei az 1932. évben. Budapest. 1934. 50. 1. A dunántúli nagy- és középgazdaságok 1 kat. hold mezőgazdasági területre 56.4 P munkabér esett az 1932. évben, a kisgazdaságoknál pedig 35%-kal több, 86.7 P. Mindkét esetben a gazdálkodó munkabérigénye is figyelembevétel.

mert termelését nem a pénzben kifejezett jövedelmezőség irányítja, hanem az, hogy ez a munka az alapja megélhetésének s ha munkája pénzben kifejezve nem is lesz olyan eredményes, mint a jó konjunktúra idején, nem változtathat sorsán, hisz munkáját egyebütt úgysem értékesítheti. Nem így a nagygazdaságokban. A nagygazdaságok kézimunkaszükségletét a mindenkori rentabilitási számítások határozzák meg s ez az oka annak, hogy a nagygazdaságokban a munkaalkalmak bizonyos mértékben nyomon követik a konjunktúraváltozásokat.²⁶ Ez az egyik oka annak, hogy a mezőgazdasági munkásság ellátottsága a mezőgazdaság kedvezőtlen konjunktúra idején viszonylag is rosszabb, mint a kisgazdáké. E mellett a törpebirtokos- és napszámososztály foglalkoztatottságát és megélhetését még az a körülmény is veszélyezteti, hogy a nagybirtok kézi munkaszükséglete mechanizálható. A mezőgazdasági termelés rentabilitásának csökkenése pedig arra készíti a nagygazdaságokat, hogy termelési költségeiket, így munkaszükségeiket is csökkentsék. A kézimunkaszükséglet leszorítása a törpebirtokos-napszámososztály munkaalkalmát zsugorítja össze, úgyhogy e miatt ennek az osztálynak ellátatlansága a mezőgazdaság válságos éveiben méginkább fokozódik.²⁷

A mezőgazdasági munkáscsaládok életszínvonaláról számszerű képet alkothatunk *Kerék* Mihály felvételeinek eredményéből, aki 96, főleg alföldi munkáscsalád megélhetési viszonyait nagy részletességgel

²⁶ Egy igen jól vezetett pestvármegyei nagygazdaság kézimunkaszükséglete az 1928. évi 39.602 munkanapról – 10.5%-kal – 1932. évben 35.473 munkanapra csökkent.

²⁷ L. az Országos Mezőgazdasági Kamara évi jelentéseit.

vizsgálta meg. E felvétel szerint egy munkáscsalád megélhetésére a család összes természetbeni és készpénzbevételeiből egy napra 79 fillér érték jutott az 1932. évben, vagyis fejenként 14 fillér.²³ Ebből az összegből kell „testi erejét, egészségét fenntartani, a nélkülözhetetlen ruhadarabokat beszerezni, gyermekei iskoláztatásának költségeit viselni stb.” Ezekhez a számokhoz nem szükséges kommentárt fűzni, mert a nélkül is hűen tükrözik vissza a közel 3 milliányi napszámos és törpebirtokos népünk életszínvonalát. A mezőgazdasági munkásság nyomorát az is fokozza, hogy a napszámbérek kialakításánál a munkaadó nagybirtokosok fölényes helyzetben vannak a szervezetlen agrármunkássággal szemben. A munkalkalmak korlátolt volta és az évről-évre szaporodó munkásság, valamint a megélhetés kényszere a napszámbéreknek indokolatlan hanyatlására vezetett. 1932, a mezőgazdasági válságnak mélypontja óta a napszámbérek nem alakulnak a mezőgazdaság vásárlóerejével párhuzamosan, amit az alábbi indexszámok mutatnak:

Év	Évi átlagos napszámbér		A mezőgazdasági cikkek piacrahozatalából származó vásárlóerő index-	
	pengő	index-számokban 1932 = 100	számokban	számokban 1932 = 100
1932	1.72	100		100
1933	1.38	80		91
1934	1.37	78		85
1935	1.00	58		94

Míg a mezőgazdaság vásárlóereje 1935-ben a megelőző két év átmeneti jellegű visszaesése után kb. az

²³ Dr. Kerék Mihály: Adatok a magyar mezőgazdasági munkáscsaládok megélhetési viszonyaihoz. Magyar Gazdák Szemléje, 1933. 590. lap..

1932. évi szinten mozgott, addig a napszámberék 1932-től 1935-ig 40%-kal csökkentek. Állami intézkedés lenne szükséges ahhoz, hogy a jelenlegi rendszerrel szemben a fizethető legkisebb napszámber negyedévenként előre hivatalosan legyen megállapítva. A minimális bért munkaerők szerint és vidékenként különböző nagyságban kellene megállapítani, mindig az illető vidék főtermékeinek áralakulásával párhuzamosan. A minimális bérmegállapítás természetesen a természetbeni bérre és a részes művelésre is vonatkoznék olyan értelemben, hogy például ki kellene mondani, hogy az ország bizonyos területén a részes tengeriművelés esetén a munkást a termés hányadrésze illeti meg. Ugyanígy a részes répaföldre, vagy a szénakaszálásra stb. Ma ugyanis az a helyzet, hogy éppen úgy, mint a pénzben fizetett napszám megállapításánál, a részes művelésnél is a munkásnak jutó hányadot az uradalom csaknem önkényesen állapítja meg és így találtunk 1935-ben ötödén, hetedén sőt tizedén mívelt tengeri- és répaföldet is, szemben a szokásos harmados vagy negyedes résszel. A különböző vidékekre egyszerűen kezelhető mezőgazdasági árindexet kellene szerkeszteni a helyi árak jelentése alapján, amely indexszámok az egyes vidékek minimális napszámberének megállapításánál mértékadók lennének.

A mezőgazdasági munkásság helyzete a háború előtti évtizedekben sem volt kedvezőbb. A gazdasági liberalizmus korszakában, amikor a munkát s vele együtt a mezőgazdasági munkást is csak annyiba vették, mint a termelés többi tényezőjét, azok, ha elegendő munkát nem találtak a magyar földön, új ha-

zát kerestek, kivándoroltak. *A kivándorlók száma rendkívül nagy volt.* Az alábbi táblázat szerint *a háborút megelőző másfél évtized alatt „a” magyar birodalomból 1.4 millió magyar honos vándorolt ki.*⁵⁰

Kivándorlók száma.

	1899—1904	1905—1907	1908—1913	Összesen
Magyarországból	289.313	450.684	455.239	1,195.236
Horvátországból	45.145	77.361	72.783	195.289
Magyar birodalomból	334.458	528.045	528.022	1,390.525

A kivándorlók legnagyobb része – 70%-a – a mezőgazdasági munkások és törpebirtokosok közül került ki. A kivándorlás” főleg az északamerikai kontinens és Románia felé irányult. A kivándoroltak 86%-a Amerikában, 9%-a pedig Romániában kereste életlehetőségét. Az új otthon megteremtése természetesen nem sikerült mindenkinek, aki vándorbotot vett a kezébe. A kivándoroltaknak általában ³/₄ része visszatért az óhazába. Ezt is figyelembe véve és azt, hogy Magyarországból kivándorolt magyar honosok nem mind voltak magyarok, a kivándorlás, mégis a magyar nép nagy vérvesztését okozta, hisz 1930-ban még közel félmillió ³¹ magyar – akik magyarnak vallották magukat – élt az amerikai kontinensen. Ez a félmillió magyar földművesnép – éppúgy mint azok, akik már idegen földben pihennek – a semmiből tudtak maguknak existenciát teremteni. A kivándorolt magyarok az 1925-30. évek

³⁹ Dr. Laky Dezső: A Magyar Szent Korona Országain?! k kivándorlása és visszavándorlása. 1899-1913. Magyar kir. Központi Statisztikai Hivatal. 1918. 14. lap.

⁴⁰ Dr. Mozolovszky Sándor: Honfitársaink az Amerikai Egyesült Államokban és Kanadában. Magyar Statisztikai Szemle. 1930. 378. lap.

átlagában évenként 33 millió pengőt³² küldöttek haza Magyarországon élő hozzátartozóiknak. *A kivándorlók évi pénzküldeményei megdönthetetlen cáfolata annak a téves közvéleménynek, mintha a nincstelen magyar mezőgazdasági munkás vagy törpebirtokos nem lenne alkalmas arra, hogy önálló existenciává váljék s maga gazdája legyen.* Ezek a feleslegből hazaküldött pénzek, bizonyítják legjobban azt is, hogy a hazáját elhagyta magyar nép azzal a küszködéssel, amellyel az amerikai életből magának részt tudott hasítani, meg tudott volna birkózni a Bácska, Bánát rónáin részére kiszakított földek vételárával is, ahol helyettük most ószerbiai telepések verték fel tanyájukat. Nem lett volna tehát szabad, hogy a kivándorlók hajósípjá a liberális világ könnyű atmoszféráján át belesikítson a magyar Alföld szomorú csendjébe, s toborozza a magyarok százezreit. Más feladata lett volna annak a népnek, mint az, hogy a magyar élet kibírhatatlan közönyéből észrevétlenül eltűnjék és idegen országban találja meg boldogulását. Az 6 feladata lett volna, demográfiailag megtartani azokat a területeket, amelyek visszaszerzéséért most oly keservesen küszködünk.

Ma a helyzet csak annyiban különbözik a háború előtti szomorú évtizedekétől, hogy a kivándorlás szünetel. A kivándorlás azonban nem azért szűnt meg, mintha az agrármunkásság helyzetének javítása érdekében valami is történt volna, hanem csak azért, mert Amerika, de a többi tengerentúli ország is le-

³² Dr. Szigeti Gyula: Magyarország alakulása az, 1925-30. években. Magyar 1926. 47. lap; 1927. 580. lap; 1929. 1068. 1931. 878. lap.

fizetési mérlegének Statisztikai Szemle, lap; 1930. 604. lap;

zárta sorompóját a bevándorlók előtt. „Nagy valószínűsége van annak, hogy ha lehetőség nyílnék ismét arra, hogy a magyar faj nyomorultjai idegenben próbálják keresni boldogulásukat, a háború előtti események megismétlődnének.

II. AZ AGRÁRPOLITIKA FELADATAI

1. A hitbizományi reform.

A magyarországi nagybirtokok léte nem csupán a földbirtokmegoszlást teszi egyenlőtlené és idéz elő társadalmi feszültségeket, hanem még abból a szempontból is kifogásolható, hogy az óriási földterületek mozdulatlanságukkal útját állják a gazdasági élet fejlődésének. A gazdasági élet természetes fejlődése a nagybirtokkomplexumok felaprózódásának irányában hat ugyan, de a magyarországi nagybirtokok jó része nem tűnhet el, minthogy egyrészt jogi személyekhez van kötve, ahol az öröklés nem teremthet új helyzeteket, másrészt pedig, mert a nagybirtokos családok közül többen az öröklés rendjének megkötésével, hitbizományok alapításával gondoskodtak arról, hogy birtokuk állaga ne változzék meg. A magyarországi nagybirtokok tehát aszerint, hogy adásvétel és öröklés tárgyát képezik-e vagy sem, két nagy csoportba: a szabad és korlátolt forgalmú birtokok csoportjába tartoznak.

A korlátolt forgalmú nagybirtokok – az állami és községi, egyházi és alapítványi, valamint a hitbizományi birtokok – több mint felét teszik az összes nagybirtokoknak. Az 500 kat. holdnál nagyobb birtokok 5,791.430 holdnyi területéből a korlátolt forgalmú birtokok területe 3,062.879 kat. holdat foglal el. A 3 millió holdnyi kötött nagybirtokból a hitbizo-

mányi birtokokra 821.361 kat. hold esik. A 61 alapítólevéllel létesített hitbizományi birtokot jelenleg 53 birtokos, mint hitbizományi haszonélvező, élvezi. A hitbizományi birtokok, mint általában a mammutbirtokok, a Dunántúlon vannak leginkább elterjedve, ahova az összes hitbizományok 60%-a, a hitbizományok területének pedig 73%-a esik. Somogyban például 15 hitbizományi birtok terpeszkedik el, Veszprém és Sopron megyében pedig 6-6, de Zalára is jut még 5 hitbizomány. Ezekben a megyékben a hitbizományi birtokok a megye összes területének 15-20%-át is elfoglalják, amihez ha hozzávesszük a szintén kötött egyházi és alapítványi birtokok nem egy esetben igen jelentős területeit, kitűnik, hogy a Dunántúlon sok helyen a magyarság fejlődését a földmozdulatlansága lehetetlenné teszi.

A hitbizományi birtokok gazdasági értéküket illetően nem különböznek lényegesen a szabadforgalmú nagybirtokoktól. Mívelési ágak szerinti tagozódásuk kedvezőbb, mint a szabadforgalmú nagybirtokoké, mert a kötött birtokoknak viszonylag nagyobb hányada szántóföld, mint a többi nagybirtoknál. A hitbizományi birtokok területének mívelés szerinti megoszlása a következő:

szántóföld	298.056 kat. hold	37%
rét	66.562 „ „	9%
legelő	84.656 „ „	10%
kert, szőlő stb.	11.761 „ „	1%
erdő	304.503 „ „	37%
földadó alá nem eső terület	55.823 „ „	6%
Összesen:	820.245 kat. hold	100%

A külföldi országok közül a hitbizományi intézményt Oroszországban, Lengyelországban és a Németbirodalomban találtuk meg a háború előtt, míg Franciaország, Olaszország és Spanyolország már korábban teljesen likvidálta ezt az intézményt. Jelenleg német és osztrák hitbizományokról¹ beszélhetünk, ezek azonban nagyon különböznek a magyarországiaktól. Mert míg Németországban a hitbizományi birtokok átlagos területe 3250 kat. hold, Ausztriában pedig kerekén 3000 kat. hold, addig Magyarországon átlagban 15.500 kat. hold esik egy hitbizományi birtokra. E mellett nálunk csak tíz hitbizományi birtoknak a területe marad a 3000 kat. hold alatt és a tíz legnagyobb hitbizományi birtok együttes területe 600.000 kat. holdnál is nagyobb. Ebből kitűnik, hogy a magyarországi hitbizományi birtokok óriási birodalmat jelentenek a hitbizományok élvezőinek. Eszterházy Pál herceg magyarországi hitbizományi birtoka például 205.000 kat. hold (emellett az Ausztriához csatolt Nyugat-Magyarországon is van még több tízezer holdas birtoka), Festetich György hercege 96.000 kat. hold, Pallavicini Alfonz Károly őrgróf hitbizomány a pedig 56.000 kat. hold földet tart megkötvé. A hitbizományok létesítésének célja az volt, hogy a családok rendesen az elsőszülött fiúnak biztosított birtoklás által előkelő pozíciójukat és politikai súlyukat generációról-generációra fenntarthatassák. A hitbizományi birtokok ugyanis el nem idegeníthetők és csak korlátozott módon terhelhetők meg. A hitbizomány intézményét az indokolná, hogy a hitbizomány élvezője anyagi

¹ De Ausztria többi utódállamában, Cseh-Szlovákiában, Lengyelországban, Romániában és Jugoszláviában megszüntették ezt az intézményt!

javak birtokában magas műveltségre tehetné szert, amit anyagi függetlenségével párosulva hasznosan állíthatna a közügyek szolgálatába. A hitbizományi intézménynek számtalan hátránya mellett azonban ez az egyetlen előnye is csak látszólagos, mert sajnos, a gyakorlat azt bizonyítja, hogy a hitbizományok élvezői közül alig egy-kettővel, de nem egy esetben egygyel sem találkozunk a közélet porondján. De ez érthető, mert kötött nagybirtokaik a haladó agrárpolitika és a nemzeti alapon álló népies politika útjában állanak. Ennek következtében oda jutottunk, hogy a hitbizomány intézménye került szembe hivatásával, mert élvezőjét nemhogy predesztinálná a közéleti szereplésre, hanem még ha véletlenül egyéni kvalitásai alapján meg is felelne, a közéleti szereplésből kizárja, mert nemzeti alapon nyugvó demokratikus törekvéseink a feudális világ e maradványait, mint a magyarság fejlődésének bilincseit lerázni igyekeznek.

A hitbizományi intézménynek számos hibája van. Először is, mint említettem, kevesek kezében hatalmas területeket tart lekötve, tehát mindazok a káros következmények, amelyekről az első részben a nagybirtokoknál megemlékeztem, ennél a birtoktípusnál fokozottabb mértékben jelentkeznek. Az elidegenítés és a megterhelés korlátozása a hitbizományi birtok termelésére is kedvezőtlenül hat ki, akadályt gördítve a termelés modernizálása elé. A nagybirtokkomplexumok és a sovány hitelviszonyok nem egyszer arra kényszerítik a hitbizomány élvezőit, hogy birtokaikat tőkeerős bérlőknek adják ki. Innen van az, hogy a magyarországi hitbizományok szántóterületeinek kétharmada bérlők, túlnyomórészt nagybérlők kezén van.

A Pallavicini hitbizomány sövényházi kisbérletén kívül alig néhány kisbérletet lehet még felemlíteni. A hitbizományi birtokok tehát úgy termelési, mint szociális és népi szempontból is károsak.

Az sem érdektelen, hogy az ország gazdasági és társadalmi életének fejlődését gátló hitbizományi birtokok miképpen keletkeztek. A hitbizományok keletkezésüket illetően két nagy csoportba oszthatók:² az 1853. évi királyi Rendelet előtti időben és az azt követő időben keletkezett hitbizományokra. Az első csoportba a régi, jórészt néhány évszázaddal előbb keletkezett hitbizományok tartoznak, amelyeknek keletkezése más természetű ugyan, mint a múlt század második felében, főleg a kiegyezés óta létesített hitbizományoké, amely időből a hitbizományok %-a származik, de a dolog lényegét illetően nincs köztük különbség, minthogy általában a hitbizományi birtokok, de a szabad forgalmú nagybirtokok jórésze is a Wesselényi-féle összeesküvés alkalmával konfiskált Nádasdy, Zrínyi és Frangepan családok birtokaiból, másrészt a török hódoltság után működő neoquistica commissio kisajátításából és főleg a nemzeti ügyért harcoló Rákóczi óriási, több mint 1 millió holdas birtokából származnak.

Régen vitatott kérdés, hogy a hitbizomány intézménye gazdasági, társadalmi, kulturális és politikai szempontból kívánatos-e. A kérdésre száz évvel ezelőtt Deák Ferenc, a haza bölcse adta meg a választ 1834 július 12-én tartott országgyűlési beszédében:³

² Dr. Erdélyi Aladár: Eégi magyar családi hitbizományok. 1912. I-II. kötet.

³ Deák Ferenc beszédei 1829-1847-ig. Összegyűjtötte Kónyi Manó. Budapest, 1882. 76. lap.

„Ami már a tárgyat illeti, az országos küldöttség két okkal támogatja azon véleményt, hogy a fidei commissumok tovább is fenntartassanak. Egyik: a szabad rendelkezés; a másik: némely nemzetségek fenntartásának tekintete. A szabad rendelkezést én is nemcsak fenntartani, sőt tágítani óhajtom; de az oda nem^ terjedhet, hogy a rendelkező még a sírban is örök törvényt szabjon az élőknek és századokon keresztül oly törvényt, mely az ő hiúságának a haza virágzását, az egész nemzet emelkedését, szóval a közboldogságot alája vesse. Már őseink szükségesnek látták a szabad rendelkezést a nemzet közügyének tekintetéből korlátozni, és midőn tapasztalták, hogy sok javak az egyházi rendnek és más normális testületnek kezére kerülnek, onnan pedig sem az ország, sem a királyi fiseusra vissza nem jutnak, már I. Lajos alatt megalkották az amortisatio törvényét, mely által leginkább a királyi fiscusnak örökösödése biztosított. És vájjon a fidei commissumok nem szintén holt kezek-e a nemzetre nézve? s nem kötelességünk tehát azon intézetet, mely később idegen földről, hazánkban a tapasztalás bizonyossága szerint naponként súlyosodó kárával behozatott, törvényeinkből ismét kitörölni? A nemzetségek fenntartásának tekintete sem ajánlhatja ezen káros intézetek fennmaradását, mert a nemzet kincse nem a nemzetségek régi nevének megtartásából, nem az értéknek egynéhány kezekre halmozásából áll. Hazánk hajdani virágzásának korában fidei commissumok nem valának. 1687-ben I. Leopold hozta be azokat, a magyar oligarchiának ajándécul; a külföld feudalizmusából eredett ezen intézetet adta főrendéinek cserébe az aranybulla utolsó záradékáért, melyet mint

veszedelmest, akkor eltörölték. De a csere nemzetünkre nem sok hasznot hajtott, mert előbb belső háborúk, azóta ezen intézeteknek lassú mérge rontotta meg hazánk lehető virágzását. Hajdan, midőn a főurak bandériumai tették legnagyobb erejét a haza védelmére kiállított seregnek, mert azok közönségesen számosabbak és rendesebbek valának, mint a megyének hamarjában gyűjtött rendetlen seregei, még talán menthetőbb volt arról gondoskodni, hogy az egyes nemzetségek fénye és halmozott értéke megmaradjon; de mióta hazánk védelmének rendszere megváltozott; mióta ezen védelem ereje nem egyesek felette nagy gazdagságán, hanem inkább azon alapszik, hogy a hazának minél több polgára legyen önérdekei által is a hon közügyeihez csatolva; mióta sok régi hatalmas nemzetségek gazdag örökösei a hazát védő harcok veszélyeit, a hazát emelő közmunkásságot kerülve, hogy Berzsényivel szóljak, „sybaritismusba merült, letépte fényes nemzeti bélyegét s hazája feldúlt védfalából rak palotát heverő helyének; mióta a hajdan kornak körülményeivel a fényes nemzetségek hajdani fontossága is elenyészett: nem látom okát, miért kelljen a pusztá névnek hazánk kifejlődését, a nemzet belső ereje és élete emelkedését, a hitelt, a nemzeti közérdeket szükség nélkül feláldozni? s azért a természet rendével és igazsággal ellenkező, hazánkra káros fidei commissumok eltörlésére szavazok.”

Deák Ferencnek a hitbrzományról alkotott felfogása és megszüntetése érdekében tanúsított kiállása megadja azt az irányt, amelyet a hitbizomány intézményének reformja alkalmával követnünk kell. Legfeljebb azt kell még hozzá fűznünk, hogyha ezt az in-

tézményt pontosan egy évszázaddal ezelőtt a magyar államférfiak panteonjába temetett Deák a nemzet szempontjából károsnak, hazánk kifejlődését akadályozónak találta, akkor száz évvel később, ma a lükettető gazdasági életben, a repülőgép és a rádió korszakában még inkább haszontalannak és károsnak kell azt tekintenünk. A hitbizomány intézményének teljes felszámolása azért is fontos, mert ennek a jogi megkötöttségnek a feloldása szükséges ahhoz, hogy nagy-szabású új földreform, mely elsősorban a hitbizományok mammutbirtokait kell, hogy igénybe vegye, megvalósítható legyen.

2. A mezőgazdasági üzemek nagyságának megváltoztatása és a telepítés.

Mezőgazdaságunk termelésének volumenje az elmúlt tíz év alatt csak olyan mértékben változott meg, amennyivel a kedvezőbb vagy kedvezőtlenebb időjárás az átlagosnál jobb, vagy rosszabb termést eredményezett, de a termelés mennyisége határozott folytonos növekedést nem mutatott. Pedig a gazdaközönség az elmúlt évtized alatt a termelés fokozása érdekében nagy és nem mindig észszerű pénzáldozatokat hozott. Gazdáink a mezőgazdasági termelés olcsóbbítása érdekében igyekeztek a tengerentúl bevált termelési módokat és eszközöket átvenni és a tengerentúli folyton olcsóbbodó mechanizált tömegtermeléssel a versenyt felvenni.

A mezőgazdasági termelés ilyen átszervezése érdekében hozott áldozatok azonban eredményteleneknek bizonyultak. A sikertelenség oka abban rejlik, hogy Magyarország gazdasági struktúrája merőben külön-

bőzik a tengerentúli mezőgazdasági országokétól. A mezőgazdasági termelés mechanizálása Magyarországon nemcsak szociális szempontok miatt nem fokozható, de azért sem, mert a kézimunka költsége a jelenlegi népsűrűségi és terményárak mellett lényegesen kisebb, mint a gépi munkáé.

A mezőgazdasági termelés fokozásának tehát nem az az útja, amely az elmúlt évtizedben annyi hiába-
 való tőkeáldozatba került és ugyanakkor oly sok szociális problémát mélyített el. Mert a mezőgazdasági termelés fejlesztése a nemzet érdekeivel egybehangozóan csak úgy érhető el, ha a mezőgazdasági lakosság jelenleg kihasználatlan munkaképessége a kisgazdaságok belterjesebb gazdálkodásában értékkelé realizálódik. Mezőgazdasági termelésünk fokozásának és azzal összefüggésben a jövedelemeloszlás egyenletesebbé tételének leghatásosabb módja a mezőgazdasági termelés jelen struktúrájának megváltoztatása. Vagyis a mezőgazdasági nagy üzemekből több munkaalkalmat biztosító kis gazdaságokat kell létesíteni. E kérdést illetőleg a gazdasági szempontoknak a nemzet-erősítő népesedéspolitika követelményeihez kell igazodniok, A nemzetfenntartó magyar őstermelő lakosság megerősítéséről van itt szó, minthogy „ez az osztály viseli a közterhek legnagyobb részét és adja egészséges fiaival a hadsereg zömét,”⁴ s expanzióképességével a legnagyobb magyar feladatnak, a revízió-
 ziónak megvalósítására van hivatva. Ugyanez a fel-
 fogás jut kifejezésre a Quadragesimo Anno gazdasági programja tudós kommentátorának szavaiban

¹ Dr. Kenéz Béla: Nép és Föld, Budapest, 1917. 81. lap.

is,³ amikor azt mondja: „a mezőgazdasági munkaerő-felesleg értékesítése végett előbb-utóbb foglalkozni kell a birtoknak az adott viszonyok szerint megfelelő cloosztódása kérdésével, Ebben a kérdésben nem az lesz a döntő, hogy a kisüzem tud-e többet termelni, vagy a nagyüzem... Sokkal lényegesebb az a szempont, amit Szekfű Gyula emel ki: a nagybirtok és a kisbirtok harcában az a döntő, melyik biztosítja több ember megélhetését? Ezért a Quadragesimo Anno gazdasági rendjének hívei eszményi célul mindenesetre a minél több életképes kisbirtokexistencia megalapítását tűzik ki.”

A magyar nép számbeli és gazdasági gyarapodásának kérdése szorosan összefügg az egészséges kisgazdaságok létesítésével. Minden intézkedés, amely az önálló mezőgazdasági kisexistenciák számát növeli, emeli a nép jólétét. A birtokmegosztás helyes rendje azonban magától nem áll elő, sőt megfelelő intézkedések híján a jelenlegi helyzet még rosszabbodhatik, különösen ha a kisbirtok elaprózódásának nincs akadálya. Természetes tehát, hogy a „birtokmegosztás társadalmi és gazdasági szempontból szükséges helyes rendjének megvédése vagy megteremtése mesterséges beavatkozást követel. Az agrárpolitikának az egészségtelen birtokmegosztás orvoslására két mód kínálkozik: egyrészt az egy kézben levő birtokok kiterjedésének maximálása, másrészt a föld szétforgácsolódását megakadályozó birtokminimumok megállapítása.”⁶ Hogy egy agrárországban az egy kézen levő

⁵ Dr. Mikos Ferenc.: A Quadragesimo Anno gazdasági rendje. 1934. Budapest, 271. és köv. lap.

⁶ Dr. Kenéz Béla: Nép és föld. Budapest* 1917. 109. lap.

birtokok területe mekkora lehet, azt egyrészt a nincstelen és törpebirtokos mezőgazdasági lakosság száma, másrészt a nagyüzemszerűen kezelt birtokok kiterjedése szabja meg. Ahol a mezőgazdaságban foglalkozók száma viszonylag kicsiny, mint általában a tengerentúli agrárországokban, s ahol a kézimunka drága, a mechanizált termelésre alkalmas nagyobb kiterjedésű birtokok indokoltak lehetnek, túlnépes országokban azonban, mint amilyenek általában az agrár Duna-államok, a belterjes, sok munkaalkamat nyújtó kisgazdaságok a kívánatosabbak. Magyarország 4.5 milliónyi agrárlakosságának

34.5%-a	} 67.3%-a	mezőgazdasági munkás,
18.6%-a		törpebirtokos és bérlő (5 kút. holdon alul)
14.2%-a		mezőgazdasági cseléd
29.7%-a		kisbirtokos és bérlő
2.3%-a		egyéb mezőgazdaságban foglalkozó (kertész stb.)
0.7%-a		100 kút. holdnál nagyobb birtokos és bérlő.

Az első három kategóriába több mint 3 millió lélek tartozik. Egyrészt ezek nagy száma és alacsony életszínvonala teszi sűrűn szükségessé, másrészt pedig a nagybirtokok kedvezőtlen túltengése lehetővé, hogy a két véglet megszüntetésével a nemzeti szempontból igen fontos kisgazdaságok számát nagymértékben gyarapítsuk. A közel 3 millió lélekről gondoskodó, közel 750.000 családfenntartó közül természetesen nem mindegyik alkalmas önálló gazdálkodásra, de az ország megművelhető területének korlátolt volta sem engedi, hogy nincstelen mezőgazdasági népünk valamennyi tagja a maga gazdájává váljék.

Ezen a ponton kapcsolódik be a gyáripar fejlesztésének feltétlen szüksége. Azt hangsúlyoznunk kell,

hogy a gyáripart észszerűen támogató iparpolitika nincs ellentétben az agrárpolitikával. Az ipari fejlődésünknek agrárlakosságunk szempontjából is van hivatása. De nem szabad az egyiket a másik rovására elhanyagolni. Olyan mértékű iparosodásra gondolni, amely agrárlakosságunk jelenlegi feleslegét fel tudná szívni, mindaddig észszerűtlen és az ország gazdasági erőforrásaival nincs összhangban, amíg a mezőgazdasági lakosság jelentős része a mezőgazdaságban önálló existenciává tehető. A mezőgazdasági nagyüzemeknek kisgazdaságokká való átalakítása az ország mezőgazdasági termelésének munkaszükségletét egyenletesebbé tenné. A nyári hónapokban a nagyüzemeknek rövid ideig tartó igen nagy munkaszükségletét a kisgazdaságoknak az év folyamán egyenletesebben eloszló munkaszükséglete váltja fel. Ez szükségtelessé teszi a mezőgazdasági munkásság jelenlegi nagy tartalékát, amelynek most fő feladata, hogy a nyári hónapok munkáját teljesítse, az év legnagyobb részében azonban kereset nélkül van. Az agrárreform megvalósítása után tehát a még mindig munkássorsban élő mezőgazdasági lakosság egy részének az iparban való elhelyezkedése, úgy a saját, mint a nemzetgazdaság szempontjából is előnyös.

A kisgazdaságok létesítésére alkalmas területek az 500 kat. holdnál nagyobb birtokokból kerülnek ki. A 100-500 kat. holdas középbirtokok hivatása nemzeti szempontból époly fontos, mint a kisgazdaságoké. Ezek különben is mindössze 2.2 mill. kat. holdat tesznek, ami az ország összes területének csupán 14.1%-a. A nemzeti eszmeáramlatokért síkraszálló művelt középbirtokosok vannak hivatva arra, hogy vagyoni függet-

lenségükre támaszkodva, a gazdasági és politikai életet irányítsák, annál is inkább, mert ők a gazdálkodás során úgy a termelés és értékesítés, mint a nép egyéb problémáit is megismerik, ami nem mondható a nagybirtokosokról. Az 500 kat. holdas birtokmaximum az utódállamok földbirtokreformjaiban nagyjából megvalósult. Ez is indokolja, hogy következtetésemet ily birtokmaximumra építsem. De hangsúlyozni kívánom, hogy a birtokmaximum csak a mezőgazdaságilag művelhető területre vonatkozik, mert hisz a nagy erdőbirtokok fenntartása országos érdek, s azoknak nagyüzemszerű kezelése célszerű. Ezért az erdőbirtokok a kisgazdaságok létesítése szempontjából nem jönnek tekintetbe.

De hangsúlyozni kívánom azt is, hogy az 500 kat. holdas birtokhatár csak a tőkeszükséglet kiszámítása és a nemzeti jövedelem valószínű alakulásának meghatározása szempontjából bír fontossággal. A számításokat ugyanis, mint a későbbi fejezetekből kitéjük, nem lehet a nélkül elvégezni, hogy az új földreform méreteit valamiképpen körül ne határolnánk. Az új földreform azonban a birtokoknak nem az 501-ik holdját kívánja igénybe venni, mégcsak nem is a 600, 800 vagy 900 holdas középirtokokról van itt szó, hanem elsősorban az óriási, sokezer holdas birtokkomplexumok szolgálhatják birtokpolitikai törekvéseinket. Az 500 holdas birtokmaximum merev számszerűségét a gyakorlati élet követelményeinek megfelelően ezen rugalmas értelmezéssel kell kiegészítenünk, mert nyilvánvaló, hogy a földreform nem a középirtokos gazdatársadalom ellen irányul és nem is az arisztokrácia és a nagybirtok ellen intéz támadást, hanem a nem-

zetfenntartó magyarság érdekében dolgozik akkor, amikor nagyméretű földreformmal a magyarság életfejlődését kívánja biztosítani. Az új földreform nem társadalmi osztályok ellen irányul, hanem a magyarság széles rétegeinek megmentését tartja szem előtt.

A kisüzemek létesítésére alkalmas területeket a jelen birtokviszonyok részletes vizsgálata alapján jelölhetjük ki. A gazdaságok nagyságcsoportonkénti megoszlása szerint:

		A gazdaságok			
		száma	%	területe kat. hold	%
5	kat. holdas gazd.	1,142.294	71.5	1,748.831	11.0
5—100	„ „ „	441.102	27.6	6,793.604	42.6
100—500	„ „ „	10.635	0.7	2,236.484	14.1
500—1000	„ „ „	1.971	0.1	1,374.932	8.6
1000	„ holdon felüli	1.644	0.1	3,778.567	23.7
		<u>1,597.646</u>	<u>100.0</u>	<u>15,932.418</u>	<u>100.0</u>

Az 500 kat. holdnál nagyobb, részben korlátolt, részben szabadforgalmú gazdaságok területe 5.1 millió kat. hold, amelynek egy része szolgálhatna kisgazdaságok létesítésére. Kérdés, hogy ez a rész mekkora lehet.

A nagybirtokok közül a korlátolt forgalmú birtokok azok, amelyekről a legtöbb szó esik, ha birtokpolitikai kérdések itt-ott felvetődnek. Ezek közül a régóta reformra szoruló hitbizományi birtokok, az egyházi birtokok és a községi- és közbirtokossági birtokok a főbek. A korlátolt forgalmú birtokok területe 1931-ben 3.8 millió kat. holdat tett s a következőképpen oszlott meg a főbb tulajdoncímek szerint:⁷

⁷ Magyar Statisztikai Évkönyv. 1931. 64. lap.

	A birtokok száma	A birtokok területének kat. hold	A birtokok területéből százalék			
			szántó	rét	legelő	erdő
Kincstári birtokok	55	238.247	29,2	2,9	10,8	50,6
Községi, közbirtokossági birtokok	4103	1.481.902	12,9	3,6	42,7	20,6
Vallásalap, tanulm. alap, egyházi birtokok	1008	1.099.488	41,5	0,5	14,7	29,2
Hittbizományi birtokok	92	821.361	96,3	8,1	10,3	37,1
Részvénytársasági birtokok	281	152.106	32,1	4,5	0,9	20,1
Összesen :	5539	3.793.104	28,1	5,4	24,0	28,5

A kincstári birtokok 238.000 kat. hold területéből a ménesbirtokoknak csak egy része és a különböző alapítványi birtokok szántó és legelő területe alkalmas kisgazdaságok létesítésére. A ménesbirtokok nagy részének ugyanis az a feladata, hogy az állat- és vetőmagnemesítés által az ország mezőgazdasági termelését minőségileg emeljék. E feladatnak a mezőhegyesi és a bábolnai ménesbirtok elismeresreméltóan meg is felel. A többi kincstári birtok és az alapítványi birtokok azonban nem töltenek be magasabb hivatást és azok területéből mintegy 30.000 kat. hold szántó és az ezektől gazdaságosan el nem választható 20.000 kat. hold erdő az, ami a kincstári birtokokból a földbirtokpolitika céljait szolgálhatja.

A községi és közbirtokossági birtokok 1,482.000 kat. holdnyi területéből mindössze 191.315 kat. hold a szántó, a többi túlnyomó részben községi és közbirtokossági legelőkre jut, ami mezőgazdasági lakosságunk állattenyésztésének az alapja. A községi és közbirtokossági birtokokkal kapcsolatban az agrárpolitika feladata kettős. Amíg a községi birtokok közül csak a nagy alföldi városok rendszeren kisbérletek formájá-

ban hasznosított szántóterületeivel kapcsolatban merülnek fel földbirtokpolitikai feladatok, még pedig inkább csak a tulajdonjog, mint az üzemnagyságok megmásátását követelve, addig a községi, illetve közbirtokossági birtokok legelőterülete az állattenyésztés fejlesztése érdekében gyarapítandó. Az alföldi nagy városok közül különösen Szeged birtokpolitikája szorul revízióra. A város tudvalevőleg egy idő óta mit sem ad el határából, hanem azt tanyákra osztva, hosszú bérletek alakjában hasznosítja. E miatt „Szeged határában nemcsak a faluszerű település lehetetlen, de még annak sincs meg a lehetősége, hogy városi tanyák bérlői, akármilyen igyekvők is, a város birtokából örök tulajdonba földet szerezhessenek; a 25 éve lakott tanyák és gyümölcsösök valaha is az övék legyenek! Kecskemétnek más az irányzata. Bizonyos időközökben, de rendszer nélkül kihalít birtokából egy-egy részt és azt felaprózva darabokban örökáron értékesíti, a tulajdonában maradt földeket pedig bérlet útján hasznosítja⁸ Az alföldi nagy városok kisbérletek által hasznosított szántóföld területeinek tulajdonjogi rendezése tehát szintén a birtokpolitika feladata.

A vallásalap, tanulmányi, iskola és egyéb alapítványok, valamint az egyházi birtokok 1.1 millió kat. holdnyi területéből 456. 347 kat. hold szántó. Az egyházi birtokok területéből, ha az egyenként 50-80 kat. holdnyi falusi papföldek részére mintegy 150.000 kat. holdat fenntartunk, 300.000 kat. hold szántó, 125.000 kat. hold legelő és az ezen területekkel szo-

⁸ Kaan Károly: A magyar föld. Budapest, 1927. 188. és köv. lap.

rosan összefüggő és tőlük el nem választható 30.000 kat. hold erdő áll kisgazdaságok létesítésére rendelkezésre.

A hitbizományi birtokok 821.000 kat. holdnyi területéből 300.000 kat. hold szántó, 67.000 kat. hold rét, 85.000 kat. hold legelő és 30.000 kat. hold erdő alkalmas kisgazdaságok létesítésére. Ezen területeken kívül a 61 hitbizományi birtokos együttesen még 270.000 kat. hold erdő és 60.000 kat. hold egyéb területtel rendelkezik, ami birtokosokként átlagosan 3600 kat. holdat jelent.

A részvénytársaságok 152.000 kat. hold kiterjedésű birtokaiból 45.000 kat. hold szántó, 6000 kat. hold rét és 15.000 kat. hold legelő vehető igénybe.

A korlátolt forgalmú birtokok 3.8 millió kat. holdnyi területéből tehát mindössze 1.3 millió kat. hold szolgálhat kisgazdaságok és közlegelők létesítésére, melynek művelési ágak és származás szerinti tagozódását a következő táblázat mutatja:

	szántó	legelő	rét	erdő
	katasztrális hold			
Kincstári birtokokból igénybevehető	30.000			20.000
Községi birtokokból igénybevehető	150.000			
Egyházi birtokokból igénybevehető	300.000	125.000	62.000	40.000
Hitbizományi birtokokból igénybevehető	300.000	80.000	60.000	50.000
Részvénytársasági birtokokból igénybevehető	45.000	15.000	8.000	
Összesen	825.000	220.000	128.000	110.000

Az 500 kat. holdnál nagyobb terjedelmű 1785 szabadforgalmú birtok területe 2.8 millió kat. holdat⁹

⁹ Magyar Statisztikai Évkönyv. 1931. 65. lap.

tesz, melynek 56.1%-á szántó, 18.5%-a rét és legelő és 19.3%-a erdő.

Az 1785 birtok közül a 77, 5000 kat. holdnál nagyobb birtok együttes erdőterülete 204.699 kat. hold, a 256, 2000-5000 kat. holdas birtok együttes erdőterülete pedig 163.613 kat. hold. Ezeknek a birtokoknál?; erdőterülete a kötöttforgalmú birtokéhoz hasonlóan az agrárreform szempontjából figyelmen kívül kell, hogy maradjon. A 368.000 kat. hold erdőhöz a tőle el nem választható kb. 30-40.000 kat. hold egyéb terület járul. Az 1452, 500-2000 kat. holdas birtok 1,346.463 kat. holdnyi területéből az erdőterület mindössze 175.334 kat. hold, amiből egy birtokra átlagosan 121 kat. hold erdő esik. Az 1452 birtok területe ha 500 kat. holdas birtokmaximumot tételezünk fel, 726.000 kat. holdra csökkenne. Az 500 kat. holdnál nagyobb birtokok 2.8 millió kat. holdnyi területéből tehát a 333 birtokra 368.312 kat. hold erdő és 32.000 kat. hold egyéb terület, összesen mintegy 400.000 kat. hold, az 1452 birtokra pedig 726.000 kat. hold mezőgazdaságilag művelhető terület és erdő jutna, vagyis az 1785 birtok összes területe 1,126.000 kat. hold lenne. Az 500 kat. holdnál nagyobb terjedelmű, birtokok területéből tehát kb. 1.7 millió kat. hold áll rendelkezésre, amelyen kisgazdaságok és közlegelők létesíthetők. Az igénybevehető 1.7 millió kat. hold művelési ágak szerinti megoszlását a 89. oldalon levő táblázat adja.

A korlátolt forgalmú birtokok és az 500 kat. holdnál nagyobb terjedelmű szabadforgalmú birtokok 6.6 millió kat. holdnyi területéből mindössze 3.1 millió kat. hold alkalmas kisgazdaságok és közlegelők

	Össz. ter.	szántó	legelő	rét	erdő	nádas	földadó alá nem eső
		1 0 0 0 k a t. h o l d					
Az 1785 birtok	2810	1587	351	168	544	9	129
A 333 „ területét levonva	400	10	6	5	368	2	5
Az 1453 „ „ „	726	270	140	85	176	3	35
Kisgazdaságok létesítésére igénybevehető	1684	1307	205	78	—	4	89

létesítésére. A következő táblázat tünteti fel a föld-
birtokpolitika céljaira alkalmas területeket száрма-
zás és művelési ágak szerint:

	szántó	legelő	rét	erdő	nádas	földadó alá nem eső	Összesen
	1 0 0 0 k a t. h o l d						
Került forgalmú birtokokból	825	220	129	110	7	120	1410
Szabadforgalmú birtokokból ..	1307	205	78	—	4	89	1683
Összesen	2132	425	206	110	11	209	3098

Hogy a rendelkezésre álló 3.1 millió kat. hold területből mennyi kisgazdaság létesíthető, az attól függ, hogy milyen nagyságú gazdaságokat kívánunk nagyobb számban létesíteni. A háború utáni föld-birtokreform, amely az 1-3 kat. holdas törpebirtokokat szaporította, nem szolgál jó példával. Annak ellenére, hogy 40-50 kat. hold biztosítja a gazda családjának azt az életnívót, amely alkalmas arra, hogy a családtagok közül néhány az értelmiség közé emelkedjék s a középosztályt felfrissítse, mégis mezőgazdasági lakosságunk nagy száma miatt a 10-20 kat. holdas gazdaságok számának növelése minden szempontból a legkívánatosabb. A 3.1 millió kat. Hold

területből például 220.000 átlagosan kb. 12 kat. holdas és 5000, 30 kat. holdas kisgazdaság, valamint 450.000 kat. hold közlegelő és erdő létesíthető.

Hangsúlyozni kívánom, hogy a földreform gyakorlati megvalósítása során a birtokkategóriák kijelölésének problémája nem ilyen egyszerű. A létesítendő birtokok nagyságára és számára vonatkozó számszerű megállapításokat nem szabad szigorúan értelmezni, mert azok csak országos átlagot tükröznek vissza. A létesítendő, átlagosan 12 kat. holdas kisgazdaságok területe például ettől az átlagtól vidékenként a talajminőség és egyéb szempontok miatt is el fog térni. A földigénylők – nem anyagi, hanem munka- és szellemi – képessége is igen nagy szerepet játszik a birtoknagyságok kialakulásában, mert például egy nagy családú, szorgalmas és jóeszű nincstelen vagy törpebirtokos az említett átlagnál nagyobb gazdaság megszerzésének költségével is megbirkózik, *míg* egy kisebb képességű igénylő az átlagnál jóval kisebb földet sem könnyen tudja megtartani. Az új gazdaságok nagyságának kijelölése tehát nagy körültekintést kíván. A parcellázási gyakorlat tapasztalatai szerint a sikert az biztosítja, ha a földigénylők gazdasági képességéről attól a falusi kereskedőtől tudakozódunk, akinél az illetők vásárolni szoktak. A kereskedők többnyire meg tudják mondani, hogy a teljesen nincstelenek közül kik a pontos fizetők, a szorgalmas, jóképességű emberek és kik a gyengébb kvalitásúak. A földigénylők ilyen megvizsgálása lehetővé teszi, hogy a megfelelő testi és szellemi – nem pedig meglévő anyagi – képességű igénylők kezébe megfelelő nagyságú birtokok kerüljenek s ez esetben attól sem kell

tartani, hogy a telepesek elhagyják földjeiket. Mind-
ezt közbevetőleg csak azért említem fel, hogy lássuk
milyen sok részlet és a dolgok milyen rugalmas ke-
zelése húzódik meg az országos vonatkozású átlagszá-
mok mögött, amelyek az agrárpolitikai feladatok
konstrukciójának csak vázát szemléltetik.

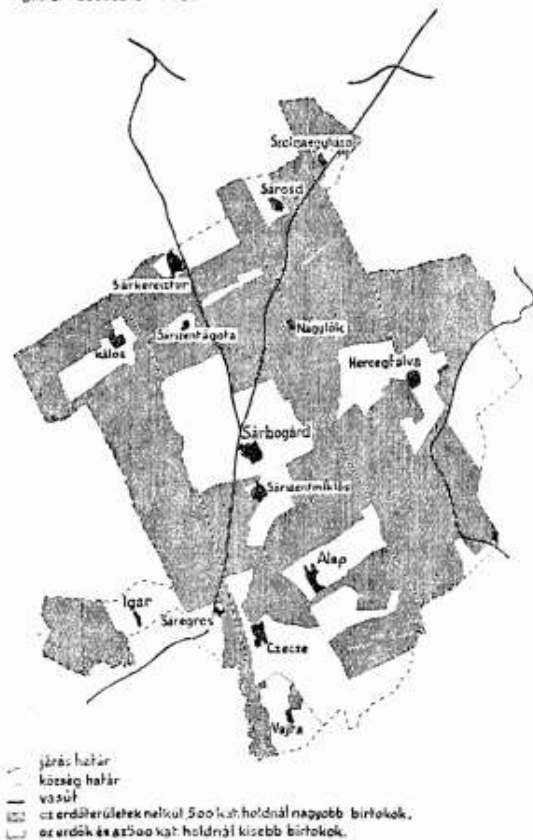
Magyarország birtokviszonyai tehát a következő-
képpen alakulnának:

Birtokcsoportok: kat. hold	Gazdaságok területe az egyes birtoknagyság csoportokban:			
	Jelenleg kat. hold	%	átesportosítva kat. hold	%
0—5	1,749.000	11·0	1,749.000	11·0
5—100	6,794.000	42·6	9,887.000	62·1
100—500	2,236.000	14·0	2,236.000	14·0
500-on felül	5,153.000	32·4	2,060.000	12·9
Összesen:	15,932.000	100·0	15,932.000	100·0

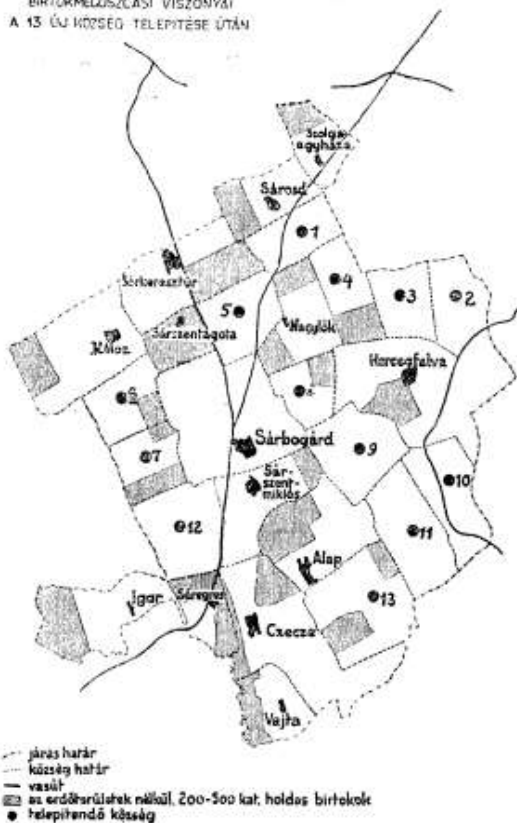
*Ha tehát a kisgazdaságok számát 225.000-rel szá-
porítanánk, az 5-100 kat. holdas kisgazdaságok 6.8
millió kat. holdnyi területe 9.9 millióra emelkednék
s az 500 kat. holdnál nagyobb birtokok 5.2 milliónyi
területe 2.1 millióra csökkenne, míg a törpebirtokok
és a középbirtokok területe nem változnék meg. Az
új birtokmegoszlási viszonyok a többi európai agrár-
ország háborúutáni földreformjainak eredményeivel
összhangban volnának.*

Az új kisgazdaságok létesítésére rendelkezésre álló
2.8 millió kat. hold nagyüzemen a jelzett cél érdeké-
ben nagyszabású telepítési folyamatot kell megindí-
tani. A telepítés mindkét módozatát kell alkalmazni:
a teljesen új községek létesítését és a meglévő közsé-
gekhez való hozzátelepítést. Az új községek létesítése
olyan vidéken lehetséges, ahol nagykiterjedésű össze-
függő birtokok terülnek el. Az I. számú térkép például

FEJÉR VÁRMEGYE
SÁRBOGÁRDI JÁRÁSÁNAK
 BIRTOKMEGOSZLÁSI VISZONYAI.

FEJÉR VÁRMEGYE
SÁRBOGÁRDI JÁRASÁNAK
 BIRTOKMEGOSZLÁSI VISZONYAI
 A 13 ÚJ KÖZSÉG TELEPÍTÉSE UTÁN

I. táblázat. A földreform céljaira alkalmas terület kiszámítása a sárbogárdi járásban

Községek	Összes terület kat. hold		1000 kat. holdnál nagyobb gazdaságok				500—1000 kat. holdas gazdaságok				200—500 kat. holdas gazdaságok				
	száma	területe kat. hold	száma	területe kat. hold	száma	területe kat. hold	száma	területe kat. hold	száma	területe kat. hold	száma	területe kat. hold	száma	területe kat. hold	ebből szántó kat. hold
1. Alsóp	1	1.467	3	2.327	3	2.327	1.678	3	999	3	999	761			
2. Alsószentiván	1	3.916	2	2.695	2	1.484	1.171	1	356	1	356	279			
3. Csob	2	3.041	2	1.386	2	1.240	701	6	2.492	6	2.492	1.096			
4. Herceghalva	1	29.052	1	19.896	2	1.029	1.392	1	307	1	307	303			
5. Érdőszállás	1	2.355	1	1.790	1	2.355	1.392	1	200	1	200	121			
6. Igar	1	13.011	4	9.301	1	13.011	1.433	1	1.433	1	1.433	1.433			
7. Kállos	3	13.388	3	10.364	3	13.388	1.433	3	1.433	3	1.433	1.433			
8. Nagyfalok	1	6.743	1	4.178	1	6.743	404	1	655	1	655	404			
9. Pusztaszeges	1	3.753	2	3.753	1	3.753	1.858	1	1.858	1	1.858	1.858			
10. Sárbogárd	1	8.125	2	6.407	2	6.407	5.353	1	200	1	200	168			
11. Sárköz	1	7.043	1	7.043	1	7.043	4.355	1	1.087	1	1.087	326			
12. Sárköz	2	2.589	2	2.522	2	2.589	2.522	2	2.522	2	2.522	144			
13. Sárköz	1	1.971	1	1.971	1	1.971	1.383	1	1.383	1	1.383	744			
14. Sárköz	1	2.139	1	2.139	1	2.139	823	2	744	2	744	455			
15. Vajta	1	4.051	1	4.051	1	4.051	4.051	1	4.051	1	4.051	4.051			
Összesen	26	156.833	26	98.166	15	10.008	6.297	21	7.088	21	7.088	4.711			

A 26, 1000 kat. holdnál nagyobb gazdaság 98.000 kat. holdnyi területből mintegy 80.000 kat. hold vehető igénybe. Ez adatok az 1924. évi állapotra vonatkoznak. Azóta 14 nagygazdász területét 7636 kat. holddal csökkent, 8 nagygazdász területét 4936 kat. holddal növelte. Vagyis az 1000 kat. holdnál kisebb gazdaságokra mindössze 2700 kat. hold jutott.

II. táblázat. A földreform céljaira alkalmas terület kiszámítása a nagykátai járásban

Községek	Összes terület kat. hold	1000 kat. holdnál nagyobb gazdaságok			500—1000 kat. holdas gazdaságok			200—500 kat. holdas gazdaságok		
		területe kat. hold	száma	ebből szántó kat. hold	területe kat. hold	száma	ebből szántó kat. hold	területe kat. hold	száma	ebből szántó kat. hold
1. Parnos	6,971	3,174	3	1,469				513		344
2. Kóka	7,937	1,923	1	1,382						
3. Nagykáta	14,182	1,895	1	978						
4. Pánd	3,859						1,445		1,192	
5. Szentlőrincváta	3,591						1,179		1,091	
6. Szentmártonkőtelek	9,071	1,059	1	837			1,150		823	
7. Táplóvácske	8,424									381
8. Táplógyöngyös	12,109	6,779	3	4,418						
9. Táplócsanak	5,827	3,147	2	1,823						
10. Táplószék	6,069	4,029	1	2,179						
11. Táplószéle	15,599	2,886	1	1,807					9	831
12. Táplószendrő	18,151	8,757	2	6,412					3	2,297
13. Tóalmás	6,886	1,059	1	948					1	847
Összesen	119,127	35,263	16	22,433	10	6,522	4,798	10	6,042	3,944

A 16, 1000 kat. holdnál nagyobb gazdaság 35,000 kat. holdnyi területből mintegy 25—28,000 kat. hold vevető igénybe. (A nagybirtokok területe kb. 2100 kat. holddal csökkent az 1920—1930 évtized alatt.)

dáját mutatja a nagykátai járásban, amelynek területe 119.127 kat. hold s a járás átlagos népsűrűsége 91.7 km²-kint. A nagykátai járás népsűrűsége az ország agrárvidékeinek átlagos népsűrűségénél (kb. 52) jóval nagyobb. Ez és az a körülmény, hogy a községek határában fekvő nagybirtokok területe nem ele-

A nagykátai járás birtokmegoszlási viszonyai a telepítés után.

gendő arra, hogy a nincstelenek és a törpebirtokosok javarésze maga gazdájává tétessék, szükségessé teszi a lakosság egyrészenek kirajoztatását is. Az egyes községek birtokállományának nagyságcsoportonkénti megoszlását a II. számú táblázat szemlélteti, amely szerint a 16 1000 kat. holdnál nagyobb gazdaság

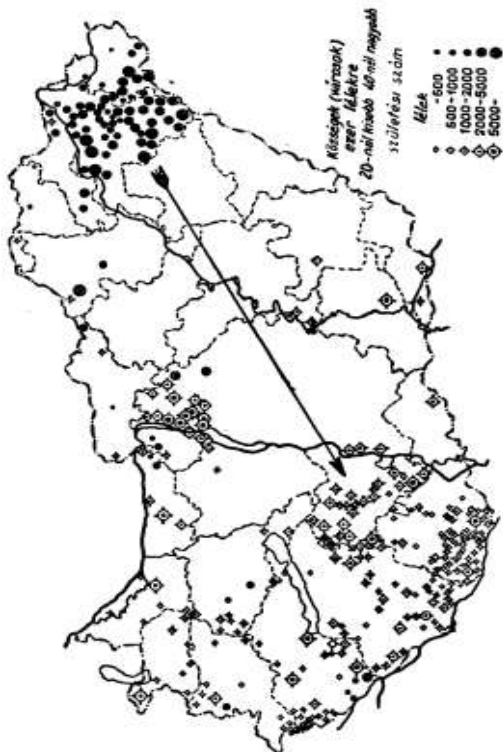
igénybevehető kisgazdaságok létesítésére. Ezen területen kb. 2000 kisgazdaság létesíthető a régi községek és 3 új község határában, ami által a járás 5--50 kat. holdas gazdaságainak száma 2800-ról 70%-kal 4800-ra emelkednék. A 13 község nincstelen és törpebirtokosai közül azonban még kb. 3-4000 család a Dunántúl viszonylag gyér népességű vidékein létesítendő új községekbe volna áttelepíthető. A földreform során a népesség átcsoportosulásának általános irányát a térkép szemlélteti.

A telepítés ilyen tervezésének a népsűrűsége, a népesedéspolitikai követelményeire, a terület művelési viszonyaira, a piaci lehetőségekre stb. is nagy körültekintéssel figyelemmel kell lennie. Ha e vizsgálatot az egész országra elvégezzük, úgy arra az eredményre jutunk, hogy a 450.000 kat. hold közlegelő létesítése mellett a telepítésre alkalmas *2.6 millió kat. hold területből 1.6 millió kat. holdon 280 új község létesíthető, 1 millió kat. hold pedig a meglévő községek lakosságának jut. Ez a magyar agrárpolitika telepítési programjának maximális lehetősége.*

Az egyes országok földbirtokreformjainak eredményéről beszámoló adatok összehasonlítása ugyan nem helyes, mert a körülmények részletes ismertetése nélkül azok nem sokat mondanak, de felemlítésüket mégis szükségesnek tartom főleg azért, hogy bemutassam, hogy mezőgazdasági üzemeknek fentebb vázolt átcsoportosítása nem lesz egyedülálló.

Jelen fejtegetéseimben az utódállamok földreformjait ismertetem vázlatosan, főleg abból a szempontból, hogy mily óriási területeket veszítettünk el demográfiai-lag a háborúelőtti agrárpolitikánk maradisága miatt.

Romániában a földreformot az igen egyenlőtlen birtokmegoszlás mellett az egyes tartományokban különböző okok sürgették. Amíg a Regátban a köz-

Magyarország fogyó és erősen szaporodó vidéke.

vetítő kezekben levő kisbérletek rendszerének visszaélései és pártpolitikai szempontok, addig az új tartományokban a nemzetiségpolitikai szempontok nyomultak előtérbe. Innen van az, hogy Erdélyben a csiki székelyek közbirtokossági erdőit is kisajátították annak ellenére, hogy azok kisexisztenciák létét biztosították.

A román földreformtörvény az egy kézben lévő birtokok területét a Regatban 500 hektár, Erdélyben és a Bánátban 500 kat. hold és Besszarábiában 100 hektár terjedelemben maximálta. A földreform során kisajátított 5.1 millió hektár – 8.8 millió kat. hold – jelentős részét kiscgazdaságok, közlegelők és közbirtokossági erdőbirtokok létesítésére fordították, amiről a következő táblázat ad képet.¹⁰

A földreform céljaira kisajátított területből

	kiscgazdaságok létesítésére fordítottak ha.	közlegelők létesítésére fordítottak ha.	közbirtokos- sági erdők ha.	Összesen ha.
Ó-Romániában	2,037.293	524.721	—	2,562.014
Erdélyben	451.653	418.361	484.805	1,354.819
Besszarábiában	1,098.045	—	—	1,098.045
Bukovinában	42.832	5.832	4.374	53.042
Összesen	3,629.823	948.914	489.179	5,067.920

A kiosztott 3.6 millió hektár – 6.3 millió kat. hold 410.000 román parasztnak jutott, ezenkívül még 166.000 örökbérletet kaptak, ami által a 100 hektárnál nagyobb üzemek területe az ország összes területének 47%-ról 8%-ra redukálódott. A birtokmegosztási viszonyok alakulását a következő táblázat adatai szemléltetik:

¹⁰ The land and the peasant in Rumania. Oxford University Press. 1930. 221. lap. (Publication of the Carnogie Endowment.)

A földbirtok megoszlása a földreform előtt és földreform után

	100 h. aluli		100 h. feletti		100 h. aluli		100 h. feletti	
	ü z e m e k				t e r ü l e t e			
	millió h. ^{*/}	millió h. ^{*/}	millió h. ^{*/}	millió h. ^{*/}	millió h. ^{*/}	millió h. ^{*/}	millió h. ^{*/}	millió h. ^{*/}
Ó-Románia	4·6	57·5	3·4	42·5	7·4	92·2	0·6	7·8
Erdőly	4·7	63·0	2·8	37·0	6·4	85·4	1·1	14·6
Besszarábia	2·3	55·9	1·8	44·1	3·8	91·5	0·4	8·5
Bukovina	0·4	78·0	0·1	22·0	0·4	92·5	0·04	7·5
Összesen ...	12·0	53·0	8·1	47·0	18·0	92·0	2·14	8·0

Bár ilyen nagyszabású struktúra-változást nem helyes egy évtized távlatából megítélni, mégis úgy látszik, hogy a földreform gazdasági eredményei Romániában nem kielégítőek. Ennek okai a román nép, különösen a regátbeli románság testi és lelki adottságában keresendők. Az új birtokosok ugyanis nem éppen szorgalmas kisgazdák. Augusztus hónap második felében még csak elvétve sem látni ugarolt földet Ó-Romániában, s meggyőzőek Serbán miniszter szavai, aki Románia népének szorgalmát úgy jellemezte, hogy „a cigányt az éhség, a románt a szükség kényszeríti munkába”.¹¹

A jugoszláv agrárpolitika hármasszoros célkitűzésű volt. Az agrárszociális és szerb nemzeti szempontok mellett, amelyek viszonylag kisebb súllyal szerepeltek, mint Romániában, azt a feladatot is hivatva volt megoldani, hogy a békekötések intézkedései alapján összekapcsolt lényegesen különböző mezőgazdasági kultúrájú vidékek nivóját azonos szintre hozza.

Az egyes tartományokban kisajátított területek nagysága nagyrészt a földreform előtti birtokmeg-

¹¹ Louis G. Michael: Agricultural survey of Europe. The Danube-Basin: Rumania, Bulgária and Jugoslavia. Published by the United States Department of Agriculture. Washington. 1929. 19. lap.

oszlási viszonyoktól függött. Jugoszlávia birtokmegoszlása a földreform előtt a következő volt:¹²

A művelés alatt álló területnek birtoknagyság szerinti megoszlása az összes terület százalékában:

	—5	5—20	20—50	50-en felül
	hektár terjedelmű gazdaságok			
Szerbia	21·0%	78·7%	—	0·3%
Krajna	51·1%	39·1%	8·5%	1·3%
Dalmácia	82·4%	15·4%	1·0%	1·2%
	—5	5—100	100—1000	1000-en felül
Horvátország ...	8·5%	60·3%	9·1	22·1%
Bánát-Bácska ...	10·1%	70·0%	13·4%	6·5%

Azt mutatják ezek a számok, hogy míg Jugoszlávia déli, ú. n. balkáni tartományaiban a művelhető föld területe már régen, jóval a háború előtt, rendkívüli módon elaprózódott, úgyannyira, hogy az 50 hektárnál nagyobb gazdaságok az ország művelhető területének alig 1%-át tették, addig Jugoszlávia északi bántáiban, Bánátban és Bácskában, a föld viszonylag kevesek kezén volt: a művelt terület 20-30%-a 100, illetve 50 kat. holdnál nagyobb birtokosok tulajdonát képezte. Természetes tehát, hogy a jugoszláv földbirtokreform színtere a Bánát és Bácska rónái lettek, minthogy a déli tartományokban úgyszólván teljesen hiányzott a kisajátítható nagybirtok, sőt a kisebb középbirtok is.

Az agrárreform céljaira 923 üzemet sajátítottak ki 2.1 millió kat. hold területtel, amelynek 40.5%-a szántó és 40.0%-a erdő volt. A kisajátított területek művelési ágak szerinti megoszlása is elárulja, hogy azok Dél-Magyarország rónáiból és a drávamenti erdőségekből tevődtek ki. Számszerűen:

¹² Dr. Joseph Matl: Die Agrarreform in Jugoslawien. 1927. 28. lap.

Horvátország	231 üzemének	351.397 kat. holdját
Baranya, Bácska, Bánát	692 „	1.737.686 „ „
összesen :		923 üzemének 2.089.083 kat. holdját

Az egy kézben lévő birtokok területét maximálták. Istria, Dalmácia és Hercegovina hegyes vidékein egy gazdaság művelhető területe 50 hektárnál, Horvátországban, Bánátban és a Bácskában pedig 500 kat. holdnál nagyobb nem lehet. Sajnos, ezt a birtokmaximumot is valószínűen csökkenteni fogják, mert a szerb népnek az utóbbi években is változatlanul nagy szaporodása s a kivándorlás erős korlátozása arra kényszeríti a kormányt, hogy a Bánát, Bácska „még mindig túlságosan nagy” birtokai további felosztásának tervével foglalkozzék. Pedig már eddig is 15.575 ószerbiai családot telepítettek oda, ami családtagokkal együtt kb. 100.000 lelket jelent! Tették ezt azzal a gazdaságpolitikai indokolással, hogy a földreform van hivatva arra, hogy a déli tartományokat az újonnan nyert magyar bánóságok magasabb gazdasági kultúrnívójára emelje. Remélték ezt azért, hogy a Dél-Szerbiából hozott telepések eltanulják a szakszerű földművelést és az otthoniakkal való kapcsolataik folytán a gazdasági kultúrának egy délre való áramlása indul majd meg. A valóság ezzel szemben az, hogy 100.000 szerb lélekkel a magyar „kisebbséget” igyekeztek gyengíteni.

A *cseh földreform* sem nagyon különbözött a déli szomszédaink agrárreformjától. Csehország, Morvaország és Szilézia birtokviszonyai a birtokreform előtt is kedvezőbbek voltak a keleti tartományokénál. Az 5-30 ha. terjedelmű birtokok az összes területnek több mint felét ölelték fel, a 100 ha.-nál nagyobb ter-

jedelmű birtokok az összes területnek mindössze 7%-át tették. Természetes, hogy e tartományokban, ahol a birtokmegoszlás kedvezőbb volt, ahol a kisbirtok zöme a legkedvezőbb 5-30 ha. kategóriába tartozott, s a lakosság jelentékeny része az iparban találhatta meg boldogulását, a földbirtokreformnak kisebb szerep jutott, mint a keleti tartományokban. Ezért Slovensko, ahol a 100 ha-nál nagyobb terjedelmű birtokok az összes mezőgazdaságilag hasznosított területnek 23%-át tették, lett a cseh földbirtokreform főszíntere. A cseh földbirtokreform is követte bizonyos mértékben a déli országok birtokpolitikáját. A csehek is igyekeztek a kisajátított nagybirtokokon saját nemzetiségüket letelepíteni. A cseh földbirtokreform eredményeit a következő táblázat tünteti fel:

A földbirtokreform során kisajátított birtokok területe

Csehország	1,873.000 kat. hold
Morvaország, Szilézia	871.000 „ „
Slovenskó	<u>2,296.000 „ „</u>
Összesen:	5,040.000 kat. hold

Ha most összegezzük az utódállamok földreformjainak eredményét, akkor azt találjuk, hogy Magyarország elszakított területein, a

Felföldön	2.3 millió kat. holdat
Erdélyben	2.9 millió kat. holdat
Délvidéken	<u>2.1 millió kat. holdat</u>

Összesen: 7.3 millió kat. holdat juttatott

a háborúutáni földbirtokreform a cseh, román és szerb népnek. Ehhez, a magyar földművelő nép számára elveszett óriási darab földhöz – a csonkaország

területének közel feléhez – fogja a történelem a felelős kormányok agrárpolitikáját tetemre hívni, mert ha a magyar föld a magyar népé lett volna, sokkal nehezebb lett volna az országot a trianoni sírba süllyeszteni. S a baj az, hogy agrárpolitikánk Trianon tanulságai nyomán sem változott meg, ami késlelteti Magyarország feltámadását. Ne feledjük el, hogy az elszakított területek visszacsatolása kötelességekkel is fog járni. Ilyen kötelesség lesz, hogy az egy ország határán belül élő népeknek egyforma jogokat kell majd biztosítani. Mi tenné indokolttá, hogy pl. Erdély román parasztsága, mely magyar birtokhoz jutott, amelyekről őket aligha lehet majd már elűzni, mert bármilyen nemzetiséghez tartozó kisexisztenciák tönkretétele elképzelhetetlen, jómódú gazdatársadalmat alkosson, míg ugyanakkor az Alföld nincstelen magyar mezőgazdasági lakossága proletársorsban éljen? Magyarországnak tehát belső revízió végrehajtásával fel kell készülnie a külső revízióra, hogy alkalmassá váljék arra, hogy az elvesztett területeket megrázkódtatás nélkül visszavehesse. Ne feledjük, hogy különböző struktúrájú területek összekapcsolásával kiegyenlítődési folyamat indul meg, ami azt jelenti, hogy vagy a nagybirtokrendszert kell visszaállítani a megszállott területeken, vagy az anyaországban is radikális földreformot kell sürgősen végrehajtani. Már ma is visszás, hogy az elszakított Biharban és Bánátban élő telepes nép balkáni szomszédaink agrárszociális érzékét hirdeti a kultúr nyugat előtt. Ezeket mondta nekem a bukaresti parlament egyik székely tagja, aki a megrabolt csiki székelyek igazáért küzd. A diplomáciai sikereknél, amelyeket a revízió érdeké-

ben elkönnyelhetünk, valószínűbb értéket jelentene a magyar nép gyarapodását, expanzióképességét növelő agrárpolitika. Mert azt senki sem képzelheti, hogy pl. a szerb határon fekvő 15.000 holdas Kisszállás, herceg Boneompagni-féle uradalmának bérlője és 1800 cselédnépe fel tudja venni a versenyt a -szomszédos rác telepésekkel, akiket a szerb földreform tett önálló gazdákká a magyar földön. Ha revízióra gondolunk, úgy elsősorban a revíziót a való életben megvalósítani képes és hivatott magyar népet kell erőssé tenni, a magyar földdel egybeforrasztani. Csonka-Magyarországon 3.1 millió kat. hold van, amelyre a földet imádó magyar nép minden joggal igényt tarthat. Legszebb feladatunk, hogy a magyar népet ősi jussába beiktassuk.

3. *Tagosítás.*

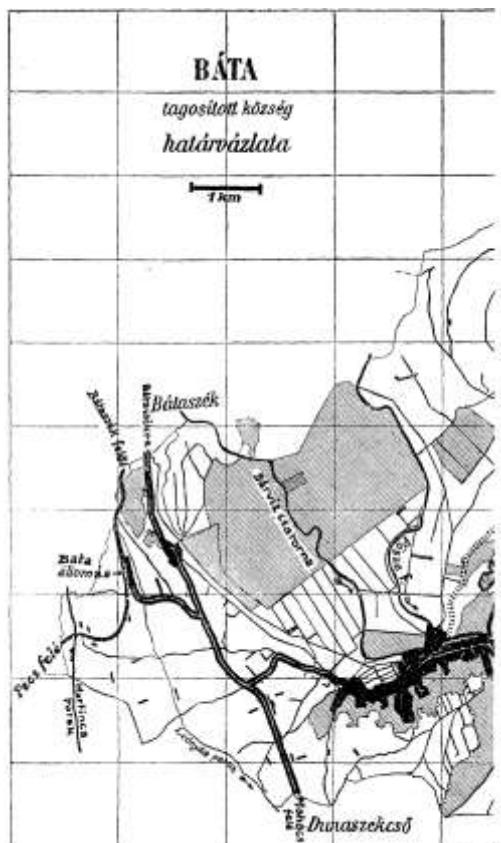
Az a sokat emlegetett és statisztikailag is igazolt tény, hogy a kiscgazdaságok szántóföldi termelése tökéletlenebb, mint a nagybirtoké, főleg annak a következménye, hogy a kiscgazdaságok szántóföldi termelésének fizikai feltételei kedvezőtlenebbek, mint a nagybirtoké, amihez még sok esetben a kistermelők alacsonyabbfokú szakismerete is járul. De a kiscgazdaságok szántóföldi termelésének viszonylag kedvezőtlen alakulásából, amint azt az előző fejezetben kifejtettük, a kiscgazdaságok produktivitását megítélni nem lehet, mert ha a gazdálkodás minden ágának eredményét - szemtermelés, állattartás, baromfinevelés, gyümölcs- és bortermelés, stb. - a gazdálkodás alapjául szolgáló birtok 1 kat. holdjára vonatkoztatjuk, úgy arra az eredményre jutunk, hogy Magyarországon a kiscgazdaságok összességé produktívabb, mint a nagybirtokok.

Ezen eredmény ellenére is az agrárpolitika fontos feladata az, hogy a kisgazdaságok gyengébb szántóföldi termelésének okát kutassa és az orvoslást arra megtalálja. A fentebb említett két döntőfontosságú ok közül itt csak a kisgazdaságok túlzott széttagozottságából származott hátrányokkal foglalkozom.

Amikor a kisgazdaságok szántóföldi termelésének eredményeiről azzal a céllal számolnak be, hogy azokat a nagybirtokok terméseredményeivel összehasonlítsák, a legkritikább esetben fordul elő, hogy a különbözőségeket a két üzemtípus igen eltérő voltára vezetik vissza. A terméseredmények szempontjából pedig döntő fontossága van annak, hogy a termeléssel kapcsolatos munkákat különböző körülmények között és eltérő módon végzik el e két üzemtípusban. *Ha a kisgazdaságok területe a nagybirtokokhoz hasonlóan $^{e}9V-^{e}9y$ összefüggő tagban terülne el, úgy a kisgazdaságok szántóföldi termelésének eredményei, a termésátlagok alig, vagy egyáltalán nem maradnának el a nagybirtok termésátlagai mögött.*

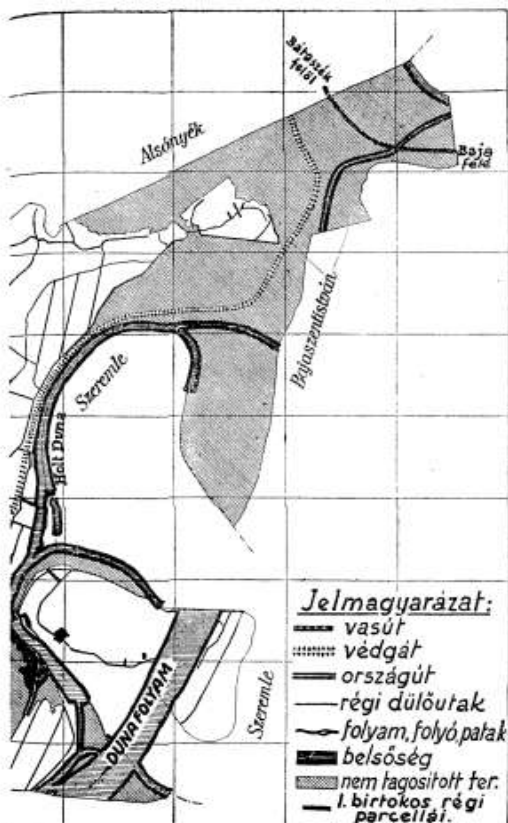
A nagygazdaságok szántóterülete vidékenként kissé eltérően, de általában 30-50 kat. holdas táblákra van felosztva, ami a vetésforgónak is alapját képezi. Ezeket a táblákat kis időkülönbséggel egyszerre egyenletesen művelik meg, szántják, vetik, stb. Ilyen módon nagybirtokon homogén, az adott talaj- és csapadékviszonyoknak legmegfelelőbb munkát végezhetik. Ezzel ellentétben a kisbirtokok szántóföldi termése nagy kárt szenved amiatt, hogy a kisbirtokok az ország legtöbb községében viszonylag igen sok darabban, egymástól távol, szétszórva fekszenek.

Dunántúlon és Felső-Magyarországon százszámra

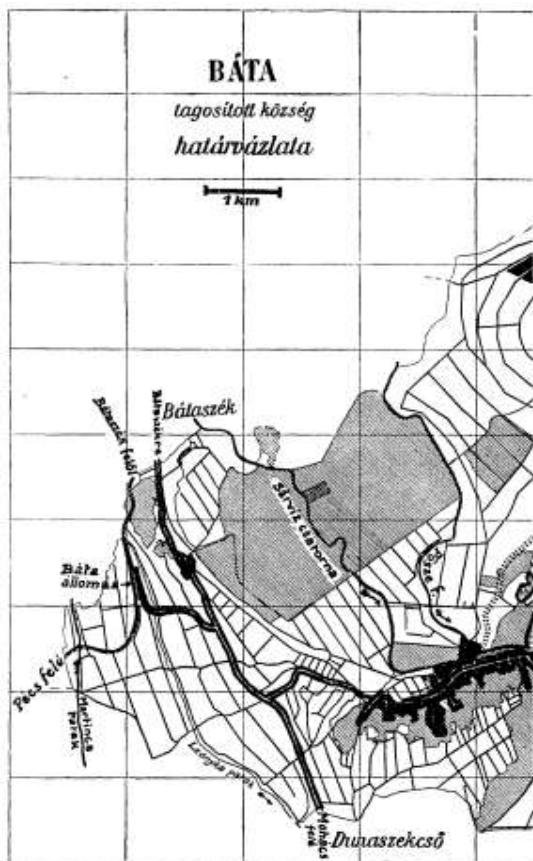
Báta község

Szilágyi József és az. Mészáros Teréz 43 hat. bold. 684 négy-
darab átlagos terület

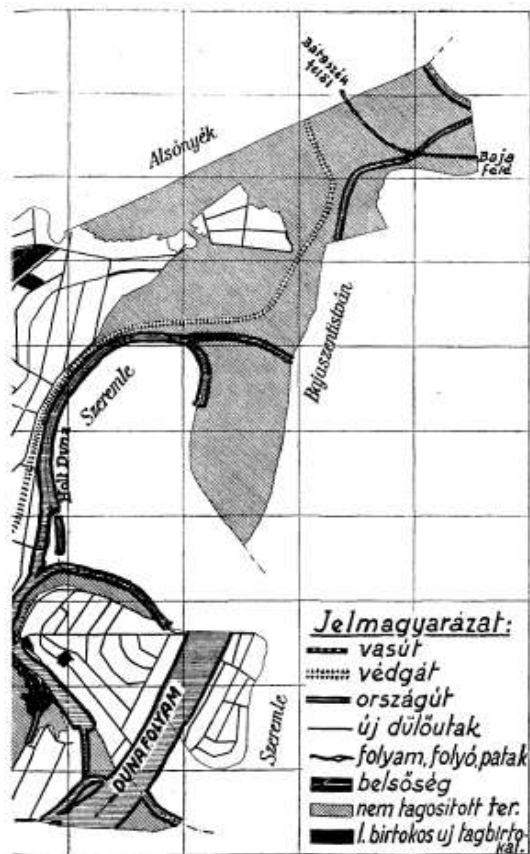
tagosítás előtt.

előző birtoka a tagosítás előtt 47 darabban feküdt és egy 1478 négyszögű volt.

Báta község a

Sümei Józsefné sz. Mózes Teréz tagosított birtokának
feküdt: 55 kat. hold 49 négyszögöl mezőgazdaságiilag

tagosítás után.

területe 55 kat. hold 614 négyszöglet tetti és két darabban művelhető terület és 506 négyszögöl kert.

vannak olyan községek, ahol a törpe- és kisbirtokosok parcelláinak átlagos területe alig éri el a 3-400 négyszöglet. Néhány példát említek fel, amelyek megvilágítják, hogy a kisbirtokok elaprózottsága milyen nagyfokú. Nádújfaluban egy 5 holdas birtokosnak 40-50 darabban voltak elszórva a földjei. Egy 10 holdas birtok 100-130 darabban feküdt, míg egy 50 holdas gazdának birtoka a tagosítás előtt 238 darabban volt. Borzaváron pedig egy 12.2 holdas birtok területe 66 darabban volt szétszórva a község határában.¹³ Egy 50 holdas birtok pedig 47 darabban közel 1 holdas darabokban feküdt, a legközelebbi parcella 800 méterre, a legtávolabbi 8.9 kilométerre a gazda udvarától.¹⁴ A 47 ingatlan távolsága a lakóhelytől összesen 190 kilométerre volt. Ez a körülmény a gazdálkodást nagymértékben megnehezítette, mert a gazda földjének megművelése közben a tagosítás előtt 1900 kilométer oda és 1900 kilométer vissza utat kellett gyalogolnia, vagy kocsiznia, minthogy 1 hold földjére egy év alatt szántástól betakarításig legalább tízszer kellett kimennie. Ha egy kilométerre 10 percet számítunk, napi 10 órával, a járkálás és kocsizás 63 munkanapot vesz el, ami a szorgos munka idején nagy idővesztést és saját, valamint jószágja haszontalan fáradását okozta. A birtok tagosításával ez az idővesztés egynegyedére csökken le. Ezeket az állapotokat mellékelt térkép is szemlélteti.

Nem szorul bővebb magyarázatra, hogy a kisbirtokok ilyen eldaraboltsága mellett szántóföldi termés-

¹³ Dr. Trájer István: Földmérés és földrendezés a nemzeti munka szolgálatában. Technika, 1933. 93. 1.

¹⁴ Kleiszner Zoltán: A tagosítások gyakorlati kivitele és gazdasági előnye. Geodéziai Közöny. 1932. 65. 1.

eredményének a nagybirtok termésátlagai alatt kell maradni. A keskeny földszalvokon a munka nem végezhető homogénen, de nem végezhető egyszerre sem. Amíg az egyik parcella munkáját sikerül a csapadékviszonyoknak megfelelő időben elvégezni, addig a másik parcella munkája máskorra marad, mert az a másik határban fekszik. A sok egymás mellett húzódo keskeny földszalvot tehát különböző időben nem egyforma munkával mi vélik meg tulajdonosaik. A sok mesgye is csökkenti a kisbirtokok termésátlagát. A keskeny földszalvok pedig még olyan gépek – vetőgépek – alkalmazását is lehetetlenné teszik, amelyek nélkül a termelés kárt szenved, egyrészt a kézzel való vetés 30%-kai nagyobb vetőmagszükséglete, másrészt a kézi vetés egyenlőtlenségéből származó hátrányok miatt. Nem kétséges ezek után, hogy ilyen módon a kisbirtok termésátlaga és rentabilitása a nagybirtoké alatt marad.

Az évszázados öröklések, adásvételek, ajándékozások stb. okozzák a földbirtokok feldarabolását. Ennek következménye az is, hogy sok község határa nincsen megfelelő úthálózattal ellátva és a gazdák igen gyakran birtokaikat csak egymás földjein keresztül tudják megközelíteni, ami a gazdálkodás hátrányai mellett sokszor a szomszédok között perre is vezet. A földbirtokok szétagoltságának áldatlan állapotán a tagosítással lehet segíteni. *A tagosítás a felaprózva „használt földeknek tulajdonosok szerinti egyesítése, amelyet úgy kell elvégezni, hogy mindenki régi birtokaival egyenlő értékű új földet, lehetőleg egy tagban kapjon.* A tagosítás sikerét a földbirtokok helyes minőségi becslése biztosítja. Tagosítás alkalmával ezért

a község határában különböző minőségű földekből mintaföldet vesznek, és ezen az alapon osztályozzák a tagosításra kerülő parcellákat. A tagosítandó parcellák, valamint az egy tagban kihasítandó birtokterületek értékelését a mintaföldek terméshozama alapján végzik. Ez a munka a tagosítás legnehezebb része.

A tagosítás másik nagyfontosságú és igen kényes feladata az új úthálózat kijelölése. A mérnök munkáját és felelősségét csökkenti az, hogy úgy a becslési munkában, mint az úthálózat kijelölésében a kisbirtokok delegáltjai támogatják.

A tagosítás eredménye kettős: egyrészt a kisbirtokok mezőgazdasági termelését jelentős mértékben javítja, másrészt a szükséges úthálózat létesítését lehetővé teszi, ami tagosítás nélkül megoldhatatlan probléma marad. Megállapítható, hogy *a tagosított kisbirtokok bruttó terméshozama 20%-kal nagyobb, mint a tagosítás előtt.*¹⁵ Mások szerint pedig a tapasztalás azt mutatja, hogy *a tagosított földek hozama 25-30%-kal emelkedik és a tagosítás révén a földek értéke sokszor 50%-os emelkedést is elér.*¹⁶ A tagosítás által tehát az a hátrányos különbség, ami a kisbirtokok és a nagybirtokok termésátlagai között a kisbirtok rovására jelenleg fennáll, kiküszöbölhető.

A tagosítás által elérhető ezen jelentős eredmények ellentétét a tagosítás költségei teszik. A tagosítás költsége kat, holdanként pl. Polgárdiban 11.4 pengőre, Füzesabonyban 18.7 pengőre és Borzaváron 37.5 pengőre rúgott. *A tagosítás költségét kat. Holdanként*

¹⁵ Iovag Fehrentheil-Gruppenberg László: A tagosítás hatása a terméseredményekre. Magyar Statisztikai Szemle. 1933. 989. lap.

¹⁶ Dr. Trájer István: i. m.

30 pengőre szokás tenni országos átlagban. A költség egy részét – 10%-át – az állam viseli. Ez a hozzájárulás viszonylag csekélynek mondható, ahhoz az értékhez képest, amit a tagosítással kapcsolatban elkészített új kataszteri térképek jelentenek az állam számára. A tagosítás költségeinek hosszabb – 5 éves – hitel formájában való nyújtása a tagosításnak jelenleg szünetelő munkáját nagymértékben elősegíthetné. A tagosításnak azt az akadályát ugyanis, amely abból származik, hogy a magyar nép nehezen cseréli fel meglévő földjeit, el lehet hárítani. A tagosítást főleg az teszi népszerűtlenné, hogy a tagosítás költségeit rövid idő alatt kell kifizetni. Ennek ellenére közel 100 tagosítási kérvény fekszik a földművelésügyi minisztériumban. Ezek azonban a tagosítási alap kiapadása miatt nem nyerhetnek elintézését. Azt az összeget, amellyel a jelenleg kiapadt tagosítási alapnak rendelkeznie kell, következő módon állapíthatjuk meg: A műszaki körök véleménye szerint az ország 3400 községe közül kb. 2500-2800 községben a tagosítás szükséges és eredményes lenne. A községek határában a tagosítandó parcellák mintegy 5-6 millió kat. holdat tesznek. A tagosítás költsége tehát kb. 150-200 millió pengőt jelent. A tagosítás nagy költsége, de a műszaki előfeltételek hiánya is azt írja elő, hogy a tagosítás munkája évenként mintegy 100 község rendezésével a telepítéssel párhuzamosan 2-3 évtized alatt bonyolítottasék le. A 200 millió pengős tagosítási költségből ilyen módon az első 5 évben összesen csak 20 millió pengőt kellene előlegezni, vagyis évenként 8, 6, 4, 2 millió pengővel kell a tagosítási alapot 5 éven át dotálni, hogy a tagosítás zavartalanul haladhassák. Ezáltal

lehetővé válna, hogy a tagosítás költségét a birtokosok öt év alatt a tagosítás eredményeképpen előálló terméstartóból megrázkódtatás nélkül fizessék vissza. A tagosítás költsége országos vonatkozásban valóban jelentős összeget reprezentál, de a tagosított 6 millió hold 20%-os terméstartóból a községek szükséges tagosításával felszabaduló – Oltay professzor szerint – 50.000 kat. holdnyi jelenleg haszontalan megyeterület termése is számottevő, amit az alábbi táblázat tüntet fel.

Az 1925—30. évek átlagaként az évi	a 100 kat. holdnál kisebb gazdaságokból származik	a tagosítás által elérhető többlet
22·3 millió q búzatermésből	67·3%-a, 15·0 millió q	3·0 millió q
7·4 „ „ rozstermésből	66·1%-a, 4·9 „ „	1·0 „ „
6·0 „ „ árpatermésből	63·4%-a, 3·8 „ „	0·8 „ „
3·5 „ „ zabtermésből	49·8%-a, 1·7 „ „	0·3 „ „
16·3 „ „ tengeri termésből	65·3%-a, 10·6 „ „	2·1 „ „
5·5 millió q termésből	62·8%-a, 36·0 millió q	7·2 millió q

A tagosítás révén tehát a kis- és törpebirtokosok 2-3 millió q-val több kenyérmaghoz jutnak, állattenyésztésük fejlesztéséhez pedig kb. 3 millió q abrak-takarmányt nyernek.

A tagosítás következtében óriási, jelenleg elveszett, illetőleg elő nem állt értéket lehet realizálni és éppen annak a széles néprétegnek a számára, amelynek életlehetősége a szaporodás folytán úgyis folyton zsugorodik.

4. A mesterséges öntözés.

A múlt században és a XX. század elején a civilizált világ népességének gyors szaporodásával párhuzamosan az élelmiszerszükséglet erősen megnöveke-

dett. Ezért egyrészt nagykiterjedésű szűz területeket vontak művelés alá, másrészt a művelés alatt lévő területek terméshozamát igyekeztek emelni. A többtermelési gondolat érvényesülésének akadálya azonban az, hogy a maximális termelés a legtöbb esetben nem esik össze a termelés jövedelmezőségének optimumával. A termés eredményét a talaj-, a hőmérsékleti és a csapadékviszonyok befolyásolják,” amelyek harmóniája biztosítja a termés fejlődésének optimumát. E tényezők közül a hőmérsékleti viszonyok megváltoztatása nem áll módunkban, a talaj minőségét azonban intenzív talajműveléssel, istálló- és műtrágya alkalmazásával módosítani lehet. A csapadék eloszlását, amely a termelés döntőfontosságú tényezője, a mesterséges öntözés által, ha nem is mindenütt, szintén lehet kedvezően befolyásolni. A maximális terméseredményeket a gyakorlatban mégsem érhetjük el, mert a talajjavítás és főleg a mesterséges öntözés a legtöbb vidéken csak olyan körülményesen oldható meg, hogy annak költsége a termelés rentabilitását felborítaná. A talaj minősége mellett tehát az egyes vidékek adottsága és a csapadékviszonyok, helyesebben a mesterséges öntözés olcsó megvalósításának lehetőségei döntenek el, hogy az illető vidékeken a mezőgazdasági termelés milyen ága terjedhet el.

A világ mezőgazdaságilag művelt területein az évi csapadékmennyiség és a hőmérséklet eloszlása igen egyenlőtlen. A tropikus zóna csapadékban általában gazdagabb s szélsőségei is nagyobbak. Dél-Amerika egyes vidékein – főként Braziliában – az évi csapadékmennyiség 4000-6000 mm között van. Dél-Afrikában Nigéria és a francia Kongó a legesősebb, Ka-

merunban pl. az évi csapadék 10.170 mm. Indiában, főleg a Ganges völgye és a nyugati partvidék, gazdag esőben; Kalkuttában 1540, Bombayban 1880 mm az évi csapadék. Ausztráliában a nagy nyugati homok-sivatagok mellett, New-South Walesben, a Murray völgyében az esőzés bőséges és Sidneyben 1230 mm eső esik egy év alatt. Az igen szerény csapadéka sivatagvidékek közül Egyiptom és Szudán érdekes a Nilus völgyének gazdasági kultúrája miatt. Itt az esőzés rendkívül csekély – Kairóban pl. 30 mm eső esik – a termést azonban az Afrika csapadékdús vidékeiről lefutó Nilus bő vize és iszapja biztosítja.

A mérsékelt égövben az évi csapadék kisebb, de egyenletesebben oszlik el. Az északamerikai kontinensen, nyugat felé haladva, az évi csapadék folytonosan kevesebb s amíg New-Yorkban 1140 és Chicagóban 880, addig Los-Angelesben 350 és San-Diegóban már csak 260 mm az évi csapadék. Az európai országokban e szempontból kedvezőbbek a viszonyok és alig néhány kivételtől eltekintve, az évi csapadék 400-800 mm között változik.

A mesterséges öntözést elsősorban a csekély évi csapadékmennyiség, de az is szükségessé teheti, hogy a csapadék az évszakokban kedvezőtlenül oszlik el. E körülmények mellett természetesen a népsűrűség, valamint a civilizáció foka adja magyarázatát annak, hogy az egyes országok mezőgazdasági termelésében a mesterséges öntözés milyen szerepre jutott. Az évi csapadékmennyiségnek fentebb vázolt eloszlása az oka annak, hogy a mesterséges öntözés különösen a tengerentúli országokban bír nagy fontossággal és amíg Egyiptom, India és Észak-Amerika nyugati vidékei-

nek agrártermelését e nélkül már el sem képzelhetjük, addig Európában az északkelet-spanyolországi, a délfraanciaországi és az északolaszországi öntözések viszonylag sokkal kisebb területekre szorítkoznak. A mesterséges öntözésre berendezett területek a világ különböző országaiban a következőképpen oszlanak meg:

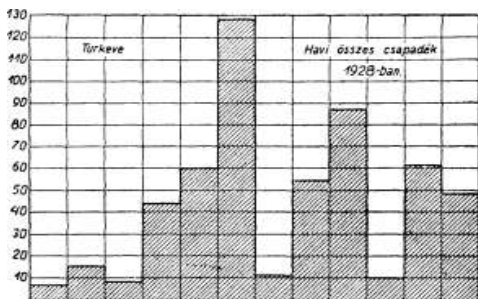
Egyiptom, Szudán	80 millió kat. hold
Brit-India.....	18-0 „ „ „
Amerika, Kanada.....	140 „ „ „
Tengerentúl	400 millió kat. hold
Spanyolország.....	24 millió kat. hold
Olaszország	25 „ „ „
Franciaország	27 „ „ „
Európában ¹⁷	76 millió kat. hold

A tengerentúli országok mesterséges öntözése az északamerikai kontinenst kivéve ősi eredetű. Egyiptomban, Indiában a klíma gyakorolt kényszerítő hatást az öntözések kifejlődésére, amely nélkül a lakosságot gyakran fenyegette éhenhalás. Gondoljunk csak Indiára, ahol Gubányi szerint 50 millió angol holdnyi művelhető területnek legalább fele olyan, ahol öntözés nélkül növényi élet alig képzelhető el, mert az esős évszakot átmenet nélkül váltja fel a félesztendő perzselő szárazság. Az északamerikai kontinensen, ha nem is volt létkérdés az öntözés, a keleti iparvidékekről nyugat felé vonuló telepések azonban hamarosan meggyőződtek arról, hogy a kitűnő gazdag talaj magábanvéve még nem elégséges az eredményes termeléshez, ha az eső kevés, az időjárás szeszélyes. Ezzel szemben az európai országokban, ahol a csapadék nem ily katasztrófálisan kevés, a mesterséges öntözés főleg azért

¹⁷ Hollandia stb. öntözési rendszere az említettektől eltérő jellegű.

fejlődött ki, mert a latin országok csapadékban szé-
gényebb területein a hegyekből lefutó víz előnyösen
volt kihasználható.

Ezek után térjünk át a magyar Alföld öntözésé-
nek problémájára. Magyarország csapadékeloszlása
olyan, hogy a Dunántúl csapadékban gazdagabb és
egyenletesebb eloszlású, mint a Tiszántúl. Az Alföl-
dön 3 önálló csapadékszigetet találunk: a Hortobá-

Jan. Febr. Marc. Apr. Máj. Jvn. Júl. Aug. Szept. Okt. Nov. flac.

Csapadék-diagramm.

gyöt, ahol az évi csapadékmennyiség 500 mm-nél is
kevesebb, Jászberény, Hatvan és Szolnok vidékét,
hol az évi csapadékmennyiség 525 mm alatt marad,
továbbá Püspökladány, Hajdúszoboszló és Szerp vi-
dékét, ahol az évi csapadék 550 mm. E vidékek csa-
padékmennyisége ugyan lényegesen kevesebb, mint pl.
a Dunántúlé, ahol évenként 600-800 mm a csapadék,
az Alföld termését azonban mégsem a kevés évi csa-
padékmennyiség veszélyezteti, hanem az, hogy a csa-
padék a növényzet vegetációjának idejéhez képest ked-

vezőtlenül oszlik el (lásd 119.1. Csapadék-diagramm¹⁸). A Tiszántúl egyik csapadékban szegény tájának csapadék-diagrammjából kitűnik, hogy a június végéig beérő növényzet hozama biztosnak mondható, míg a július-augusztus hónapokban fejlődő kapásnövények termését e hónapok gyakori szárazsága veszélyezteti. Ennek *a júniuson túl érő vegetációnak bizonytalan fejlődését öntözéssel biztossá tenni volna a magyar öntözés igazi célja.*

A magyar Alföld öntözésének tervét különböző megfontolások alapján két kiváló magyar mérnök készítette el. Ruttkay tervezetében az Alföld 1.4 millió kat. holdnyi területének öntözését öleli fel s a munkálatokat, 50.000, illetőleg 300.000 kat. holdon kezdené meg. Ruttkay a Tiszán két duzzasztógátat tervez, a felsőt Borsod megyében, az alsót Csongrád felett. A duzzasztógátak segítségével lehetővé válnék a Tisza árvédelmi gátjai között 1750 millió m³ vizet tárolni, amihez a Hortobágy szikes területein létesítendő tárolómedence 281 millió m³ vize járulna. Az 1.4 millió kat. hold terület vízellátásának költségeit Ruttkay 754 millió pengőre teszi, úgyhogy egy kat. hold öntözőberendezés – fő- és mellékcsatornák, stb. – 539 pengőbe kerülne. Rohringer tervei szerint az „ország jelenlegi határai között a víz tárolása csaknem lehetetlen, a mederben való magas tárolás pedig veszélyes, mert állandó árvízveszedelmet jelent, továbbá kevés lévén a folyók esése is, mely a víz kivételének, vezetéseinek és szétosztásának módját jutányossá tehetné: olyan nagymértékű csatornahálózat, mely az Alföld

¹⁸ Rohringer Sándor: Az Alföld öntözése. Magyar Mérnök-és Építészegylet Közlönye. 1931. 136. lap.

nagyrészt ellátná öntözővízzel, csak az év első felében lehet megokolt, amikor rendszerint a csapadék is elegendő, ellenben az év második felében, nagy szükség idején, működésképesége jelentékenyen alászállna. Ezért megfontolandó az a megoldás, amely szerint kisebb külön öntözőközpontok létesítésére kellene törekedni oly módon, hogy elsősorban és természetesen a folyók mentén levő területek volnának öntözhetőek. Erre a célra a Tisza, a Körös és a Maros mentén alkalmas pontokon, így a városok közelében, pl. Tiszafüred felett a balparton, Szolnok, Csongrád, Szeged, Békés, Gyoma, Makó közelében állandó szivattyútelepekkel kivett vízzel való öntözések lennének legalkalmasabbak, amelyek aránylag kis csatornahálózattal a víznek a folyó mentén való egyenletes kihasználását nem túl nagy, de nem is jelentéktelen területen a szociális, közlekedési és pénzügyi feltételhez legjobban alkalmazkodva biztosítanák. Nem zárja ki ez a megoldás azt, hogy kisebb folyókon, mint pl. a Körös, a szivattyútelep helyett a hajózást is elősegítő duzzasztóművel történjék a víz kivezetése.”

Korai volna azonban a műszaki megoldás tárgyalásába kezdeni, mert nagyon találóan írja Rohringer professzor, hogy az öntözés elsősorban birtokpolitikai, azután földművelésügyi, hitelügyi és csak ezekután műszaki feladat. *Az öntözőművek gazdaságosságát ugyanis csak a belterjes gazdálkodás teszi lehetővé, amely a kisbirtokokon fejlődhet ki. Az Öntözések sikerének mellőzhetetlen) előfeltétele az öntözéssel járó intenzív munka.* Közép-Európa nagyvárosai körül dolgozó bolgár kertészek sikerének titka nem egyedül a víz, hanem az egész napon, kora reggeltől késő estig

dolgozó bolgár kertész szorgalmas munkája, mely nélkül sem a víz, sem a trágya nem hozná meg az irigylet eredményt. Ezt az odaadó munkát és hozzáértést kell elsősorban bevinni az öntözőgazdálkodásba. A Nílus, Indus és Ganges folyók völgyében, az észak-amerikai prairie-államok öntözött vidékein éppúgy, mint a francia, olasz öntözőművek területén az öntözött gazdaságok 10-60 kat. holdnyi terjedelműek, jeléül annak, hogy a kisbirtokosok szorgos munkája az, ami a roppant költséggel megépített vízművek jövedelmezőségét biztosítja és az egész vállalkozás gyakorlati értékét megadja. Ezzel szemben a Tisza völgyében, de főleg Békés, Bihar, Csongrád, Hajdú, Jász-Nagy-Kun-Szolnok, Szabolcs vármegyékben, ahol az öntözés szüksége leginkább felmerül, az ezer kat. holdnál nagyobb birtokok az összes területnek 29.2%-át, a 100 kat. holdnál nagyobb birtokok pedig 48.6%-át teszik. Az öntözés eredményessége szempontjából viszont az egy család eltartását biztosító kisbirtok a legkedvezőbb, mert ez a birtoktípus áll a legintenzívebb gondozás alatt. Kevésbé kedvező a középbirtok, legkevésbé megfelelő azonban, főként a Tiszántúlon külterjesen mívelt nagybirtok. Ez a magyarázata annak, hogy Magyarországon az elmúlt tíz év alatt a nagybirtokok kb. 26.000 kat. holdnyi öntözött területe 14.000 kat. holdra zsugorodott, mert hiányzott a kényszerítő gazdasági szüksége annak, hogy az a néhány nagybirtok, mely a mesterséges öntözést bevezette, azt minden erőfeszítés mellett fenntartsa. Nem kétséges tehát, hogy *az egészséges, földbirtokpolitika az Alföld mesterséges öntözésének conditio sine qua nonja s épp ezért az agrárpolitika feladatai között a földbirtokpolitikának az*

öntözési tervek figyelembevételével, de az öntözési munkák előtt kell haladnia.

Ez az elvi szempont természetesen nem jelenti azt, hogy egyes vidékeken öntözőművek mint egy nagy-szabású tervnek része, meg ne valósuljanak. Igen hasznos szolgálatot tennének a különböző vidékeken létesítendő öntözőművek, amelyek a kisgazdaságokat vízzel látnák el és rajtuk megindulhatna a vízgazdálkodás, mert nagyobb-szabású teljes megoldás helyi, gyakorlati tapasztalatok nélkül aligha lesz eredményesen keresztülvihető. Nem gondolok azonban olyan megoldásra, amely a nagy költséggel megépített öntözőművek terhét mindjárt a kezdet kezdetén a kisgazdatársadalom vállaira helyezné, mert a hasznos vízgazdálkodás ismerete és begyakorlása, nélkül a gazdát sújtó újabb terhek az öntözőgazdálkodás sikertelenségére és népszerűtlenségére vezetnének. Ezeket a kísérleti öntözőműveket az államnak kell megépíteni és a gazdák, akik a vizet élvezik, csak néhány év múlán, amikor annak tényleges hasznát is látják, vállalhatják magukra az elért termelési eredménynek megfelelő terhet. Az öntözést e gazdaságosság és hasznosság jegyében kell megvalósítani, mert ha erre kevés gondot fordítanak, a termést ugyan évről-évre biztosíthatjuk, a gazdák vagyoni helyzetét azonban ugyanakkor meg is gyöngíthetjük. Gondoljunk csak arra, hogy az öntözőművek igen jelentős építési összege elviselhetetlen terhet jelentene a gazdatársadalomra, ha a fix összegben megállapított költségeket évről-évre hanyatló terményárak mellett kellene fizetniök. Ha azt akarjuk, hogy az öntözés tényleg sikerrel járjon, az öntözőművek terheit a gazdaközönség csakis ter-

menyben megállapítva fizetheti az öntözés által elért többletermeléssel arányban. A terményárak változásából származó rizikót pedig az államnak kell viselnie.

5. Az ország úthálózatának kiépítése.

A mezőgazdasági termények árában az előállítási költségek mellett a kereskedelmi és szállítási költségek jelentős részt tesznek. Ez utóbbi két költség-elem jelenleg relatíve megnagyobbodott, amit pedig a mezőgazdasági termelés rentabilitása érdekében csökkenteni kell. A termelés helyén jelentkező kedvezőbb áralakulást a vasúti, közúti szállítás, a posta és a kereskedelmi szervezet teljesítőképessége és olcsósága biztosítja. És mert a szövetkezetek e tekintetben az egyéb kereskedelemmel szemben, mint később látni fogjuk, általában fölényben vannak, egyrészt kereskedelmi szervezetünk szövetkezeti irányban való egészséges átszervezése, másrészt a szállítás gazdaságosabbá tétele az útja annak, hogy a mezőgazdaság értékesítési költségeit csökkentsük.

Ez alkalommal csak a közúti szállítás fejlődésének lehetőségeivel foglalkozom. Az úthálózat fejlődése az előfeltétele annak, hogy a szállítás gazdaságossága előálljon. A közúti szállítás fejlődése nem jelent halálos versenyt a vasúti szállítás számára, hanem csak a szállítási tevékenységet a gazdaságosság alaptörvényei alapján osztja fel a különböző fuvarozók között. A tömegcikknek nagy távolságra való szállítása terén a vasúté marad az elsőbbség, a friss terményeket azonban a közúti szállítás eszközei vannak hivatva gyorsan és közvetlenül a termelés helyéről a felhasználás helyére, vagy a berakodó vasúti állomásokra szállítani.

A közúti szállítás fejlődésének alapfeltétele a közutak kiépítése és karbantartása. Ez úton remélhető, hogy a fogyasztópiacoktól jelenleg elzárt termelővidékek a forgalmi gazdaság körébe bekapcsoltassanak. Számptalan községet, s főleg tanyavidéket lehetne felsorolni, amelyek ki nem épített kátyús útjaik miatt az őszi esők beállta után a gazdasági élettől el vannak zárva. Nem egy község vagy tanyavidék 10-20 km. távolságra van a vasúti állomástól, vagy a kövezett úttól. Ez az oka annak, hogy Magyarországon egyes vidékek gazdasági berendezkedése közelebb áll a primitív árucsergazdasághoz, mint a forgalmi gazdaság fejlettebb állapotához.

Közúti hálózatunk 1931. évi állapotáról a következő összeállítás ad képet:

	Állami	Törvény- hatósági	Községi	Alsóbbrendű községi
	közutak hossza kilométerekben			
Összesen	4.248	14.055	8.296	34.821
Ebből kiépített ...	4.248	12.431	2.829	—

Az ország úthálózatának kiépítése a főútvonalakat tekintve, előrehaladt, a főereket tápláló hajszalerek, a községi utak azonban erősen elhanyagoltak. *Magyarországon az útéptés feladata kettős: egyrészt a már meglevő állami és törvényhatósági utak burkolatának a forgalmi terhelés szerint való átépítése, másrészt — s ez jelenleg fontosabb — a községi utak kiépítése.* E feladatok nagyságát a következő összeállítás tünteti fel.

	Állami	Törvény- hatósági	Községi	Alsóbbrendű községi
	közutak hossza kilométerekben			
Átéptendő	3.000	7.000	1.000	—
Kiépítendő	—	2.000	5.500	25.000

Az útépités az agrárpolitika elengedhetetlen feladatai közé tartozik. Az eddig követett elvek azonban módosításra szorulnak. *A helyes útépitési programnak az útépités súlypontját az utolsó évtizedben követett eljárással szemben az állami utaknak igen költséges átépítéséről az alsóbbrendű utak kiépítésére kell áttolnia.* A községi és az alsóbbrendű községi utak kiépítése teszi lehetővé, hogy a községek, illetve termelővidékek és a piacok között kapcsolat létesüljön. A községi úthálózat tervezésénél természetesen nagy gond fordítandó a földreform során keletkező új településekre. A helyes útépitési programra az eddigi, többnyire rapszodikusán végrehajtott útátépítések helyett az ország egész úthálózatának rendszeres kiépítését és karbantartását írja elő.

Az útépités jelentős tőkeszükséglete az új útépitési programra ütemét is megszabja. Évenként *100 km* állami, *200-250 km* törvényhatósági út átépítésével és *70 km* törvényhatósági út, valamint *1000 km* községi út kiépítésével 30 év alatt az ország teljes úthálózata megépíthető.

Minthogy az útépités Magyarországon a mezőgazdasági munkanélküliség enyhítésének egyik lehetősége, az útépités technikai megvalósításának módozatait elsősorban a munkaszükségletek szempontjából kell vizsgálni és a legkedvezőbb megoldást kiválasztani, amire az eddigi útépitések tudvalevőleg nem sok gondot fordítottak. Hogy az átépítendő utakat milyen burkolattal lássuk el, azt az illető útszakasz forgalmi terhelése szabja meg. Kő, beton, aszfalt, makadám stb. útburkolatok között választhatunk. A nagyterhelésű utakat célszerű kővel vagy betonnal burkolni,

míg a kisebb forgalmú utakat gazdaságosabb aszfaltkezelésű makadámburkolattal ellátni. A főkülönbség ezen két útburkolás között az, hogy amíg a kő- vagy betonburkolatnál az anyagköltség, addig a felületi kezelésű makadámburkolatnál a munkaköltség a jelentősebb. Ezen különbségeket az alábbi táblázat tünteti fel:

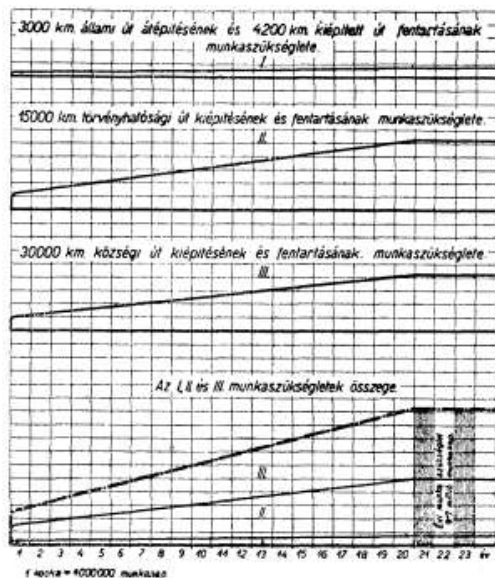
	1 km betonburkolat	1 km felületi kezelésű burkolat
Építési munkaszükséglete ..	5000 napszám	1600 napszám
Karbantartása évenként	200*) „	400 „
Újraépitendő	15—20 év múlva	5 évenként
Építési költsége	85—130.000 P	35.000 P

*) Csak az 5. év után.

A táblázat adatai szerint a felületi kezeléssel átépített utak munkaszükséglete lényegesen egyenletesebb, mint a betonburkolaté. Az ország úthálózatának forgalmi terhelése olyan, hogy az állami utak 84 százalékában és a törvényhatósági utak átépítésénél az úthálózat 94%-ában a felületi kezelés módszerét lehet alkalmazni. A községi utak kiépítése ezektől eltérő jellegű. A községi utak többnyire ú. n. egyszerű makadám kőpályák, amelyeknek munkaszükséglete annál is inkább kedvezően alakul, mert az anyagszállítással, helyszíni kötőréssel és beépítéssel a községek mezőgazdasági napszamosainak nyújt munkaalkalmat.

A 30 éves útépítési program megvalósítása, amely kb. 3000 km állami útnak, 7000 km törvényhatósági útnak átépítése és a 2000 km törvényhatósági útnak, valamint a 30.000 km községi útnak kiépítését írja elő, évről-évre növekedő munkaalkalmat teremt, mert a kiépítések után mind nagyobb úthálózat karbantartásáról kell gondoskodni. Az ország úthálózatának a

fentjelzett módon való megépítésének munkaszükségletét az alábbi ábra szemlélteti. Az úthálózat teljes kiépítése után a folytonos felújítások és karban-

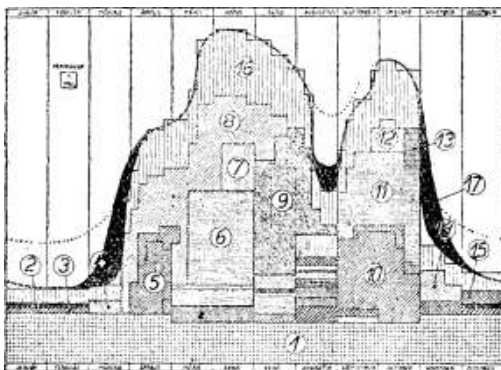
Munkaszükséglet-diagramm.

A napszámosok és törpebirtokosok stb.

Az útépités közmunkaszükségeinek a mezőgazdasági termelés közmunkaszükségletébe való kapcsolása.

tartások munkas/Áikscglete kb. 10 millió munkanapra tehető. Az ország úthálózatának kiépítése tehát mezőgazdasági munkásságunknak éppen akkor biztosít

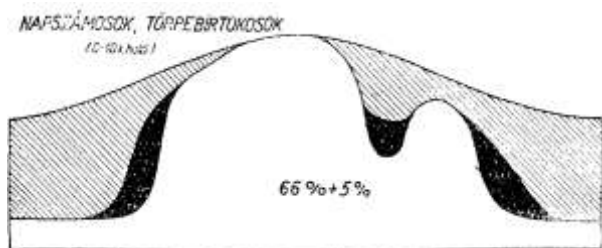

Az útépités kézimunkaszükségleteinek a mezőgazdasági termelés munkaszükségletéhez való kapcsolódása.

1. Az állattenyésztés kézimunkaszükséglete.
2. Erdőirtás és felújítás.
3. Trágyázás.
4. Legelőápolás.
5. Tavaszi szántás és vetés.
6. Tengeri, burgonya stb. ápolása.
7. Szénakaszálás, betakarítás.
8. Szőlőművelés.
9. Aratás, cséplés, betakarítás.
10. Őszi szántás és vetés.
11. Kapások betakarítása.
12. Szüret.
13. Cukorrépa betakarítása.
14. Szőlőfödés.
15. Dohánytermelés.
16. A munkahelyváltozással járó idővesztés.
17. Tavaszi, nyári és őszi útépités kézimunka-

daság jelenlegi munkaszükségletéhez való kapcsolódását külön ábra szemlélteti. Az útépitésnek ez az iránya, amely a mezőgazdasági munkásság számára kíván munkaalkalmat teremteni, szükségszerűen meghatározza az útépités technikai és gazdasági organizációjának formáját is. Jelenleg az útépitési munkákat az útépitővállalkozók egyfolytában végzik, amíg az úttal el nem készülnek. A mezőgazdasági munkák

szünetelése idején folytatott útépités ezzel szemben nem szorítkozhatik arra, hogy egy bizonyos útvonal építését teljesen befejezi, hanem az ország egész területén, pl. járásokonként, meg kell kezdje az úthálózat építését úgy, hogy az illető vidéken legsürgősebb útvonalak kiépítését kezdi meg. Az ilyen útépités az útépitővállalatoknak kis szerepet juttat, mert a „szezoni” jellegű útépités kevésbé felel meg a magánvállalkozás szempontjainak. Ezért a közületekre nagy szerep vár, mert az utak rezsiben való építése mellett lehet csak a vázolt útépitési programot végrehajtani.

Az útépités tökeszükséglete a hálózat teljes kiépítéséig szintén folytonosan növekedik, mert a karbantartás dologi és személyi kiadásai folytonosan emel-

kednek. A 30 éves útépitési program tökeszükséglete az első évben 21.5 millió és 30-ik évben 55 millió pengőt jelent, ami 30 év alatt 1.1 milliárd pengőnyi összegre rúg. A kiépített teljes úthálózat karbantartására, illetve felújítására évi 32.5 millió pengő szükséges, szemben a jelenlegi 17-18 millió pengővel. *Eredményes agrárreformot útépités nélkül aligha lehet elképzelni, mert a kiépített úthálózat a fizikai alapja az ország egész területére kiható egyenletes áralakulásnak, ez pedig a nemzeti jövedelem megfelelőbb kialakulása szempontjából nélkülözhetetlen.*

6. A mezőgazdaság hiteléletének problémái.

A magyar mezőgazdaság jelenlegi nagymértékű eladósodása a valutának 1924-ben történt stabilizálása után eltelt 8 év alatt következett be. 1913-ban a mezőgazdaság adósságterhe – Magyarország jelenlegi területére vonatkozóan – kb. 3 milliárd pengő volt.¹⁹ Ez az adósságösszeg a háborút követő infláció idején csaknem teljesen devalválódott, s a mezőgazdaság 1924. évben gyakorlatilag tehermentesnek volt tekinthető. Ez évtől kezdve a mezőgazdaság adósságterhe évről-évre emelkedett, amíg az 1932. év végén 2.3 milliárd pengőre szaporodott fel. Az adósságterh közel 20%-kal kisebb a világháborút megelőző évek adósságösszegenél. A jelenlegi eladósodás súlyossága azonban egyrészt az 1932. évig érvényes magas kamatláb miatt, másrészt a miatt, hogy a mezőgazdaság jövedelmezősége a terményárak hanyatlása következtében nagymértékben megromlott, jóval nagyobb volt, mint a háború előtt.

A magyar mezőgazdaság eladósodása a valuta stabilizálását követő években növekvő ütemben haladt, amiről a következő táblázat¹⁹⁻²⁰ ad képet:

Év millió P	Adósságösszeg az év végén	Adósságnövekedés az előző évhez képest – millió P
1925.....	109.9	109.9
1926.....	348.4	238.5
1927.	677.9	329.5
1928.....	1,076.4	398.5
1929.....	1,566.9	490.5
1930.....	1,782.9	216.0
1931.....	1,969.9	187.0
1932.....	2,035.6	65.7

Ha az adósságszaporodás mértékét a háború előtti évek eladósodásának menetével összehasonlítjuk, úgy azt tapasztaljuk, hogy *a háború utáni eladósodás üteme háromszor olyan gyors, mint amilyen a háború előtti években volt.*

Az eladósodás okai közül az egyik azonos úgy a háború előtt, mint a háború után s abban rejlik, hogy az örökösödés alkalmával az örökösök egyike vagy egynéhánya, akik a földbirtok további felaprózódását igyekeznek megakadályozni, az örökrésznek jelentékeny részét hitel igénybevételével fizetik ki. A földbirtok eladósodásának ez állandó forrása.

Az adósságteher másik része – az adósságösszeg 13.3% – a földreform során kiosztott közel 1 millió kat. hold föld vételárhátraléka címén keletkezett.

Az eladósodás harmadik oka az, hogy a közép- és keleteurópai agrárállamok, köztük Magyarország is,

¹⁹⁻²⁰ Konkoly Thege Gyula: A magyar föld terhei az 1932. év végén. Magyar Statisztikai Szemle. 1933. 719. lap.

minden erőt megfeszítettek, hogy a folyton olcsóbbodó tengerentúli termeléssel eredményesen felvegyék a versenyt. Az olcsóbb termelés érdekében hasonló módszer alkalmazását igyekeztek bevezetni, mint a tengerentúli agrárországok. A munka mechanizálásától, másfelől a kémiai ipar termékeinek fokozottabb használatától várt többtermelés megvalósítása azonban jelentékeny tőkét igényelt. Tőkeszegény országokban, így Magyarországon is, a mezőgazdaság a tőkét hitel formájában vette igénybe.

A kézi és állati munkaerőnek géppel való helyettesítése azonban nem mutatkozott gazdaságosnak. Ennek oka nemcsak az iparcikkek és mezőgazdasági termények aránytalan árhanatlásában rejlik, hanem a magyar mezőgazdaság struktúrájában is. A mintaképül választott tengerentúli mechanizált mezőgazdaság termelési rendje teljesen eltérő a túlnépes Magyarország mezőgazdasági termelésétől. A mezőgazdasági munkás-ság folyton növekvő nagy száma miatt az olcsó kézimunkának géppel való helyettesítése nem rentábilis. Az állati igaerőnek géppel való kicserélése pedig, kivételes esetektől eltekintve, a mezőgazdasági üzemek gazdaságosságát veszélyezteti. A gazdaságokban előállított igaerő költsége ugyanis szorosan összefügg a mezőgazdasági termények árával s a terményárak hanyatlásával az igaerő költsége is automatikusan zsugorodik. Az állati igaerő költségéből a vertikális üzemkoncentráció törvényei szerint a kereskedelmi, szállítási, stb. költségek hiányoznak. Ezzel szemben a gépi munkaerő költsége a mezőgazdasági áralakulástól – főleg folyékony tüzelőanyagokat importáló országok esetében – független s a gépi munka költségei

között a kereskedelem s szállítás költségtételei is szerepelnek. A forgalmi gazdaság alacsonyabb fokán levő magyar mezőgazdaságban, ahol a kézi és az állati munkaerő sokszor alig értékelhető, a termelés mechanizálása érdekében igénybevett tőkék nem térültek vissza, s ez az oka annak, hogy a mezőgazdaság eladósodásában a termelés mechanizálására való törekvés kedvezőtlenül hatott.

A mezőgazdaság összes adósságterhe az 1931. év végén érte el maximumát. 2.1-2.2 milliárd pengőt, amely összegből a bekebelezett kölcsönök 1.7 milliárd pengőt, az ismert, de be nem kebelezett kölcsönök pedig 400-500 millió pengőt tettek. A mezőgazdaság által adósságai után fizetendő teher összege 1931-ben 225 millió pengőre rúgott.

Az agrártermékek árának az utóbbi években bekövetkező katasztrofális zuhanása a mezőgazdaság kamatterhet elviselhetetlenné tette. A kamatterhek csökkentése érdekében a kormány részéről többféle intézkedés történt. Ezek legfontosabbjai – a végrehajtási jog korlátozása mellett – a kamatterhek könnyítését célozták. Egyrészt az Országos Hitelügyi Tanács, másrészt különböző kormányrendeletek a mezőgazdasági kölcsönök után fizetendő kamatokat és annuitásokat az elmúlt években a következőképpen mérsékeltek:

A bírói úton érvényesíthető kamat %		A jelzáloghitelek évi annuitása, ill. kamata %	
1931. nov. 14.	12·0	1931. nov. 14.	8·5
1932. jan. 25.	11·0		
ápr. 19.	9·5		
jún. 13.	8·5		
okt. 20.	8·0	1932. okt. 20.	6·2
1933. ápr. 25.	7·5	1933. febr. 28.	5·6
nov. 30.	5·5		

A kamatmérséklő intézkedések következtében a mezőgazdaság kamatterhe jelentősen csökkent. Az 1931. évben fizetendő 225 millió pengő kamatterhe az 1935. évre – ha a jelenleg érvényben levő intézkedések nem változnak – kb. 90 millió pengőre csökken. A kamatterhe csökkenését a következő táblázat tünteti fel:²¹

Év	Fizetendő kamat millió P-ben	Kamatösszeg %-os csökkenése az előző évhez képest	A kamatösszeg %-kal csökkent 1931-gyel szemben
1931	224·8	—	—
1932	166·6	25·9	25·9
1933	134·8	19·1	40·1
1934	105·0	22·1	55·0
1935	90·0	14·4	60·0

A kamatmérséklő intézkedések hatása igen jelentős volt, a különböző birtokkategóriák kamatterhe azonban nem mérsékelte azonos mértékben.

A megterhelt birtok 1 kat. holdjára jutó kamatösszeg pengőben	1000-en				
	0—5	6-100	101-1000	felül	Átlag
	kat. hold területű birtokok				
1931-ben	61·9	38·8	23·2	17·7	33·4
1933-ban	45·0	23·6	14·3	10·6	21·4
Csökkenés P-ben	16·9	15·2	8·9	7·1	12·0
Csökkenés %-ban	27·3	39·2	38·4	39·6	35·9

A kamatmérséklő intézkedések – főleg kezdetben – a nagybirtokok kamatterhe viszonylag nagyobb mértékben csökkentették, mint a kisebb s főleg, mint a törpebirtokok kamatterhe. A nagybirtokok adósságösszegéből ugyanis a kedvező kamatozású hosszúlejáratú kölcsönök nagyobb részt tesznek, mint a kisbirtoknál.

²¹ Dr. Mathias Matolcsy: *Rie Verschuldung der Landwirtschaft und die Ermiissigung ihrer Zinslasten in Ungarn.* Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. 1934. Jena.

Az angol fontra és dollárra kiállított hosszúlejáratú kölcsönök kamatterhe még a font és a dollár deprecia-ciója következtében is csökkent, ami a nagybirtokok kamatterhének viszonylag nagyobb mértékű, csökkenését eredményezte. Ezzel szemben a kis- és törpebirtokosok adósságának viszonylag nagyobb részét váltókölcsönök képezik, amelyeknek kamata a kamatmérséklő intézkedések előtt, mindig lényegesen nagyobb – 2-2.5-szer akkora – volt, mint a hosszúlejáratú kölcsönök annuitása. A mezőgazdaság eladósodásának kérdésénél szem előtt kell még tartani, hogy az adósságteher viszonylag és abszolút mértékben is inkább a kisexisztenciákat sújtja. A megterhelt kisbirtokok 1 holdjára közel kétszer akkora adósságteher jut, mint az eladósodott nagybirtok 1 holdjára. E mellett a fizetett kamat %-át a 100 kat. holdnál kisebb birtokosok fizették az 1931. évben. A fizetett kamatösszegnek birtokkategóriák szerinti megoszlását a következő táblázat tünteti fel:

	Fizetett kamatterhe millió P	Az összes kamatterhe %-a
Törpebirtok (0—5 kat. hold)	56.5	25.1
Kisbirtok (5—100 kat. hold)	89.0	39.6
Középbirtok (100—1000 kat. hold) ..	39.0	17.4
Nagybirtok (1000-en felül)	40.3	17.9
Összesen	224.8	100.0

A mezőgazdaság kamatterhe csökkentésének érdekében hozott intézkedések hatása ugyan jelentős volt, de mégsem haladt párhuzamosan a mezőgazdaság fizetőképességének zsugorodásával. Ezt igazolja az, hogy a hitelintézetekkel szemben fennálló tartozások kamatos annuitás-hátraléka a kamatmérséklő intézkedések ideje alatt is évről-évre növekedett s amíg az 1929.

évig a hátralék 12.8 millió pengő volt, addig az 1930/31. évben 20.1, 1931/32-ben 21.2 és 1932/33-ban 7.7 millió pengővel, összesen 62 millió pengőre szaporodott fel.

Különösen a viszonylag nagyon megterhelt birtokok jövedelme nem fedezte a kamatterheket és tekintettel arra, hogy ezek száma és területe, valamint adósságainak összege igen jelentős súllyal szerepel, különleges intézkedés vált szükségessé a sokezer gazdarexisztencia megmentése érdekében. A 14.000/1933. M. E. rendelet, amelyet gazdavédelmi rendeletnek neveznek, a túlságosan eladósodott gazdák számára bizonyos megkülönböztetett védelmet biztosított azáltal, hogy az olyan birtokot, amelynek adósságterhe a kataszteri tiszta jövedelem 15-szörös szorzatán felüli összegre rúg, a tulajdonos kérelmére „védett birtoknak” nyilvánították s ezt a telekkönyvbe feljegyezték. A védett birtokosok egyrészt különleges kamatkedvezményben részesednek, másrészt pedig azok az adósok, akiknek adóssága a kataszteri tiszta jövedelem 40-szeresét meghaladja, további kedvezményt élveznek azáltal, hogy csak a kataszteri tiszta jövedelem 40-szeres szorzatát kitevő adósságösszeg után fizetnek kamatot és évenként a kataszteri tiszta jövedelem minden koronája után még tíz fillért fizetnek az államnak. A gazdavédelmi rendelet szociális okok miatt különbséget tesz még a birtokkategóriák szerint és a tíz katasztrális holdnál kisebb birtokosok számára, illetve azoknak, akiknek kataszteri tiszta jövedelme 100 aranykorona alatt marad, további kedvezményt tesz. Tíz holdon aluli gazdaadós kataszteri tiszta jövedelmének 40-szeres szorzatát meghaladó adósságösszegét ugyanis az

állam átvállalta az erre a célra előirányzott hozzájárulási alap terhére.

Mielőtt a gazdavédelmi rendelkezés hatását s az annak nyomán keletkező visszasságokat megvizsgál-nánk, az alábbi táblázatban összefoglaljuk azokat az adatokat, amelyek a túlságos eladósodás mértékéről és jelentőségéről számolnak be:

A védett birtokok

A védett birtokok						
	száma	területe 1000 kat. hold	kat. tiszta jöv. évi házasdólap 30 ^o / ₁₀₀ -nak össze- ge millió pengő	Összes teher millió pengő	A kat. tiszta jö- vedelem az összes teher %-a	
10 kat. holdig	53.676	203.9	3.3	193.5	1.72	
10—50 „ „	19.842	416.2	4.9	236.7	2.09	
50—100 „ „	2.072	141.7	1.5	73.8	2.00	
100—500 „ „	1.749	376.1	3.2	173.6	1.85	
500—1000 „ „	302	205.8	1.7	89.1	1.92	
1000-en felül	211	611.6	4.5	183.3	2.47	
	77.852	1955.3	19.1	950.0	2.02	

A 2 millió kat. hold birtokkal rendelkező 78.000 védett birtokos az ország összes birtokosainak 12.3%-át teszi. Ez az arány nem mond sokat és jobban érzékelteti a helyzetet az, ha felemlítjük, hogy a 5.8 millió hold megterhelt birtoknak 33.9%-ára a védettség be van jegyezve. A védett birtokosok túlnyomórésze 10 holdnál kisebb törpebirtokosok sorából rekrutálódik s az 50 holdnál kisebb védett birtokosok az¹ összes védett birtokosok 95%-át teszik.

A gazdavédelmi rendeletek annak ellenére, hogy a mezőgazdaság kamatterhet jelentősen mérsékeltek és a végrehajtást bizonyos mértékig korlátozták, mégsem teremtettek nyugodt atmoszférát. A mezőgazdaság adósságterhének teljes és végleges rendezéséig a

gazdatársadalom nagyrésze az elérvezetés és a birtokból való kimozdítás veszélyétől fenyegetve, teljes bizonytalanságban él. A védett birtokos labilis helyzetéből és a hitelélet teljes merevségéből származik a gazdatársadalom nyugtalansága. Annál inkább, mert a „védettség” hovatovább nem is jelent védelmet a birtokosnak, különösképpen a kis- és törpebirtokos kategóriában, mert ha a védett birtokos valamilyen fizetési kötelezettségének nem tud eleget tenni, amely az egymást követő rossz termés idején sokaknál előfordult, az ellene indított ügyvédi eljárás költsége, amelyre a moratoriális intézkedések nem érvényesek, megindítják a lavinát a védettség eltörlésére, ami árveréssel végződik. Arról, hogy a kamatmérséklő intézkedések és a moratoriális rendeletek mennyire feleltek meg a kitűzött célnak, úgy kaphatnánk tiszta képet, hogyha ismernénk telekkönyvi hatósági körzetek szerint, a mezőgazdasági ingatlanokra vonatkozó árverések statisztikáját. Az évről-évre előírt és megtartott árverések számából, az árverésekre kerülő földek területéből, az összes terhekből és az árverési összeg nagyságából kaphatunk csak hű képet arról, hogy a gazdavédelmi intézkedések mennyire voltak eredményesek. A megtartott árverések árverési összege és az eredeti adóssághoz nagysága azt is mutatná, hogy a likvidálások során a hitelezők mennyit veszítettek. Sajnos, a járásbíróóságokon ilyen statisztikát nem készítenek. A védett birtokok adósságösszegére és a kataszteri tiszta jövedelemre vonatkozó fenti táblázatból azonban mégis kitűnik, hogy a gazdavédelmi rendelet nem biztosíthat nyugodt gazdálkodást, – amit a gyakorlat is igazol – mert a birto-

kok kataszteri tiszta jövedelme az adósságösszegnek átlagban csak 2%-át teszi, sőt a törpebirtokosok kategóriájában 1.72%-át, az adósságterhek után fizetett kamat pedig 4%-át. Ha tehát a védett birtokos oly összeget, amely megfelel birtoka kataszteri tiszta jövedelmének, a kamatterhek kiegyenlítésére fizetne, akkor sem tudná fedezni kamatterheit, pedig ismeretes, hogy egyrészt ma a birtok tényleges jövedelme sokszor kisebb a kataszteri tiszta jövedelemnél s hogy másrészt a dolog természete szerint a birtokos teljes jövedelme nem is állhat kamatfizetésre rendelkezésre, mert egy részét más szükségletek fedezésére (a birtokos megélhetésére, ha nincs kellő munkabér jövedelme stb.) kell fordítani. Ez az oka annak, hogy a védett birtokosok fizetési kötelezettségeiknek nem tudnak eleget tenni és a védettség fenntartása nem jelent nyugalmi helyzetet, hanem csak azt, hogy a gazdák az elemi károokra való hivatkozással tudják csak a védettség törlését elodázní.

Vázlatosan áttekintve a mezőgazdaság jelenlegi eladósodásának állapotát és azokat az intézkedéseket, amelyek az adósságteher könnyítését célozták, szükséges néhány szempontból a mezőgazdaság jövő hiteléletének problémáját is vizsgálat tárgyává tenni. A mezőgazdaság adósságterhének könnyítése érdekében hozott kormányintézkedések, melyek nélkülözhetetlenek voltak ugyan, de erőszakosan nyúltak bele a gazdasági életbe, a mezőgazdaság hiteléletét megbénították. Azok a hátrányok, amelyek a hitelélet összezsugorodásából és legfőképp megmerevedéséből számláztak, mind nagyobb erővel sürgetik a mezőgazdaság adósságainak végleges rendezését. Csak ez tenné lehetővé,

hogy a jelenleg a hiteltől csaknem teljesen elzárt mezőgazdaság termelésének reális fejlesztéséhez újabb hitelekkel vehessen igénybe. A végleges rendezés mind sürgetőbbé válik, mert a mezőgazdasági adósságok szolgáltatásának rendeletekkel való szabályozása a hiteléletet nagyon komplikálja s a mezőgazdaság hiteléletének megindulását lehetetlenné teszi. Hitelélet nem indulhat meg addig, amíg fennforog annak a lehetősége, hogy az újonnan nyújtott hitelekre is kiterjesztik az adósvédelmi intézkedéseket. Amíg a hitelintézetek arra törekednek, hogy a régi, a gazda által elviselhetetlen adósságokból a legkülönbözőbb formában minél többet új hitelként kezeljenek, addig a gazdaadósságok végleges rendezése nem kecsegtet sikerrel. Mert amíg ezek az „új hitelek” a régebbi kölcsönök kamat- vagy tőkehátralékából állnak elő, addig fennforog a veszélye, de a jogosultsága is annak, hogy az ideiglenes adósvédelmi intézkedések az „új hitelekre” is kiterjesztessenek. *A gazdaadósságok végleges rendezésének alapfeltétele, hogy a mezőgazdaság viszonylag jó konjunktúrája idején keletkezett adósságai élesen elhatároltassanak az újonnan nyújtandó hitelektől, amelyekre viszont a végrehajtási jog minden körülmények között biztosítandó.*

A mezőgazdaság adósságának végleges rendezése még azért is elodázhatatlan, mert ez az új földreformnak előfeltétele. Nem lehet ugyanis addig új agrár-exisztenciákat teremteni, amíg a falvak határában a gazdák jelentős hányadrésze a tönkrement szélén áll, védett birtokos vagy elárverezett, aki földjének már csak bérlője és amíg az OFB birtokosok földjeinek jogviszonyai teljesen rendezetlenek. Ezek a bizonyta-

lanságban élő tönkrement emberek joggal követelik, hogy az új földreform során ők is elviselhető helyzetbe kerüljenek. Az agráradósságok mielőbbi végleges rendezését tehát a földreform és a telepítés programja is sürgeti. A végleges rendezés elodázását pedig semmi sem indokolja, mert egy évvel később a gazdatársadalom helyzete aligha lesz jobb, mint jelenleg, de viszont egy év alatt még sok gazda mehet tönkre.

A gazdaadósságok végleges rendezésének alapfeltétele tehát a rövidlejáratú hitelek konszolidálása, azaz hosszúlejáratúvá való átalakítása. Az 1933. év őszén a Magyar Közgazdasági Társaság által a gazdaadósságok rendezése kérdésében tartott zártkörű anketon e kérdés több oldalról megvitatást nyert. A mezőgazdaság rövidlejáratú hitelei²² konszolidálásának hitelügyi problémáit többek között Koós Zoltán és Varga István²³ tárgyalta részletesen az említett anketon s mindketten arra a megállapításra jutottak, hogy a gazdaadósságok végleges rendezésének hitelügyi szempontból – ha merülnek is fel nehézségek – nincsen akadálya. A rövidlejáratú adósságok konszolidálása mellett a gazdaadósságok végleges rendezése kétféleképp valósítható meg. Egyrészt úgy, hogy az adósságok összegét csökkentik oly mértékben, amint az agrártermékek árszínvonala hanyatlott, másrészt úgy, hogy az adósságösszeget változatlanul hagyják, a fizetendő

²² A mezőgazdaság 1933. év végén fennálló, mintegy 2000 millió pengő adósság összegének kb. egyharmada hosszúlejáratú. A rövidlejáratú hitelek pedig 1000-1200 millió pengőre tehetők.

²³ Dr. Koós Zoltán, felsőházi tag, a 33-as bizottság pénzügyi előadója, a Magyar Földhitelintézet igazgatója. Dr. Varga István egyetemi m. tanár, a Magyar Gazdaságkutató Intézet igazgatója.

kamatösszeget azonban úgy állapítják meg, hogy az arányban legyen a mezőgazdaság fizetőképességének alakulásával. Úgy Koós, mint Varga a végleges rendezés során a mezőgazdasági adósságok összegének leírását nem tartja szükségesnek, mert a régi tartozások kamatszolgáltatásának olyan mértékű csökkentése, amely az illető birtok jövedelmezőségével arányban áll, az adósnak igazságot szolgáltat, a hitelező jogait pedig nem csorbítja.

A gazdaadósságok végleges rendezésének három főfeltétele tehát: 1. a régi hitelek éles elhatárolása az újonnan nyújtott hitelektől; 2. a rövidlejáratú hitelek konszolidálása; 3. a régi adósságok kamatszolgáltatásának a mezőgazdaság jövedelmezőségével való párhuzamba állítása. Úgy Koós, mint Varga egymástól különböző tervet dolgozott ki arról, miként lehet e követelményeket úgy megvalósítani, hogy a hiteléletet ne zavarja meg és a bankok érdekeivel is összeegyeztethető legyen.

Az adósság végleges rendezése esetén elsősorban azt kell eldönteni, hogy valamennyi gazdaadóst és valamennyi gazdaadósságot egységes elvek alapján kívánjuk-e rendezni. A rendezés szempontjából egyrészt az egyes birtokkategóriák, másrészt az eladósodás okai is figyelembe veendőek. Nem szorul magyarázatra, hogy különbség van adósság és adósság között a szerint, hogy milyen cél érdekében vétetett az igénybe. A föld-reform által közel félmillió nincstelennek juttatott törpebirtok nagymértékű adósság terhe például a jelenlegi földárviszonyokhoz képest magasan megállapított vételárhátralékból állt elő. Ugyancsak más szempont szerint ítélendő meg a kis- és középbirtokos-

ság adósságterhének az a része, amelyet azért vett igénybe, hogy örökösödés miatt egészségtelen mértékben szétforgácsolódó birtokát egybentartsa, mint az az adósság, ami gondtalan üzemvitel eredményeképpen vagy a gazdálkodástól függetlenül, a tulajdonos fokozott életszükségleteinek kielégítése során keletkeztek.

Az adósvédelmi intézkedésekben ez a szempont nem jut kifejezésre. A gazdavédelmi rendeletek ugyanis a hitelélet megmervítésével és főleg azáltal, hogy a nagybirtoknak gyakorlatilag nagyobb védelmet biztosítottak, mint a kisbirtoknak, a nagybirtokok természetes szétesését megakadályozták. A pillanatnyi helyzet szempontjából u. i. nincs különbség a kataszteri tiszta jövedelem 40-szeres összegén túl megterhelt kis- és nagybirtok kamatfizetése között, mert a kataszteri tiszta jövedelem 40-szeresén felüli összeg után nemcsak a kis-, hanem a nagybirtokos sem fizet kamatot. A földreformot, a telepítést hirdető agrárpolitika szöges ellentétben van az olyan adósvédelmi politikával, amely a nagybirtokok fennmaradását állami hozzájárulással is támogatja. A végleges adósságrendezésben e szempontoknak kifejezésre kell jutniok és a kisbirtoknak jóval nagyobb védelemben kell részesülnie, mint a nagybirtoknak, amelynek védelme legfeljebb azért indokolt, hogy szétesési folyamatát annyira lassítsuk, hogy a felesleges értékpusztulást megakadályozzuk.

A mezőgazdaságnak a háború utáni gyorsütemű eladósodásának tárgyalásánál röviden át kell tekintenünk az eladósodásnak a háború után megnyilvánuló irányát. Közismert dolog, hogy a háború után a tőkeszegény európai országok, köztük Magyarország, gaz-

dasági talpraállításához külföldi tőkéket vett igénybe. A háború előtt a tőkeszegény országok hitelszükségletüket legnagyobb részben olyan tőkékben gazdag országok elégitették ki, amely országokkal gazdaságilag is kapcsolatban állottak. Ekkor a tőkék nagyobb részét a termelés érdekében hosszú lejáratra helyezték ki, aminek évi szolgáltatását a hitelező és adós országok gazdasági egymásrautaltsága folytán nagyobb részt áruban teljesítették. A háború előtti tőkemozgalmakat tehát az jellemzi, hogy a tőkemozgalmak az árumozgalmak irányában haladtak, s ez biztosította a kamatok és az annuitások zavartalan fizetését. A háború után a helyzet megváltozott. A háború előtt még adós országgént szereplő Amerika egyik napról a másikra tőkében gazdag hitelező-országgá lett s a hitelezés centruma – ideiglenesen ugyan – az európai pénzügyi centrumokból New Yorkba tolódott át. New York tőkekihelyezései azonban nem eshettek az árumozgalmak irányában, mert Amerika nyersanyagban, de kész gyártmányban is – különösen a háború után, amikor az európai országok termelése mélyponton volt, – nem szorult idegen országokra. A tőkemozgalmakat tehát nem követhette árumozgalmak, sőt ellenkezőleg, Amerika kihitelezéseinek nem kis része éppen azt a célt szolgálta, hogy a lerongyolódott európai országok vásárlóerejét helyreállítsa, hogy ott az amerikai termékeket elhelyezhesse. Ehhez járult még az, hogy a hitelező országok – főként Franciaország – tőkekihelyezését nem egyszer politikai szempontok is irányították. A politikai célokat pedig legmegfelelőbben rövidlejáratú kihelyezések szolgálták. Ezek a körülmények az okai annak, hogy a háború utáni el-

adósdás sokkal nagyobb súllyal nehezedik az adós országokra, mint a háború előtti, mert a tőkék nem a gazdasági észszerűség törvényei és céljai szerint áramoltak a tőkeszegény országokba. Az adós országok gazdasági életének nyugodt fejlődéséhez elengedhetetlen az, hogy a kölcsönök, melyek gazdasági célokra vannak hivatva szolgálni, rövidlejáratú formájukból hosszú lejáratúakká alakíttassanak át, annál is inkább, mert azok a felhasználás során többnyire úgylis elvesztáltak.

7. A szövetkezeti mozgalom fejlesztése.

A kereskedelmi tevékenység szervesen illeszkedik a termelés és fogyasztás közé, tehát nem megtúrt rossz, hanem a gazdasági élet vitelében hasznos és nélkülözhetetlen. A kereskedelem feladata, hogy a termelő és a fogyasztó között kapcsolatot teremtsen, a termelt javakat a fogyasztókhoz eljuttassa, E feladat teljesítése közben regisztrálja a kereslet és kínálat viszonyát és ezáltal az árak kialakulására bizonyos mértékben irányítólag befolyik, bár az a népszerű felfogás, hogy az árakat a kereskedelem diktálja, csaknem olyan mértékben téves, mint az, ha a hőmérő felszökött higanyát vádolnánk a hőség miatt.

A kereskedelmi tevékenység nélkülözhetetlen, de annak organizációja és princípiuma összhangban kell, hogy álljon azzal a termelési ággal, melynek termékeivel foglalkozik. A mezőgazdasági termelés különlegesen nagymértékű tagozottsága a kereskedelemnek széleskörű organizációját teszi szükségessé, mert ellenkező esetben egyrészt az értékesítés költségei viszonylag nagyra nőhetnek, másrészt a zavarmentes értékesítés szenved csorbát.

A kereskedelemnek egy-egy cikknél többször is szerep, jut amíg az a termelőtől a fogyasztóig eljut. Amíg pl. a búza a gazda udvaráról mint kenyér a nagyvárosi fogyasztó asztalára kerül, a feldolgozás és szétosztás során kétszer-háromszor kerül a kereskedelem organizációjába. Először, amikor a búza a gazdától a malomba jut, másodszer, amikor a pék a malomtól megveszi a lisztet, harmadszor, amikor a kenyér a fűszer-csemegekereskedő közvetítésével a péktől a fogyasztóhoz jut. Természetesen vannak olyan cikkek, – gyümölcs, tej stb. – amelyek ennél kevesebb és vannak olyanok, – készáru iparcikkek – amelyek több kézen fordulnak meg, amíg a fogyasztóhoz jutnak. Magyarországon a fogyasztási cikkek, amíg a termelés kezdetétől a fogyasztóhoz kerülnek, átlagosan ötször válnak a kereskedelmi tevékenység tárgyává.²⁴ Ennek megfelelően a kereskedelemmel kapcsolatos problémák nagyfontosságúak, mert a kereskedelmi tevékenység költségei sokszor megismétlődnek és megduzzadnak. Ezek sok esetben csökkenthetők lennének egyrészt a kereskedelmi szervezet, másrészt a kereskedelem áralkulációjának megváltoztatása által.

A kereskedelmi költségek általában a következő elemekből tevődnek össze:

1. a személyzet javadalmazása,
2. munkabérek,
3. irodai költségek,
4. üzletbér,

²⁴ Dr. Keményffy J. és Dr. Mitnitzky M.: Egy munkaszerzési akció előrelátható eredményei Magyarországon. Magyar Gazdaságkutató Intézet 10. sz. különkiadványa. 1935.

5. adók és egyéb közterhek,
6. árukészletekben fekvő tőke kamata,
7. nyereség.

E költségtételek cikkenként nagyon különböznek s a kiskereskedelmi árak eltérő hányadát teszik. A mezőgazdasági termelő szempontjából egyrészt a jelentős kereskedelmi költségeknek, másrészt annak van súlyos kihatása, hogy az áralakulás nem egységes. A különböző nagyság-csoportokba tartozó termelők nem azonos árszínvonalon adják és veszik termékeiket és szükségleti cikkeiket. A nagyobb termelők előnyösebb helyzetben vannak, mint a kicsik. Az előbbieket, akik nagyobb tételekkel rendelkeznek, melyeknek minősége, ha nem is jobb, de homogénebb, mint a kistermelőké, a kereskedelmi tevékenység néhány fokozatát ki tudják kapcsolni s a végső soron a fogyasztó által fizetett árból maguknak többet tudnak biztosítani, mint a kistermelők.

Az atomizált mezőgazdaság termelésének jövedelmességét tehát az értékesítés folyamán főleg két körülmény csökkenti, az, hogy

1. a kistermelő termékeit jóval a nagybani eladásnál elérhető áron alul értékesíti,
2. a termelésnél szükséges iparcikkeket pedig jóval a nagykereskedelmi áron felül vásárolja.

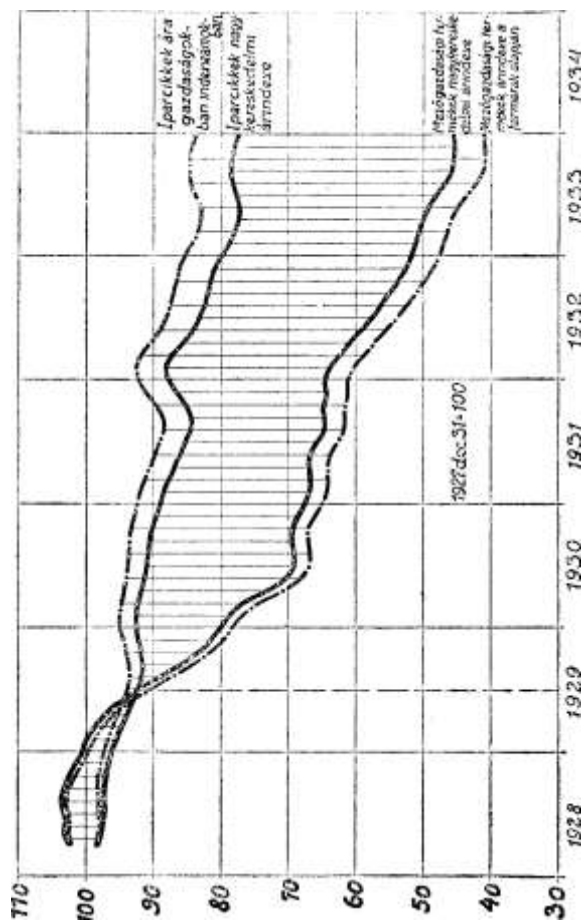
A kiskisgazda 1932-ben pl. „20%-kal adott a nagybani árak alatt és 26%-kal vásárolt azok felett”.²⁵ Ha ezeket az árkülönbségeket egy 10 kat. holdas kiskisgazdaság évi üzletmenetére alkalmazzuk, kitűnik, hogy

²⁵ Juhos Lajos: Dunántúli kiskisgazdaságok vagyoni és jövedelmi viszonyai az 1929-1932-ig terjedő években. Mezőgazdasági Közlöny. 1933. 201. és köv. lap.

a szervezetlen vétel és eladás a kisgazda számára 23 pengő veszteséget okozott kat. holdankint, ami a 10 holdas gazdának 230 P-s veszteséget jelentett, annyit, mint amennyi a 10 holdnyi gazdaság tiszta jövedelme volt az 1932. évben. A kisgazdaságok jövedelmezőségét tehát az agrárrolló mellett még az is csökkenti, hogy a farmárok az agrárrollóban szereplő nagykereskedelmi áraknál nagyobbak, illetve alacsonyabbak. Ezért a kistermelőkre vonatkozó agrárrolló úgy szerkesztendő meg helyesen, hogy az ipari és mezőgazdasági termékek nagykereskedelmi árindexe a drágább vétel és az olcsóbb eladás mértékében korrigáltassék (151. oldal). Az agrárrollónak azt a nyílását, amely az ipari és mezőgazdasági termékek árszínvonal-eltolódásából származik, az egyes agrárországok különböző, többnyire mesterséges módszerek alkalmazásával igyekeznek csökkenteni. E törekvések sikertelensége főleg az országok autarkias gazdasági törekvéseinek következménye és annak számottevő javulása csak az önellátó gazdaságpolitika lanyhulásával remélhető. A „kisgazda-agrárrolló” nyílását azonban az értékesítés és beszerzés szervezetlensége is növeli. Ennek a tényezőnek káros hatása azonban a szövetkezeti mozgalom kiterjedése által csökkenthető.

E munka keretében a szövetkezeti mozgalomnak csak egyik ágával, az agrárlakosság szempontjából fontos falusi szövetkezetekkel kívánok foglalkozni. Ezek a következők:

1. fogyasztási szövetkezetek,
2. termelő- és értékesítő-szövetkezetek,
3. hitelszövetkezetek,
4. biztosító szövetkezetek.

A *fogyasztási szövetkezetek* azt a célt szolgálják, hogy a vidéki lakosság számára egyrészt a termeléshez, másrészt a háztartásban szükségessé váló cikkeket az, *egységes központi beszerzés révén* olcsóbb áron juttassák el, mint a magánkereskedelem. A feladat mind nagyobb fontosságú, mert az áruk elosztásánál a kereskedelem költségei a fogyasztás erőteljes emelkedése esetén sem mutatnak csökkenő tendenciát, sőt inkább bizonyos emelkedő irányzatot, annak ellenére, hogy a termelési költségek a tömegtermelés és a tömegfogyasztás által lehetővé vált racionalizálás következtében jelentősen csökkennek. A német élelmiszer-nagykereskedelem üzleti költségei pl. a háború előtti időszak óta 50-75%-kal, a kiskereskedelemé 40-100%-kal nőttek meg.²⁶

A falusi fogyasztási szövetkezetek közül a Hangya Fogyasztási Szövetkezetek emelkednek ki úgy számmal, mint jelentős áruforgalmukkal. A Hangya szövetkezetek rohamos terjedése 1898 után kezdődött, amikor Károlyi Sándor gróf kezdeményezésére megalakították a Hangya Szövetkezeti Központot. A szövetkezetek szükségleteinek ellátására Hangya Ipar rt. céggel termelő-vállalatot létesítettek, amely több, a mezőgazdasági üzemben és a háztartásokban leginkább szükséges cikkeket előállító gyárat tart üzemben. A Hangya Szövetkezetek forgalma 1915-ben 140.2 millió koronát tett. A megszállás következtében a szövetkezeti központ elvesztette az elszakított területeken levő szervezetét, amely közel felét jelentette az országos hálózatnak. 1919 óta a csonka országban, mint európa-

²⁶ Dr. György Ernő: Az árak kialakulása a kereskedelmi forgalomban. Magyar Gazdaságkutató Intézet 4. sz. különkiadványa. 1931. 24. 1.

szerte, rohamos fejlődést mutatott a szövetkezeti mozgalom.²⁷ A Hangya Szövetkezetek és tagjaik számának, valamint áruforgalmának fejlődését a következő táblázat tünteti fel:

Év	Szövetkezetek		Eladott árak
	száma	Tagok száma	értéke millió P
1919	1007	454.208	49.8
1920	1777	766.972	60.7
1921	1911	759.137	56.6
1922	1909	852.851	50.6
1923	1962	866.052	66.3
1924	1951	870.549	94.5
1925	1937	866.353	114.8
1926	1805	838.380	116.6
1927	1702	781.772	121.0
1928	1698	743.712	122.4
1933	1541	—	43.2

A háború után a Hangya szövetkezetek fejlődése 7-8 évig, 1926-ig tartott. 1926-ban a szövetkezetek száma ugyan lényegesen csökkent, de a tagok száma alig, a forgalom pedig egyáltalában nem változott, aminek oka a kicsiny szövetkezetek beolvasztásában keresendő. Ettől az időtől kezdve a szövetkezetek és tagjaik száma folytonosan csökkent úgyannyira, hogy 1933. évben már 21.5%-kal kevesebb szövetkezet működött, mint 1923-ban, a forgalom pedig 35.0%-kal volt kisebb. Annak ellenére, hogy minden második faluban, vagyis minden nagyobb községben van Hangya szövetkezet, a kereskedelmi forgalomban számuknál jóval szerényebb arányban vesznek részt. Erre nézve országos adatok nem állnak rendelkezésre, de közlöm a nagykátai járás 12 községére és az 1932. évre vonatkozó adatokat:

²⁷ Dr. Karl Ihrig: Internationale Statistik über Genossenschaften. 1928. Jena.

Községek	A szövetkezetek lebonyolítják az összes keres- kedések üzleti forgalmának
Farmos	30%-át
Kóka	16%-át
Nagykátá	11%-át
Pánd	63%-át
Szentlőrinc-káta	23%-át
Szentmárton-káta	14%-át
Tápióbrsike	14%-át
Tápiógyörgye	25%-át
Tápióság	19%-át
Tápiószecső	20%-át
Tápiószele	39%-át
Tápiószentmárton	27%-át

12 község üzleti forgalmának átlag 21.0%-át a Hangya szövetkezetek bonyolítják le. Hibát követnénk el, ha a nagykatái járásra vonatkozó ezen adatokat országos vonatkozásban is elfogadnánk, de mégis jellegzeteseknek tekinthetjük.

A szövetkezeti mozgalom bővítésének a Hangya szövetkezetek esetében két irányban kell haladni; egyrészt a szövetkezetek számának gyarapítása, másrészt az üzletkörük kibővítésének irányában. Ennek előfeltételeit úgy ismerhetjük meg, ha arra a kérdésre válaszolunk, hogy miért torpant meg a Hangya szövetkezetek 1926-ig tartó fejlődése? Annak oka, hogy a Hangya szövetkezetek térhódítása megállt, főleg az, hogy a fogyasztási szövetkezetek

1. általában nem olcsóbbak, mint a magánkereskedelem,
2. raktárkészlete, az árukban való választéka kisebb, mint a magánkereskedelemé,
3. árukihitelezéssel nem dolgoznak,
4. üzletvitelük merev.

A fogyasztási szövetkezetek mai dimenziójuk mellett ép olyan költségtételekkel kénytelenek számítani, mint a magánkereskedelem, olcsóbbak tehát alig tudnak lenni annál. Ha nem olcsóbbak, drágábbaknak azonban nem szabad lenniök, mint a magánkereskedelem, mert akkor létjogosultságukat cáfolják meg, amire nem egyszer van példa.²⁸ A szövetkezetek jelenlegi szervezetük mellett üzleti forgalmuk emeléséhez, ami abból állana, hogy a magánkereskedelemtől kellene a közönséget elhódítani, nem rendelkeznek számottevő előnnyel. Ahhoz, hogy a szövetkezetek eladási árai nem lényegesen olcsóbbak, mint a magánkereskedelemé, az a kedvezőtlen körülmény járul, hogy a szövetkezetek árut hitelbe nem adnak, s azáltal a fogyasztóközönség jelentős részét szükségszerűen el kell, hogy veszítsék, mert a falusi lakosság pénzbevételehez főleg aratáskor, szüretkor, vagy egy-egy állat eladásakor jut. A szövetkezetek forgalmának számottevő megnövekedésére lehetne számítani, ha lehetővé tétetnék, hogy a lakosság hitelbe is vásárolhasson. Ennek bevezetése a falusi Hangya szövetkezetek üzemvitelének gyökeres átalakítását tenné szükségessé. Mindenekelőtt a kihitelezéseknek tárgyi biztosítékáról kell gondoskodni, a magánkereskedelem jelenlegi gyakorlata szerint úgy, hogy a szövetkezetek is foglalkozzanak a termelők által eladásra felkínált termékek értékesítésével. A fogyasztási szövetkezeteknek az értékesítő szövetkezetek ügkörével való kibővítése a szövetkezeti mozgalom nem remélt fellendüléséhez ve-

²⁸ Dr. György Ernő: Az árak alakulása az 1931 július-1933 április időszakában. Magyar Gazdaságkutató Intézet 7. sz. különkiadványa. 1933. 8. lap.

zetne. A baromfi, tojás, gyümölcs, szőlő stb. képezhetnék a fogyasztási szövetkezetek értékesítő tevékenységének tárgyát. A mellett, hogy a termékek szövetkezeti értékesítése jobb eladási árat biztosít a termelők számára, mint a magánkereskedelem, még annak is nagy jelentősége van, hogy a termények átvételénél bevezetett minőségi előírások révén a gazdákat a minőségi termelésre serkenti. A fogyasztási és értékesítő szövetkezetek kombinációjával néhány száz községben már kísérletet tettek s eredményeket értek el. A szövetkezeti mozgalom stagnálásának másik legfőbb oka az üzletvitel merevsége és a falusi lakosság hiányos műveltsége. Magyarországon a fogyasztási szövetkezetek vezetői csak ritkán szakképzett kereskedők. A „Hangya vezetőség” többnyire a község adóügyi, vagy segédjegyzőjéből, esetleg egyházi funkcionáriusokból kerül ki. Nem szorul bővebb magyarázatra, hogy ezeknek gazdasági aktivitása, már hivatásuknál fogva is, alig közelítheti meg a falu kereskedőinek működését, akik egész életüket a falu gazdasági életének vitelében töltik, ismerik a fogyasztókat, nemcsak név szerint, hanem bonitásukat is, ami az üzletvitelükben nagy szerepet játszó kihitelezések szempontjából nagyfontosságú. A hitelbe való eladásnak nagy jelentősége van a Hangya szövetkezetek és a magánkereskedelem versenyében, mert a falusi lakosság általában egy helyen vásárol, s ha egyik helyre azért kell járnia, mert a kívánt cikk a másikban nincs, akkor egyéb vásárolni valóját is ott szerzi be. De nemcsak a mozgékonyabb üzleti vezetés és nagyobb választék miatt jár a falu népe szívesebben a kereskedőhöz, mint a Hangya szövetkezethez, hanem

azért is, mert a kereskedő együtt él a néppel. A kereskedő családja valóságos diplomáciai életet él, a család egy tagja minden népünnepélyen, minden temetésen stb. résztvesz, a szegények gondozására gondot és anyagi áldozatot fordít, úgyhogy vevőközönységét nemcsak az üzleti érintkezés, hanem azáltal is igyekszik magához kötni, hogy életfolyását a bolt ajtaján kívül is figyelemmel kíséri. Ezek azok a tényezők, amelyek a nép műveletlenségével párosulva a magánkereskedelem javára döntenek el a Hangya szövetkezetek és a magánkereskedelem küzdelmét. *A szövetkezetek szaporítása és ügycörük bővítése csak úgy képzelhető el, ha jelenlegi vezetcsük demokratikusabb alapokra helyeztetik azáltal, hogy a Hangya központ a fiatal, tehetséges parasztgenerációból választja ki és neveli fel vidéki szövetkezetekének, de a központjának jövendő vezetőit is.* Ez a szakképzett generáció ismerni fogja saját fajtájának szokásait, ízlését és ismerni fogja vevőközönségének bonítását is. A szövetkezeti mozgalom sikere azonban e mellett még a nép műveltségétől is függ. A nép iskolázatlansága és tudatlansága volt az oka annak, hogy a szövetkezeti szervezésnek „felülről” kellett kiindulnia, mert a nép műveletlensége miatt nem érezte a szövetkezeti szervezkedés szükségét. A szövetkezeti mozgalomnak pedig, mint ahogy azt az első angol és német szövetkezetek példája is mutatja, „alulról”, a kis-exisztenciák kezdeményezéséből kell kifejlődni és országos központba tömörülnie.

A szövetkezetek másik nagy csoportjába az *értékesítő szövetkezetek* tartoznak. Az értékesítő szövetkezetek kettős feladatot oldanak meg sikerrel, egy-

reszt a termékeket magasabb áron értékesítik, mint amilyen árat a kistermelők kicsiny tételeik eladásánál el tudnak érni, másrészt, s ez talán a fontosabb eredmény, hogy az értékesítést egyáltalán lehetővé teszik. Az értékesítő szövetkezetek ezen feladatának sikeres kibővítésén múlik a vázolt, a termelés volumenének megnövekedésével járó agrárreform tényleges sikere.

Magyarországon ezideig az értékesítő szövetkezetek közül a tejszövetkezetek fejlődtek legrohamosabban, amelyek igen fontos szerepet töltenek be a falusi lakosság gazdasági életében. A tej szövetkezetek száma 1932-ben 548 volt, vagyis minden hatodik községbe esett egy szövetkezet. A szövetkezeti tagok teheneinek száma pedig 106.000 volt, ami azt jelenti, hogy a 100 kat. holdnál kisebb gazdaságok tehenállományának csak kb. 15%-a tartozott a szövetkezetekhez. A tej szövetkezeti értékesítése terén még nagy a lehetőség, noha a tej szövetkezetek fejlődése rohamos volt.

A tejszövetkezetek országrészenkénti eloszlása arról győző meg, hogy a tej szövetkezeti értékesítése az Alföldön és az Északi Dombos Vidéken messze elmaradt a Dunántúlhoz képest. A Dunántúlon ugyan viszonylag több tehenet tartanak, mint az Alföldön, vagy az északi vármegyékben, de szövetkezeteinek száma, illetve forgalma ezzel nincsen arányban:

	Dunántúl	Alföld	Északi dombos vidék	Összesen
100 kat. holdon aluli gazdaságokban tar- tott tehének száma	377.021	258.794	108.995	744.810
%	50·6	34·8	14·6	100·0

	Dunántúli	Alföld	Északi dombos vidék	Összesen
Tejszövetkezetek				
száma	433	78	37	548
%	79.0	14.3	6.7	100.0
Tejszövetkezetekhez tartozó tehének				
száma	82.562	16.400	6.881	105.803
%	78.0	15.5	6.5	100.0
100 kat. holdon aluli gazdságok tehen- állományából tej- szövetkezetekhez tartozik %	21.9	6.4	6.3	14.2

A tejszövetkezetek tehát az alföldi és az északi megyék falvaiban kevésbé terjedtek el, mint a Dunántúlon, bár az elmúlt másfél év alatt a pestkörnyéki tej szövetkezetek keletkezését az a körülmény kedvezően befolyásolta, hogy az új tej szövetkezetek által Budapestre felszállított tej mennyiségét mindenkor teljes egészében törzskeretnek tekintették. Ennek hatására a pestmegyei tej szövetkezetek száma az 1933. évben felszökött. Az egyes újonnan alakult tej szövetkezetek tej forgalma is rohamos emelkedéssel érte el a falvak tej termelési viszonyai által megszabott maximumot. Ezt mutatja többek között a Budapesttől kb. 70 km távolságban fekvő Tápiógyörgye községben 1933 február 4-én alakult tejszövetkezet forgalmának rohamos fejlődése is, amelyet a következő adatok szemléltetnek:

Az elszállított tej mennyisége
Tagok száma indexszámokban 1933. II—100.

1933.	II. 4.	19	100
	III.	20	143
	IV.	30	150
	V.	81	256
	VI.	110	489

Az elszállított tej mennyisége
Tagok száma indexszámokban 1933. II—III.

VII.	180	733
VIII.	177	901
IX.	237	1177
X.	243	1160
XI.	298	980
XII.	298	1253
1934. I.	332	1327
1935. I.	580	

A tápiógyörgyei tejszövetkezet egy év alatt oly rohamosan fejlődött, hogy a szövetkezetek tagjainak száma (332) egy év leforgása alatt meghaladta a község 5-50 kat. holdas gazdáinak számát (315) és tagjait már az 5 kat. holdnál kisebb gazdák közül rekrutálja. Tápiógyörgye község példája természetesen nem egyedülálló jelenség.

A gabona, baromfi, tojás, bor, gyümölcs stb. szövetkezeti értékesítése sokkal kezdetlegesebb fokon van, mint a tejé.

A gabona szövetkezeti értékesítésével -újabbán a falusi hitelszövetkezetek foglalkoznak, de ezek száma 1928-ban még csak 122 volt. A gabonaraktárak hiánya gátolja a fejlődést, pedig a gazdák tömegesen ajánlják fel terményeiket későbbi elszámolásra. A szőlővidékeken a bor szövetkezeti értékesítésének finanszírozása tartozhatnék még a hitelszövetkezetek feladatkörébe, ilyen irányban azonban megmozdulás még úgyszólván nem történt. A bor szövetkezeti értékesítése sok kis bortermelőt jelentős veszteségektől mentene meg. A bortermelés kb. 80%-át kistermelők szüretelik, akiknek hordókészlete a legtöbb vidéken annyira hiányos, hogy a szüretet csak akkor kezdenek meg, amikor a kereskedő hordója már megérkezett. Gyakran úgy kezdődik a szüret, hogy a ter-

melők a borkereskedővel még nem is találkoztak s az arra vonatkozó- megállapodás nélkül szűrik a mustot a kereskedő hordójába. Nem szorul bővebb magyarázatra, hogy az ármegállapításnál a kereskedő ilymódon fölényes helyzetbe kerül, mert a kistermelők vagy neki adják el bortermésüket az ő általa megállapított áron, vagy kiönthetik azt, mert nincs hordójuk, másik kereskedő pedig nem jelentkezik, mint-hogy a borkereskedők borvásárlás szempontjából az ország borvidékeit egymás közt felosztják. Ez az oka annak, hogy a kistermelők bortermése általában 25-30%-kal olcsóbban értékesül, mint az ugyanolyan minőségű uradalmi tétel. Évi 3 millió hl. átlagos bortermés és 15-20 filléres borár mellett a bor szövetkezeti értékesítésének hiánya miatt a kistermelőket 12-15 millió pengő veszteség éri. A bor szövetkezeti értékesítése az anyagi előnyök mellett azzal az előnnyel is járna, hogy az egyes szőlővidékek terméséből a központos kezelés folytán évről-évre megisméltendő típusborokat lehetne előállítani, aminek a piac szempontjából van nagy jelentősége. A borértékesítő pinceszövetkezetek alakulását főleg a pincék építésének jelentős tőkeszükséglete akadályozza. A kis - ½-1 holdas - szőlőbirtokosok jövedelmi viszonyai nem alkalmasak arra, hogy pinceszövetkezeti részjegyeket vásároljanak. Annak azonban nem lenne akadály, hogy az állami támogatással megépített pinceszövetkezetek a bor értékesítése alkalmával a beruházott tőkét hosszúlejáratú törlesztési terv alapján a gazdákkal visszafizettessék. Egészen durva becsléssel a pinceszövetkezetek létesítésének tőkeszükségletét 10-12 millió pengőre becsülhetjük, ha a termés

25-30%-ának befogadására alkalmas 1 millió hl-es szövetkezeti pincék építését tétélezzük fel. Többre nem igen lehet számítani, egyrészt, mert a nem kifejezetten szőlővidékeken, ahol a bortermelés harmadrendű fontosságú és ahol a borértékesítésből a lakosság pénzbevételének elenyésző része származik, pince-szövetkezetek létesítése nem bír fontossággal, másrészt, mert a szőlővidékek termelői nem lesznek maradék nélkül a szövetkezetekbe tömöríthetők. A pince-szövetkezetek hasznos tevékenysége nem utópia, különösen, ha a Dél-Franciaország borvidégein sikeresen működő pinceszövetkezetekre gondolunk.

A magyar agrártermelés szempontjából mindna-gyobb fontosságú baromfitartás termékeinek, a tojásnak, baromfinak és tollnak szövetkezeti értékesítése szintén nagy előnyt jelentene a termelők számára. A baromfi és tojás értékesítésével sikeresen a fogyasztási szövetkezetek foglalkozhatnának, amint azt a Hangya szövetkezetek ilyen irányú kísérletei igazolják. Olyan alföldi gócpontokon azonban, ahol a baromfi- és tojástermelés viszonylag igen nagymértékű, azok értékesítése önálló szövetkezeteket igényelne. Ezeken a vidékeken a baromfi szövetkezeti értékesítését a magánkereskedelem már megelőzte. Kecs-keméten, Kiskunhalason, Szentesen, Orosházán hűtő-házzal rendelkező központi bevásárló állomások²⁹ bonyolítják le a baromfikereskedelem túlnyomó részét. A hűtőházak lehetővé teszik a kereskedelem számára, hogy a szezon idején eladásra kínált óriási baromfi-

²⁹ Benedek József, Schneider Ignác. Élelmiszerkiviteli K. T. Hűtőházi és Élelmiszervállalat R. T. Élelmiszer és Terménykiviteli Vállalat.

mennyiséget viszonylag alacsony árakon tárolják s a hűtőházakból fokozatosan vigyék a belföldi, s főleg a külföldi piacokra. A baromfi szövetkezeti értékesítésének hasonló technikai megoldása kétségtelenül számottevő anyagi előnyhöz juttatná a gazdaközöniséget.

A *hitelszövetkezetek* a szövetkezeteknek az a fajtája, amelyek Magyarországon a fogyasztási és értékesítő szövetkezeteknél viszonylag kisebb nehézséggel fejlődtek. A hitelszövetkezetek legfőbb feladata, hogy a kistermelők részére a magánpénzintézetektől csak igen drágán, magas kamatláb mellett megszerzhető rövidlejáratú üzemi hitelt olcsón nyújtson, másrészt az, hogy a betétek reális és biztos gyümölcsötetésével a takarékoságot népszerűsítse, a tőkeképződést elősegítse. E mellett a hitelszövetkezetek feladata lenne az is, hogy alacsonyabb kamattételeikkel a magánpénzintézetek által kis agrártermelőknek nyújtott kölcsönök kamatlábát igyekezzen mérsékelni.

A hitelszövetkezetek politikájának ezekkel a célkitűzésekkel összhangban kell állni. Az aktív üzletágaknak alkalmazkodni kell a passzív üzletágakhoz. A hitelnyújtásnak mindig ama keretek közt kell maradnia, melyeket a hitelszövetkezeti üzletfelek részéről befolyó tőkék megszabnak. A hitelszövetkezeteknek általában arra kell törekedni, hogy lehetőleg függetlenítsék magukat az idegen tőkéktől, mert amilyen mértékben szorulnak idegen tőkékre, olyan mértékben kell alkalmazkodni a pénzügyi kamatfeltételeihez. A hitelszövetkezetek hitelpolitikáját akkor tekintik normálisnak, ha saját tőkéjük az összes üzleti tőke 20-25%-át teszi, s ennél inkább magasabb,

mint alacsonyabb arány kívánatos. Az összes magyarországi hitelszövetkezetek saját és idegen tőkéjének viszonya 15-16% között ingadozik.³⁰ Az idegen tőkék igénybevételével a helyes arány mellett a liquiditásnak van még nagy fontossága, vagyis annak, hogy a szövetkezetek állandóan fizetőképesek legyenek. Ennek feltétele, hogy a szövetkezetek kihitelezéseiket az igénybevett idegen tőkék feltételeihez igazítsák, másszóval a hitelek sohase legyenek hosszabb lejáratúak, mint azok a rendelkezésre álló tőkék, amelyekből a szövetkezetek a hiteleket nyújtják.

Az egyes hitelszövetkezetek összeomlásának többnyire a rossz hitelpolitika az oka. A fő indító momentumok általában az egyesek részéről folyósított túl nagy hitelek, az ú. n. „nagy számlák” és a szövetkezetek erőit meghaladó hitelezés. A nagy számlák ellentétben vannak a hitelszövetkezetek feladatával s azok valóban csak szórványosan fordulnak elő. Az Országos Központi Hitelszövetkezet 1013 szövetkezete által kihelyezett kölcsönösszeg 92%-a 1000 pengőnél kisebb, 7%-a pedig 1000-7000 pengőnyi összegű kölcsönökre volt felosztva. Ez azt igazolja, hogy a falusi hitelszövetkezetek a kisexisztenciák rövid lejáratú hitelszükségleteit elégítik ki.

Az O. K. H. szövetkezetek fejlődésére vonatkozó adatok a következők:³¹

³⁰ Wanke Gusztáv: Hitelszövetkezetek aktív és passzív üzleti működése. Magyar Szövetkezeti Évkönyv. 1933.

³¹ Az Országos Központi Hitelszövetkezet igazgatósági és feltügyelőbizottsági jelentése és zárszámadása az 1932. évi üzletéről. Budapest, 1933. 20. 1.

	szövetkezetek száma	az üzletkörükbe tartozó községek száma	tagok száma	takarékbeszét ál- lomssay millió F
1920	919	2107	271.249	49
1925	1143	2592	444.013	80
1930	1013	2618	387.789	41,2
1932	1016	2650	386.540	32,3

A szövetkezetek közül a hitelszövetkezetek hálózata a legnagyobb Magyarországon s a községek több mint háromnegyed részére kiterjed. Ezért a hitelszövetkezetek továbbfejlesztésének nem annyira térben, mint inkább üzletkörüknek bővítése irányában kellene haladni. A szigorúan vett pénzügyi feladatok mellett a melléjük szervezett terményértékesítő – gabona, bor stb. – szövetkezetek finanszírozása volna egyik leghasznosabb működési területük. Ez az üzletág alig járna pénzügyi rizikóval, mert a terményekre értéküknek háromnegyedéig folyósított előlegek a termények értékesítésénél feltétlenül visszafolynak. E tevékenység előfeltétele azonban a gabonaraktárak és borpincék építése. Ezek építése állami támogatást igényel, mert ha a hitelszövetkezetek a terményvásárlások forgótőkéjét biztosítani tudják is, arra hivatásuknál fogva nem vállalkozhatnak, hogy a beruházások hosszúlejáratú tőkeszükségletét előteremtsék. De arra sincs kilátás, hogy a jelenlegi gazdasági viszonyok mellett a szükséges tőkét a kistermelők maguk teremtsék elő, annak azonban nem lenne akadálya, hogy az állam által rendelkezésre bocsátott olcsó beruházási hiteleket lassú ütemben törlesszék. A hitelszövetkezetek üzletkörének kibővítése külö-

nösen a vázolt agrárreform során lesz igen nagyfontosságú, mert az új kisexisztenciák megerősödése nagy mértékben függ attól, hogy a kistermelők milyen feltételek mellett jutnak forgótőkéhez és miként tudják értékesíteni termékeiket.

A hitelszövetkezetekkel kooperáló földbérlő-szövetkezetekre vár még nagy feladat az új földreform során. A kisbérletek – mint az első fejezetben láttuk – a bérlőgazdák számára többnyire csak akkor járnak haszonnal, ha a földbérlők szövetkezetekbe tömörülve érdekeiket, mint testület, eredményesen védhetik meg a nagybirtokossal szemben, másfelől ha szakszerű vezetéssel gazdálkodásuk megfelelőbb jövedelmet biztosít számukra. Különösen a kötött forgalmú nagybirtokok és az egyházi birtokok hasznosításában lesz nagy szerepe a földbérlő-szövetkezeteknek. Az egyházi birtokok 1.1 millió kat. holdnyi területéből, mint látjuk, mintegy 300 ezer kat. hold szántó és közel 200 ezer kat. hold rét és legelő állítható az új földreform szolgálatába. Ezek a területek az egyház tulajdonjogának fenntartása mellett a földbérlő-szövetkezetek közbeiktatásával úgy az egyházra, mint a magyarság számára legkedvezőbben és legegyszerűbben kisbérletek formájában lesznek hasznosíthatók. Néhány példa – a mélykúti, ceglédi stb. – igazolja, hogy az egyházi birtokok kisbérlő szövetkezetek által történt hasznosítása igen jó eredménnyel jár. Az új földreform során a katolikus egyház nagyszabású gazdasági organizációja lehetővé tenné, hogy az egyház kebelén belül önálló hitelszövetkezeteket és velük összefüggésben levő földbérlő szövetkezeteket szervezzen, hogy saját híveit kisbér-

letekhez juttassa. Ilyen megoldás által a vagyonos egyház és szegény hívei között tátongó szakadék áthidalható lenne. Nem szabad ugyanis szem elől téveszteni, hogy agrárlakosságunk széles rétegei szegények és a földhöz juttatandók túlnyomó része katolikus vallású. Sokat tehetne az egyház már most is, ha a katolikus vallású magyarság érdekében földjeinek nagybérleteit bérlőszövetkezetek által kisbérletekre alakítaná át.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a szövetkezeti mozgalom sikeres fejlesztésének útja egyfelől a demokratikusabb keretek között haladó szövetkezeti szervezkedés, másfelől a szövetkezeti szervezet tárgyi berendezésének állami támogatással való kiépítése.

A termelés zavartalan vitele szükségessé teszi, hogy az elemi károk rizikója biztosítás által kiküszöböl - tessék. A különböző biztosítások költségei a termelési költségek között szerepelnek. A termelés rentabilitása szempontjából nem közömbös, hogy a biztosítási költségek milyen súllyal szerepelnek a termelési költségek között. Különösen a mezőgazdasági termelésben van ennek jelentősége, ahol a tűzkár-biztosítás mellett a jégkár- és az állatvész elleni biztosítás jelentős részét teszi a termelési költségeknek.

Magyarország tűzkár, jégkár és állatvész elleni biztosításának díjbevételeit és a károk miatt eszközölt kifizetéseket az 1931. évre a következő táblázat tünteti fel:³²

³³ Magyar Statisztikai Évkönyv. 1932. 233. és köv. lap.

	Díjbevétel	Az üzleti évet terhelő károk összege
	P	P
Tűzbiztosítás.....	19,124.000 [—]	12,042.000 [—]
ebből Budapestre kb.	3,000.000 [—]	2,000.000 [—]
Jéghár elleni biztosítás.....	4,106.000 [—]	4,766.000 [—]
Állatbiztosítás.....	698.000 [—]	842.000 [—]
Mezőgazdaságra vonatkozóan	20.928.000 [—]	15.650.000 [—]

Amíg a tűzbiztosítás a biztosító társaságok igen jövedelmező ágának mutatkozott, addig a jég- és állatbiztosítás díjbevétele nem fedezte a káresetek miatt kifizetett összegeket.

Mezőgazdasági szempontból a szövetkezeti biztosítást a Gazdák Biztosító Szövetkezete bonyolítja le, üzletköre azonban viszonylag csekély. A vidéki tűzkárbiztosítások díjbevételének kb. 22%-a, a jég- és állatbiztosítások díjbevételének 40-42%-a jut a Gazdák Biztosító Szövetkezetének.³³ A Gazdák Biztosító Szövetkezete foglalkozik a biztosítás csaknem minden ágával, de üzletkörében a jég- és állatbiztosítás viszonylag jóval nagyobb részt tesz, mint a magánvállalatoknál.

8. Mezőgazdasági szakoktatás. Piackutatás. Kollektív agrárreklám.

A mezőgazdasági termelés során felmerült problémák tudományos megvizsgálásának s az eredmények népszerűsítésének szüksége már a XVIII. század végén tudományos intézeteket és szakiskolákat hívott életre.³⁴ Az azóta eltelt másfél évszázad alatt a

³³ Magyar Szövetkezeti Évkönyv. 1933.

³⁴ Encyclopedia of the Social Sciences. Vol. I. 538. Agricultural education. Bulgáriában 1791-ben Tirnován, Magyarországon 1797-ben Keszthelyen, Németországban, 1806-ban Moeglinben, Szászországban, 1818-ban Hohenheimben és Franciaországban, 1829-ben Grignonban létesült mezőgazdasági szakiskola.

mezőgazdasági szakoktatás fejlődésében két olyan korszakot lehet megkülönböztetni, amelyekben a szakoktatás eltérő irányelveket tartott szem előtt. A múlt század folyamán a mezőgazdasági tudományok művelésében inkább a mezőgazdasági termelés technológiai szempontból történő tudományos vizsgálatán volt a hangsúly, s a leszűrt eredményeknek népszerűsítésére csak kisebb súlyt helyeztek. Ez az irány általában a háborúig, az európai országokban pedig a háború befejezéséig tartott. Ez ideig a földműveléssel foglalkozó fiatal generációnak viszonylag, de abszolút értelemben is csak elenyészően kis hányada került mezőgazdasági szakiskolákba és nyert szakképesítést. A mezőgazdasági termelés pedig szükségyszerűen – eltekintve néhány nagyüzemtől – a hagyományok és sok esetben a helytelenül magyarázott tapasztalatok alapján folyt. Az amerikai mezőgazdaságnak a háború előtt és a háború alatt történt enormis kibővülése, majd az éles verseny, ami a hadat viselt európai országok gazdasági reorganizálódása után bekövetkezett, arra készítette az amerikai szakköröket, hogy a mezőgazdasági szakoktatást széles alapokra helyezték, mert ez úton látták elérhetőnek a rentábilis mezőgazdasági termelést és azt, hogy a termelés a piacok mindenkori követelményeihez tudjon majd igazodni. Az lett a feladat, hogy az agrárlakosság fiatal generációját a különböző fokú mezőgazdasági szakiskolákban a szakszerű földművelés, állattenyésztés, üzemvitel stb. feladataival megismertessék. A háború előtti rendszerrel szemben tehát az lett a törekvés, hogy az agrárnépesség széles rétegeit mezőgazdasági szakoktatásban részesítsék s ez

a háború óta eltelt másfél-két évtized jelenti a mezőgazdasági szakoktatás új, második korszakát.

Lássuk most, hogy a mezőgazdasági szakoktatás Magyarországon milyen eredményeket ért el ebben a két korszakban?

Mint a mellékelt térképről is kitűnik, *Magyarországon* jelenleg a Műegyetem állatorvosi és közgazdasági fakultásai mellett 3 gazdasági akadémia, 1 középfokú gazdasági tanintézet, 11 földműves iskola (szakiskola) és 9 ú. n. téli gazdasági iskola működik. E mellett még néhány speciális szakiskola – tejtermelési, méhészeti stb. – is működik.

Az akadémiák és az egyéb szakiskolák tanterveinek és a hallgatók számának megismerésével nyerhetünk képet arról, hogy mezőgazdasági szakoktatásunk milyen mértékben felel meg annak a követelménynek, hogy agrárnépünk széles rétegeit szakképzésben részesítse.

Magyar Kir. Gazdasági Akadémiák.⁸⁵

1. Keszthelyi M. Kir. Gazdasági Akadémia.

Gróf Festetics György 1797-ben „Georgikon” nével Keszthelyen megalapította a kontinens első rendszeres gazdasági iskoláját, abból a célból, hogy kiterjedt uradalmainak kezelését kellő szakképzettségű gazdatisztekre bízassa.

Az akadémián abban az időben 8 fakultás volt s a hallgatók felvételének előfeltételei a szerint változ-

⁸⁵ Dr. Czvetkovits Ferenc: Magyarország Mezőgazdasági Szakoktatása. 1930.

A mezőgazdasági szakoktatás Magyarországon.

tak, hogy ki milyen fakultás hallgatója kívánt lenni. A „tudományos gazdasági iskolá”-nak nevezett 3 éves tanfolyamon pl. a 18 éves életkor mellett megkívták a filozófiai végzettséget, vagy legalább a 6 deákiskola elvégzését. A szakoktatás úgy elméleti, mint gyakorlati szempontból magas nívón állt, a hallgatók gyakorlati képzése tudniillik az akadémiához tartozó tangazdaságban folyt.

A Georgikon 1848-ig állt fenn. Ezután többször változott címe és szervezete, míg 1906-ban Darányi a Keszthelyi Magyar Kir. Gazdasági Akadémia címmel akadémiai rangra emelte. 1906-tól az akadémia szépen fejlődött, a háború azonban a fokozatos fejlődést megzavarta, minthogy az akadémián fél évtizedig szünetelt az oktatás. Az akadémia tangazdaságának területe jelenleg 332 kat. hold.

2. Magyaróvári M. Kir. Gazdasági Akadémia.

A magyaróvári tanintézetet 1818-ban Mária Terézia leánya és ennek férje alapították. Az intézet rendeltetése az volt, hogy a hercegi pár magyarországi, csehországi, lengyelországi és sziléziai birtokai számára elméletileg és gyakorlatilag is képzett gazdákat neveljen. A tanfolyam kezdetben kétéves volt és német nyelven folyt. A tanintézetet 1848-ig a herceg tartotta fenn. 1848 után többször megváltozott címe és szervezete, míg 1906-ban gazdasági akadémiai rangra emelkedett. Az akadémia tangazdasága jelenleg 560 kat. hold.

Az akadémia tanárai egyrészt a háború előtt, másrészt a háború után az akadémiával kapcsolatban

több igen hasznos kísérleti állomást szerveztek, ilyenek pl. a Magyar Kir. Vegykísérleti Állomás, az Országos Magyar Kir. Növénytermelési Kísérleti Állomás, az Országos Magyar Kir. Növénynevelési Intézet, a Magyar Kir. Tejgazdasági Kísérleti Állomás, a Magyar Kir. Gépkísérleti Állomás és a Magyar Kir. Meteorológiai Megfigyelő Állomás.

3. Debreceni M. Kir. Gazdasági Akadémia.

A mezőgazdasági akadémiák közül legfiatalabb a debreceni akadémia, amelyet 1866-ban a város áldozatkészsége létesített. A debreceni akadémia szervezete és rangja 1906-tól a keszthelyi és magyaróvári akadémiákéval megegyezik. A debreceni akadémia sem működött a háború alatt, amikor az akadémiát katonai kórházzá alakították át.

Az akadémiák 3 éves tanrendjéből³⁶ kitűnik, hogy

³⁶ Első tanév:

1. Vegytan
2. Fizika
3. Gazdasági növénytan
4. Gazdasági ásványtan és földtan
5. Állatbonctan
7. Növénykerttan
8. Kertészet és szőlőművelés
9. Apró háziállatok tenyésztése

Második tanév:

1. Növénytermelés
2. Állattenyésztés
3. Tejgazdaság
4. Gazdasági gép- és eszköztan
5. Földmérőtan és rajz
6. Gazdasági élettan

Harmadik tanév:

1. Üzemtan
2. Közgazdaságtan
3. Gazdasági számvitel
4. Gazdasági kereskedelem
5. Közigazg. és jogi ismeretek
6. Állategészségügy és járványtan
7. Gazdasági technológia
8. Építéstan

a gazdasági akadémiákon az elméleti oktatás magas szinten mozog. Az elméleti oktatás mellett a hallgatók gyakorlati kiképzést is kapnak az akadémiák mintaszerű tangazdaságaiban. A három évig tartó szakképzés első éve túlnyomóan gyakorlati ismeretek elsajátítására fekteti a fősúlyt, a gyakorlati képzés azonban a további években is tart, amikor a gazdasági munkák irányítását és végül a gazdaságvezetést sajátítják el.

A gazdasági akadémiák legfőbb hibája az, hogy az oktatás általában a nagyüzem szempontjai szerint történik. Az akadémiákról kikerült gazdák nem szoktak valamennyien nagyuradalmakban elhelyezkedni, hanem egyrésztük mint gazdasági felügyelő működik, másrésztük pedig a Földművelésügyi Minisztérium vagy mezőgazdasági érdekképviseletek szolgálatában áll, sőt az akadémiáról kerülnek ki a középfokú gazdasági iskolák és a földműves iskolák tanárai is. A gazdasági életnek ezeken a frontjain pedig a nagyüzemi szemlélet nagyon káros, mert végeredményben az ország mezőgazdasági termelésének kb. 70%-a a kisgazdaságokból kerül ki, ahol olyan üzemágak – baromfitartás, szőlő-, gyümölcs- és zöldségtermelés stb. – bírnak fontossággal, amelyek a nagygazdaságokban viszonylag csak alárendelt szerepet játszanak és amelyeket az akadémia növendékei nem méltatnak kellőképpen. A nagyüzem szempontjaira beállított legfelsőbb mezőgazdasági oktatás is erőteljesen hozzájárult ahhoz, hogy a mezőgazdasággal kapcsolatos csaknem összes intézményünk a Földművelési Minisztériummal az élén, inkább csak a nagyüzemi termelés főbb ágaira és problémáira van beállítva. A baromfiügy teljes

elhanyagoltsága úgy az akadémiákon, mint a Földművelési Minisztériumban igen feltűnően igazolja ezt, pedig az előző fejezetekben láttuk, hogy ez a jellegzetesen kisüzemi gazdasági ág milyen nagyjelentőségűvé vált nemcsak a termelésben, hanem agrár-exportunkban is.

Középfokú gazdasági oktatás.

A szarvasi m. kir. Tessedik Sámuel Középfokú Gazdasági Tanintézet. A keszthelyi Georgikont megelőzve, 1780-ban Tessedik Sámuel szarvasi evangélikus lelkész „Gazdasági mintaiskolát” létesített saját költségén és 6 katasztrális holdnyi kicsiny szikes földjén. Tessedik Sámuel volt az első Magyarországon, aki felismerte a mezőgazdasági termelésünk nagy fontosságait, amit nagyon helyesen úgy vélt kiküszöbölni, hogy a gazdálkodás tudományát a gazdálkodóknak igyekezett elvinni. Iskolája azonban csak 6 évig folytathatta áldásos úttörő munkáját, mert 1786-ban anyagiak híjján megszűnt. Azóta pontosan másfél évszázadnak kellett eltelni, míg Szarvas nagyközség kívánságára és áldozatkészségével 1926-ban újra életre hívták a már másfél évszázaddal korábban is szükségesnek mutakozó szakiskolát. A gyakorlati kiképzés alapját a szakiskola 425 kat. holdas tangazdasága képezi, amit egyrészt az O. F. B. intézkedése, másrészt Szarvas község áldozatkészsége juttatott az iskolának.

A szarvasi intézet hasznos működését a viszonylag igen nagy tangazdasága veszélyezteti. A középfokú tanintézet célja ugyanis az, hogy a négy középiskolát

végzett gazdaijákat saját birtokuk vagy bérletük szakszerű kezelésére megtanítsák. De az iskola tanárainak feladata még az is, hogy egyrészt a környék kisgazdatársadalmát tanácsokkal ellássák, másrészt hogy a kisgazdaságok üzemi és egyéb problémáit vizsgálva, helyes irányelveket népszerűsítsenek.

A szarvasi iskola ezzel szemben 400 holdas birtokán, amely élő és holt felszerelésével a luxus határán mozog, növendékeinek nem a 30-50 holdas gazdaságot, hanem a túlkapitalizált nagybirtokot mutatja be és ezzel túllő a célon. Az eredmény ugyanis az, hogy a kisgazdák fiai, akik a szarvasi iskola tangazdaságában éveket töltenek el, nem szívesen gazdálkodnak tovább saját 20-30 holdas birtokaikon, mert az iskolában nem azt tanulták, hogy miként kell intenzívvé tenni a kisgazdaságokat, hanem megismerték a nagyüzem termelését, miközben rájuk nézve káros méreteket szoktak meg.

A négy középiskolát végzett gazdaijákat saját birtokuk vagy bérletük szakszerű kezelésére kell megtanítani. De az iskola tanárainak feladata még az is, hogy egyrészt a környék kisgazdatársadalmát tanácsokkal ellássák, másrészt, hogy a kisgazdaságok üzemi és egyéb problémáit vizsgálva, helyes irányelveket népszerűsítsenek.

A tanintézetbe felvehető, aki a középiskola négy osztályát sikerrel elvégezte. Az oktatás november 1-én kezdődik és július végéig tart, a növendékek azonban nyári szünidejük jó részét az intézet tan-

gazdaságában töltik, gyakorlati ismereteik kibővítése végett.³⁷

A szárvasi középfokú tanintézet mellett működik még négy mezőgazdasági középiskola is; Békéscsabán, Orosházán, Gyöngyösön és Budapesten. Ezek az iskolák a középiskola négy osztálya után négyéves szakoktatásban részesítik növendékeiket és érettségi végzettségnek megfelelő bizonyítványt adnak kezükbe. Ezek a növendékek az iskolák 40-50 holdas gazdaságait, a kisüzem termelési viszonyait ismerik meg és ami rendkívül fontos, a kisüzem méreteit szokják meg.

A szárvasi középfokú tanintézet növendékeinek száma 100-120 között váltakozik és évenként kb. 25-30 képesített gazda kerül ki az intézetből. Az 1929-30. évben a növendékek fele 100-500 kat. holdas birtokkal vagy bérlettel rendelkező szülőknek gyer-

³⁷ A középfokú tanintézet oktatási tárgyköre a következő:

I. év:

Hit- és erkölcsstan
Magyar nyelv és irodalom
Német „ „
Történelem
Földrajz
Mennyiségtan, geometria
Vegytan
Gazdasági állattan
Gazdasági növénytan
Ásványtan és talajisme
Kertészet
Földmértan
Ügyirálytan
Ének
Testgyakorlat

II. év:

Hit- és erkölcsstan
Magyar nyelv és irodalom
Német „ „
Történelem
Leíró földrajz
Mennyiségtan, geometria
Vegytan
Fizika, éghajlatlan
Általános növénytermelés
Állatbonctan és élettan
Szőlőművelés
Gazdasági gép- és eszköztan
Ének
Testgyakorlat

mekei közül került ki, a növendékek másik fele pedig 100 kat. holdnál kisebb birtokosok gyermekei voltak.

A szarvasi középfokú gazdasági tanintézet a gazdasági szakiskolának az a típusa, amely hivatva volna a jómódú kisgazdatársadalom új generációjának szakképzését szolgálni. A szarvasi intézet 100 növendékével azonban legfeljebb csak példát nyújt, de országos vonatkozásban erre az iskolatípusra váró feladatot megoldani természetesen nem tudhatja. *A középfokú gazdasági szakiskolákban kellene nevelkedni a 20-500 kat. holdas birtokosok gyermekeinek, mint ahogy a szarvasi intézet növendékei is e kategóriából rekrutálódnak. Ilyen gazdaság Magyarországon 94.000 van, évenként tehát legalább 900 növendéknek kellene kikerülni a középfokú iskolákból. Ez azt jelenti, hogy Magyarországon – egy osztályba 30-35 növendéket számítva – 25-30 középfokú gazdasági szakiskolára*

III. év:

Hit- és erkölcsstan
Magyar nyelv és irodalom
Német „ „
Történelem
Gazdasági földrajz
Mennyiségtan
Ábrázoló geometria
Gazdasági növényvédelem
Növényterm., rét- és legelőgazdálkodás
Állattenyésztés
Alkalm. vegytan
Erdészet
Gazdasági építéstan
Mezőgazdasági történelem
Ének
Testgyakorlat

IV. év:

Hit- és erkölcsstan
Magyar nyelv és irodalom
Német „ „
Történelem
Politikai földrajz
Gazdasági számtan
Növénynevelés
Állattenyésztés
Gazdasági üzemtan
Alkalm. vegytan
Mezőgazdasági számvitel
Gazdasági kereskedelem
Közigazg. és jogi ismeretek
Gazd. gép- és motorkezelés
Egészségtan
Ének
Testgyakorlat

volna szükség, vagyis az ország 25 vármegyéjének mindegyikében kellene egy középfokú szakiskolának működni.

A középfokú mezőgazdasági szakiskolára még abból a szempontból is hasznos feladat vár, hogy végzett növendékeit a közigazgatási pályára készítse elő. A falu élete ugyanis nagymértékben attól függ, hogy milyen vezetőség kerül az élére. Pestvármegye főispánja, Krakker Kálmán szavaival élve: ha a falu élére a falu problémáit jól ismerő, jószándékú jegyző kerül, akkor a falu fejlődik, ha azonban a kérdések iránt érzéketlen ember vezeti a falut, fejlődést nem találunk. Az ország 3414 községe közül legkevesebb 3200 olyan község van, amelynek élete a mezőgazdasági termeléssel van szoros kapcsolatban. A községek vezetőségének, főjegyzőjének és adóügyi jegyzőjének mezőgazdasági szakképzettsége, amelyet középfokú mezőgazdasági szakiskolában szerezhetne meg, lehetővé tenné, hogy a község gazdatársadalmát vezesse. A középfokú gazdasági szakiskolák azon növendékei számára, akik nem mennek saját kisgazdaságaikba, előnyt kellene biztosítani a jegyzői pályán és helyt adni a vidéki pénzügyigazgatásban is. Másként alakulna a község élete, ha annak élén a falu népének törekvéseit és érdekeit olyanok támogathatnák, akik a kisemberek munkáját a középfokú iskola 40-50 holdas tangazdaságaiból maguk is ismerik. Az ilyen jegyzők tudnák szolgálni a községet és a nép irányító és segítő vezetői lehetnének, miáltal eltűnne ^{£12/ 3>} SZR-kadék, ami jelenleg a legtöbb helyen a község népe és vezetősége között tátong.

A Magyar Királyi Mezőgazdasági Szakiskolák.

A mezőgazdasági szakismeretek nagyarányú terjesztése azonban mégsem a középfokú iskolák által, hanem az úgynevezett földművesiskolák által volna megvalósítható. Jelenleg 11 földművesiskola működik az országban: a Dunántúlon 5, az Alföldön 6, az ország 25 vármegyéje közül csak 10 vármegyében van földművesiskola, míg a többi 15 vármegyében egyáltalán nincs is szakiskola.

A földművesiskolák rendeltetése az, hogy elsősorban saját gazdasággal vagy bérlettel bíró gazdai-fjakat a szakszerű földraívelés és állattenyésztés elméleti, de főként gyakorlati ismereteibe bevezessék. A szakiskolák feladata még az is, hogy a környék gazdaközönségének szakkérdésekben tanácsokat és felvilágosításokat adjanak és hogy télen körzetükben időszerű népies gazdasági előadássorozatot tartsanak.

A kétéves földművesiskolák oktatási rendje az, hogy a növendékek télen reggel fél hattól este nyolc óráig, nyáron pedig reggel fél öttől este fél 9 óráig tanrendszerűen vannak elfoglalva úgy, hogy az elméleti oktatás és gyakorlatok a nap folyamán egymást váltogatják.

A 11 földművesiskola növendékeinek száma 1930/31-ben 442 volt. Ha arra gondolunk, hogy a 3-20 kat. holdas gazdaságok száma 522.000, akkor ezzel arányosan évenként 5000 tanulónak kellene a földművesiskolák padjait elhagyni. Ha iskolánként és évfolyamonként 30-40 tanulót számítunk, így 140-150 földművesiskola tudná csak az agrárlakosságunk széles rétegeit évenként kielégítő szakoktatásban részesíteni.

A mezőgazdasági szakoktatás terén a tennivalók gerincét a vármegyénként létesítendő, összesen 25-30 középfokú szakiskola és a járasonként létesítendő, összesen 140-150 földművesiskola képezi. Ha meggondoljuk, hogy e helyett 1 középfokú és 11 földművesiskola működik, úgy nem kétséges, hogy mezőgazdasági szakoktatásunk terén abban az irányban úgyszólván semmi sem történt, hogy az agrárlakosságunk széles rétegeinek szakképzést nyújtsunk. A tárgyi előfeltételek megteremtése mellett – a pénzügyi problémákkal későbbi fejezetben foglalkozom – azonban a széleskörű szakoktatás sikerére csak akkor lehet számítani, ha a széleskörű szakoktatást kötelezővé is teszik.

Már tapasztalásból tudom, hogy a szakiskolák padjai minden évben megtelnek. Teljesen téves tehát az a felfogás, hogy a magyar parasztság nem akar tanulni. A fiatal gazdaggeneráció ismeri nehéz helyzetének okait és a gazdasági küzdelemre szívesen készülne fel, de meglévő néhány iskolánk ezt lehetetlenné teszi. A mezőgazdasági szakiskolák, ha ilyenek az országban sűrűn létesülnének, ismertté fognak válni, hasznosságukról meg fognak győződni és rövid idő alatt épp olyan látogattok lesznek, mint a polgári iskolák, feltéve, hogy a mezőgazdasági szakiskolák tanári kara és tanrendje, de főleg gyakorlati kiképzése olyan lesz, hogy a gazdák meggyőződnek arról, hogy gyermekeik tényleg hasznosan töltik el ott idejüket.

A rendszeres szakiskolák mellett működnek ugyan még ú. n. téli tanfolyamok, de ezeknek pl. 1930-31-ben csak 490 növendékük volt, tehát méreteiben ez a változat sem felel meg a követelményeknek.

A széleskörű mezőgazdasági szakoktatásnak agrár-termelésünk fejlődése szempontjából nagy fontossága van. A mezőgazdasági kisüzemek számának szaporítása termelési szempontból akkor lesz eredményes, ha a nagyüzemeket olyan kisgazdaságok váltják fel, amelyeknek tulajdonosai a mezőgazdasági termelésre és a szövetkezeti mozgalomra szakszerűen felkészülnek. Nagy jelentősége van a szakképzésnek abból a szempontból is, hogy a kisgazdaságok üzembehelyezéséhez szükséges tőkék azon részének előteremtését, amely naturálgazdasági tőkeképződés által fedezhető, meggyorsítsa. Az agrárpolitika feladatainak, főként a telepítésnek sikere szempontjából pedig nem közömbös, hogy a kisgazdaságok állat-, stb. tőkeszükségletét, amely termelés eredményeképpen áll elő, az agrárlakosság szakképzettsége következtében rövidebb idő alatt tökéletesebb formában állítják elő. A mezőgazdasági szakoktatás jelen állapotáról – amikor az agrárlakosságunk széles rétegeinek szakképzettségéről nem beszélhetünk – a telepítés során kétségkívül fognak felmerülni nehézségek és hátrányok.

Az agrárpolitika feladatai közül akár a megrázókódzatásmentes földreformot, akár csak a jelenlegi mezőgazdasági termelésünk és szövetkezeti mozgalomunk fejlesztését tartjuk is szem előtt, az agrárlakosság széleskörű eredményes szakoktatása nélkülözhetetlen.

Piackutatás.

A mezőgazdasági tudományok vertikálisan három részre tagozódnak: a termelés technikájának tudományára, amely a természettudományok eredményeinek felhasználásával azt vizsgálja, miként lehet az egyes

termékeket technikailag a legtökéletesebb módon előállítani, a mezőgazdasági üzemtanra, amely a mezőgazdasági termelés jelenségeit a mezőgazdaság szemszögéből vizsgálja és végül a *mezőgazdasági piacoktatás tanára, amelynek célja az agrártermények piacának és áralakulásának vizsgálata.*

A mezőgazdasági tudományok e három ágazata közül az első kettőnek fejlődési foka magas, míg a harmadik külföldön is csak újabban fejlődött, Magyarországon azonban egyelőre elhanyagolt. Nem kétséges, hogy mostanában a gazdasági élet fejlődésének során kialakult új szükségletek ép e harmadik tudományággal szemben lépnek fel különösen nagy igényekkel. Ezzel függ össze, hogy a mezőgazdasági piacoktatás az utolsó évtizedben külföldön, különösen az Amerikai Egyesült Államokban és Németországban rohamosan fejlődésnek indult. A fejlődésnek ez az iránya szükségszerű volt. Végző soron a fogyasztó szükséglete és fizetőképessége dönti el, hogy a mezőgazdasági termelő mely és milyen minőségű termékeit, mely mennyiségben és mily ár mellett tudja értékesíteni. A mezőgazdasági termelésnek is mint minden termelésnek célkitűzéseit u. i. a piac adja meg. Erre azonban a mezőgazdasági termelés igen sokáig nem volt tekintettel. De azt is elhanyagolta, hogy a mezőgazda a maga részéről is hozzájárulhat a piac kiszélesítéséhez s hogy a piacnak az értékesítési szervezet megfelelő befolyása révén az értékesítéssel járó költségeket és ezáltal a termelői és fogyasztói árak közötti különbségeket is csökkentheti, ami a mezőgazdasági termelés jobb rentabilitásának legfőbb biztosítója lehet.

A mezőgazdasági piacutatás keretében megoldandó problémák ennek következtében rendkívüli sokfélék. A piacutatás termékenként vizsgálja az értékesítés lehetőségeit, a fogyasztás minőségi igényeinek alakulását és megoszlását, azt, hogy a kínálat változása miként befolyásolja az árakat – ez a fogyasztás elaszticitásának nagyjelentőségű problémája – a külföldi verseny viszonyait, az egyéb árukkal való helyettesítés kérdését, a várható terméshozam korai megállapításának lehetőségeit és módozatait, az általános gazdasági helyzet változásainak visszahatását a különböző termelési ágakra stb. De foglalkozik a kollektív agrárreklám ügyével is, aminek szerepét és fontosságát a következőkben röviden ismertetem.

Mindezen problémákkal külföldön az ú. n. piacutató intézetek foglalkoznak. A mezőgazdasági piacutatás az Amerikai Egyesült Államokban a földművelésügyi minisztérium támogatásával (United States Department of Agriculture) fejlődött magas fokra. A mezőgazdaság gyors fellendülése és a termények elhelyezésének növekvő nehézségei 1906/7-ben arra késztették a földművelésügyi minisztériumot, hogy a piacutatás munkáját megkezdje. A piacutatás feladatkörének bővülése 1913-ban szükségessé tette egy külön piacutató intézmény (Office of Markets) létesítését. Az intézmény évről-évre bővült s a háborús évek alatt megnövekedett igények azt eredményezték, hogy 1921/22-ben szélesebbkörű és szervezatiójú piacutató intézetet, a Bureau of Agricultural Economics-ot létesítették. Az intézet 1931/32. évben 7.2 millió dollár költséggel, 1400 alkalmazottal és 107 bel-

földi és külföldi kirendeltséggel dolgozik s ez utóbbiaknak az a feladatuk, hogy a piac alakulásáról jelentést tegyenek. Ezek után érthetőbb, hogy miért jut el és konkurrál a dunaállamok agrárterményeivel az amerikai búza, fagyasztott hús s a kaliforniai gyümölcs a tőlük néhány száz kilométer távolságra levő európai piacokon.

A mezőgazdasági piackutatás azonban Európa néhány országában szintén fejlett fokon van. Angliában az 1926-ban létesített Empire Marketing Board volt a feladata, hogy tudományos módszerek segítségével a Szigetország, illetve a Birodalom agrártermelését az értékesítésre vonatkozó tanácsokkal ellássa. Az intézet vizsgálatának költsége 1930/31-ben 476.000 fontot tett, amit a parlament az általános takarékosági rendelkezések ellenére az 1931/32. évre 659.000 fontra emelt fel.

Németországban a mezőgazdasági piackutatást az 1928/29. évben a berlini mezőgazdasági főiskolán létesített Institut für Landwirtschaftliche Marktforschung, a porosz földművelésügyi minisztériummal karöltve végezte. Az intézet 12 főosztályra oszlott, amelyek a mezőgazdasági termelés különböző ágainak értékesítési problémáival foglalkoztak. Az intézet vizsgálatainak eredményét folyóiratában – Blätter für Landwirtschaftliche Marktforschung – tette közzé.

Magyarország sem nélkülözheti a piackutatás intézményét, különösen akkor, ha az ország mezőgazdasági struktúrájának gyökeres megváltoztatására vállalkozunk, amely a megszokott problémák mellett még sok

új kivizsgálandó feladatot teremt. Hogy Magyarországon mennyire időszerű és hasznot hozó lehetne ilyen munka, annak az is bizonyosága, hogy az Egyesült Államokbeli Bureau of Agricultural Economics intézete a mezőgazdasági államok piacai állandó megfigyelésének akkora jelentőséget tulajdonít, hogy évekkel ezelőtt többek között a Dunamedence országai helyzetének megvizsgálására Belgrádban hivatalt rendezett be. Magyarország helyzetének megfigyelése szintén az iroda feladatába van utalva. Mint az intézet vendége, meggyőződhettem működésük eredményességéről. Az intézet különös módszert dolgozott ki arra nézve, hogy miként lehet a magyarországi búzatermés valószínű hozamát jókor és a magyar földművelésügyi minisztérium termésbecsléseinél megbízhatóbb módon előre megbecsülni. (Methods of Forecasting Hungarian Wheat Yields. Special Report No. 57. A. Bureau of Agricultural Economics. Danube Basin District.) De egyéb problémákat is feldolgozott a belgrádi amerikai intézet, többek között azt, hogy milyen összefüggés van a magyarországi belföldi gabonafogyasztás alakulása és a termelés nagysága között. (Relations between production and home consumption of cereals in the Danube Basin. Special Report. No. 66.) Amíg tehát a külföldön már Magyarország agrárviszonyainak megvizsgálásával – természetesen nem a mi érdekeink szempontjából – foglalkoznak, addig Magyarországon e kérdések vizsgálata még egészen elhanyagolt.

A piackutatás eredményeinek hasznossá tételét szolgálja a kollektív agrárreklám.

Kollektív agrárreklám.

A jelen munkamegosztásos társadalmában az ember szükségleteinek tárgyát nem önmaga állítja elő. A nagyfokú specializálódás oda vezet, hogy az egyes termelési ágaknak a nemzetgazdaság életében betöltött fontosságát rendkívül nehéz megítélni. A magán-gazdaság keretei között a termelés és a kereskedelem megtalálja annak a módját, hogy az egyéni életre mind kevesebb időt fordító fogyasztó figyelmét akkor hívja fel az egyes szükségleti cikkek kiválóságára, amikor erre éppen alkalom kínálkozik, az utcán, a színházban, moziban, stb. A reklám teljesíti ezt a feladatot s az a szerepe, hogy az emberben egy tudatalatti kívánságot ébresszen bizonyos cikkek iránt. A reklám e hatása akkor realizálódik, amikor az ember szükségleti cikkeit beszerzi. Mindnyájan tapasztaltuk, hogy pl. amikor fogkrémet és szájvizet kértünk és a drogista elsorolta a forgalomban levő márkákat, akaratlanul az Odolra gondoltunk, mert gyermekkorunk óta megszoktuk az Odol-reklámok finom színeit és formáit. A reklám eredményességének természetesen egyik alapvető feltétele, hogy a propagált áru valóban a mondott célnak megfelelő, kitűnő minőségű legyen.

A reklám, legyen az plakát, film, előadás, stb., rendszeren az egyes gazdasági érdekeltségek fegyvere, amellyel a közönséget saját fogyasztó táboruk számára megtartani, vagy abba betoborozni igyekeznek. A vállalkozási kedv különböző mértéke a reklámnak eltérő szerepet juttat. Így pl. a lüktető amerikai gazdasági

életben a reklám nagy, sőt a mi fogalmaink szerint túlzottnak látszó szerepet is játszik. A szónak szorosabb értelmében vett reklám, tehát a plakát, hirdetés, film, fényhirdetések, stb. az amerikai közgazdaságnak 1 milliárd dollárjába kerül évenként, amihez még 1 milliárd dollár jut az utazók és egyéb ú. n. „talking advertisement” költségei címén. Németország reklám-költségét 1924-ben 1026 millió márkára becsülték s az egyik reklámszakértő ez összeget inkább alacsonynak, mint magasnak tekinti. Általában az ipar termelése értékének 1%-át, a kereskedelem pedig forgalma értékének 2%-át fordítja reklámcélokra.

A gazdasági életnek koncentrációk irányában való fejlődése a reklámnak egy új fajtáját hívta életre, az ú. n. kollektív reklámot. A kollektív reklám már nem csupán az egyes vállalatok érdekeit képviseli, hanem egész termelési ágak termékeit propagálja. Az agrártermelésben jutott mind nagyobb szerepre a kollektív reklám, amelynek elterjedése a szövetkezetek, illetőleg a nagy értékesítő szervek fejlődésével haladt párhuzamosan. Az amerikai agrár értékesítő szervezet a kollektív reklám bevezetésénél az a szempont vezérelte, hogy ha a monopolisztikus árszabályozásról le is kellett mondaniok s ha az árakat nem tudják diktálni, legalább a piac felvevőképességét növeljék.

A mezőgazdasági termelés érdekében használt reklám csak úgy lehet eredményes, ha az áru állandó kitűnő minősége biztosítja a hatékony reklám alapját. A standardminőségek megvalósítása esetén a kollektív reklám bámulatos eredményt mutat. A kaliforniai gyümölcsértékesítő szervek valóban sok millió dollárt

költenek reklámcélokra, de forgalomba csak olyan gyümölcsöt hoznak, amelyek a hirdetett minőségű standard mértékét szigorúan megütik.

Amint a magángazdaságban a termelőmunka eredményessége nagymértékben függ a munkások testi és szellemi képességeinek mértékétől s azok iskolázottságától, vagyis, hogy a munkát milyen hatásfokkal végzik el, épp úgy a nemzet gazdasági tevékenységének - termelés, értékesítés, fogyasztás, stb. - sikere nagymértékben attól függ, hogy helyesen ítéljük-e meg az egyes gazdasági feladatok jelentőségét az ország egyetemes érdekei szempontjából. Minden módszer tehát, amellyel a társadalom széles rétegeinek gazdasági látókörét növelni lehet, az ország gazdasági kultúrájának emelkedését és gazdasági létalapjának megszilárdulását mozdítja elő. Mert, pl. ha a gyümölcsstermelő vidékeken a jelenleg szakismeretekkel alig rendelkező lakosság valamely módon saját érdekein keresztül felismeri, magáévá teszi és célul tűzi ki a piacképes standard gyümölcs termelését, úgy a felvilágosító munka az ország gazdasági erejét növeli. Hasonlóképpen a mind nagyobb fontosságú baromfi- és tojástermelés irányításával az ország legszélesebb néprétegének, a törpebirtokos-napszámos réteg és a kisbirtokososztály gazdasági erőit és jólétét lehet fokozni. De az is kedvezően befolyásolja az ország gazdasági helyzetét, ha a fogyasztók számszerű képet kapnak az ország termelési eredményeiről s a piaci lehetőségekről.

Angliában a naponta ezer és ezer embert befogadó gyáarak kapui mellett, de a brighton-i és a margate-i fürdőhelyek promenádjain is ott láthatók az óriási

plakátok, amelyeknek ábrái pl. arról informálják a különben is öntudatos angolt, hogy az elmúlt évben elfogyasztott gabonaneműekből, vajból, húsból, cukorból, stb. mennyi származott a brit birodalomból s az ezt szemléltető vonal alá az van írva, hogy Rise The British Line (fogyasszál több brit árut!). Ezek a plakátok, amelyeket havonként változtatnak és amelyeket az Empire Marketing Board helyeztet el, kétségkívül mély benyomást tesznek és ezáltal nagy hatást gyakorolnak az egész ország gazdasági életének alakulására. Ezek a plakátok a Szigetország népét helyesen informálják az anyaország és a birodalom távoli tagjainak egymásra utaltságáról és a közöttük fennálló gazdasági kapcsolatok alakulásáról. A közvélemény, amelynek alakulását hathatósan lehet befolyásolni, képezi alapját az évszázados brit gazdasági kapcsolatoknak.

Magyarország nem hasonlítható az angol világbirodalom komplikált gazdasági berendezéséhez. Magyarországon a mezőgazdasági vidékek és a városi fogyasztócentrumok között ugyan nincs nagy távolság, az együttműködés szempontjából azonban a mezőgazdasági és a városi lakosság között óriási szakadék tátong. A kollektív agrárreklám hivatott arra, hogy a vidék és a város között tapasztalható ellentéteket, amelyek főleg egymás problémáinak nemismeréséből származnak, eliminálja. A vidék a fővárosi sajtó útján tudomást vett úgy, ahogy az ország központjáról, de a főváros a vidék gazdasági problémáiról csak igen felületesen értesülhet. A vidék gazdasági életének kialakulásáról a fővárosban elkésve vesznek tudomást. A kollektív agrárreklám feladata Magyarországon az,

hogy egyrészt a városi fogyasztókat saját érdekeik szem előtt tartása mellett úgy irányítsa, hogy azok szükségleteiket a mezőgazdasági termelőréteg érdekeivel párhuzamban igyekezzenek kielégíteni, másrészt pedig az, hogy a mezőgazdasági termelés úgy quantitative, mint qualitative a fogyasztók igényeinek megfelelően befolyásoltassák. Az ilyen reklám feladata, hogy a nagy fogyasztó centrumokban az agrártermények fogyasztását fokozza. Magyarországon e szempontból sokat lehet elérni, hisz Budapest lakosságának fejenkénti és naponkénti tejfogyasztása csak 0.35 liter, szemben a nyugati államok ipari és általában városi lakosságának 0.4-0.6 literes tejfogyasztásával. A cukorfogyasztás fejenként és évenként Magyarországon az 1927-28. évben 13.5 kg volt, szemben Ausztria 30.0 kg és az Egyesült Államok 49.6 kg-os fejfogyasztásával. A városi lakosságunk tojásfogyasztása alig éri el az évenkénti és fejenkénti 80 darabot Amerika 200 darabos fejfogyasztásával szemben, de városi lakosságunk hús-, vaj-, gyümölcsfogyasztásában is ránkénézve előnytelen eltéréseket találunk.

A kollektív agrárreform eredményeképpen Magyarországon a fogyasztás jelentékeny növelésére van kilátás, különösen akkor, ha a mezőgazdasági termelés átszervezésével a termelés volumenje is megnövekedik. Ugyanekkor a kollektív agrárreklám feladata, hogy a külföldi származású élelmicikkek helyett hazai termékeket propagáljon.

A közvélemény politikai természetű részét a sajtó igyekszik irányítani, de a széles néprétegek gazdasági aktivitásának helyes, a nemzet egyetemes érdekeit átfogó irányítása teljesen hiányzik. A sajtótermékek

közgazdasági rovata a városi lakosság – fogyasztói minőségben – és főként a vidéki lakosság gazdasági irányítása szempontjából nem kielégítő. Olyan eszköz válik tehát szükségessé, mely alkalmas az ország széles néprétegeinek felfogását gazdasági kérdésekben helyes irányban alakítani. Ennek a célnak legjobban a kollektív reklám egy fajtája, az ú. n. gazdaságstatisztikai plakát felel meg.

Minden községben a legforgalmasabb helyen – községháza, piactér, templom – valamint a városok főbb forgalmas pontjain elhelyezett gazdaságstatisztikai plakátok feladata, hogy egy hónapig a közönség figyelmét, akarva-nem akarva, a kérdéses probléma felé fordítsa s a lakosság a plakátok helyes irányítását magáévá tegye.

E plakátok azonban eredményes hatást csak akkor érnek el, ha olyan tárgyat dolgoznak fel, melyek az egyes vidékek főbb gazdasági problémáihoz igazodnak. Nem jelent pl. semmi hasznot egy dohánytermelésre vonatkozó tábla Baranya, Győr, Komárom, Sopron, Vas; Veszprém, Zala vármegyék lakosai számára, minthogy e megyékben együttvéve csak 140 kat. hold területen termelnek dohányt, míg Szabolcs- és Szatmár megyék – ahol az ország összes dohánytermelő területének kb. fele terül el – lakosságát az olyan plakátok, melyek a dohány minőségi termelését propagálják, nyilván érdeklik. Hasonlóképpen a tejtermelés ökonómiáját népszerűsítő plakátoknak Tolnában nagyobb a jelentősége, mint pl. Békésben, mert e csaknem azonos kiterjedésű megyék közül Tolnában évenként 2,4-szer annyi tejet fejnek, mint Békésben. Ugyanígy vagyunk a bortermeléssel is: az ország tíz

megyében fekszik a szőlőterület több mint 70%-a, úgy hogy a többi vármegye gazdasági életében a bortermelésnek nincs jelentősége. Ezek a megfontolások a termelés minden ágára érvényesek.

Az elmondottakból következik, hogy a gazdaságstatisztikai plakátok nem szerkeszthetők egyöntetűen az egész ország számára. A plakátok tárgya nemcsak az ország egyes vidékeinek eltérő művelési ágaihoz kell, hogy igazodjék, hanem a plakátok egy részének, amelyek az agrártermést fogyasztó városi lakosság számára készülnek, egész más tárgykört kell feldolgozniuk. A plakátok két főtípusát kell tehát megkülönböztetni. Az egyik, amely a vidéki lakosság - kb. 3400 községben élő 6.9 millió lélek - számára készül, arra van hivatva, hogy megmutassa a termelés nagyobb ökonómiájának útját és az értékesítés lehetőségéről tájékoztassa a termelőt. További feladata pedig az, hogy akár az egész országban, akár csak egyes vidékeken, előnyösen fejleszthető üzemágakat propagáljon. Hivatása még az is, hogy a szövetkezeti mozgalom terjedését elősegítse. A kollektív reklám által megmutatott előnyöket ugyanis a termelők, főleg a standardtermelésre örökdő szövetkezetek útján érhetik el. Az agrárreklámnak ez a fajtája tehát általában az agrár- és főleg a kis agrárexisztenciák érdekeit képviseli. A plakátok másik főtípusa, mely a nagyvárosok - 1.7 millió lélek - számára készül, nem foglalkozhatik a termelés kérdéseivel, hanem hivatva van a terméseredményekről beszámolni és arról képet adni, hogy a belföldi (vidék, város) fogyasztás és az export milyen részét teszi a termelésnek. E plakátoknak azt kell célozniuk, hogy a fogyasztóközönségünk igényeit

az ország termelési viszonyaival hozzák összhangba. A városi lakosság tájékoztatására szánt plakátokat úgy kell szerkeszteni, hogy a plakátok a kérdéses termékek piacrahozatalával egyidőben vagy valamivel előbb jelenjenek meg. A gyümölcsfogyasztást propagáló plakátoknak pl. júniusban kell megjelenniük, amikor az összes gyümölcsfélék terméskilátásáról kell a közönséget tájékoztatni és a fogyasztást e szerint irányítani, stb.

A vázolt kollektív agrárreklám megvalósítása Budapest székesfőváros hirdetővállalatának kalkulációja alapján 150.000 P-be kerülne évenként. Ez az összeg rendkívül csekély, ha arra gondolunk, hogy az alig nagyobb, mint egy-egy kereskedelmi vagy iparvállalat reklámköltsége. A kereskedelmi és iparvállalatoknál a reklámköltség gyakran a forgalom értékének 2%-át is meghaladja, ezzel szemben az agrárreklám költsége a magyar mezőgazdasági termelés bruttó értékét kitevő 2 milliárd pengőnek számot nem tevő része.

9. A mezőgazdasági munkásság szociális biztosítása.

A munkásság társadalombiztosítása általánosságban a kapitalista termelési rend kifejlődésének következményeképpen emelkedett mind magasabb fokra. A termelés és értékesítés szervezeteinek fejlődése mellett szükségesnek mutatkozott, hogy a termelésnek egyik legfontosabb eleme, a munkát szolgáltató munkásság teljesítőképességének fenntartásáról is gondoskodás történjék s ezáltal részére az emberi élet alapfeltételei biztosítottassanak. A társadalombiztosításnak az a feladata, hogy azok részére is lehetővé tegye az élet

továbbvitelét, akiket a sors balesettel, betegséggel, öregséggel, vagy akár munkanélküliséggel sújtott, de akik már korábban is a létminimumon éltek és e csapások ellen önerejükön védekezni nem tudnak. Csak a kollektív összefogás teszi lehetővé, hogy a munkás-ság bizonyos, viszonylag mégis csak csekély hányadának szerencsétlen helyzetét a közös áldozatkészség megkönnyítse. Hogy ezen a ponton az államnak is be kell kapcsolódnia, az természetes, mert végső soron az államfeladatok közé tartozik a polgárok életfeltételeinek biztosítása is, minthogy minden államnak elsőrendű érdeke, hogy emberanyaga minél számosabb és minél egészségesebb legyen.

A nyugati országokban, ahol a mezőgazdasági lakosság viszonylag kis jelentőségű, a társadalombiztosítás igen magas fokra emelkedett.³⁸ Ezzel szemben Magyarországon a munkásság szociális biztosítása főleg az irányban mutat fogyatékoságot, hogy a munkás-ságnak csak egy kisebb kategóriájára, az iparira terjed ki s a mezőgazdasági munkásság szociális ellátásáról csak nagyon részlegesen gondoskodik.

Jelen fejezetben a szociális biztosításnak ezzel a fogyatékoságával és azzal kívánok foglalkozni, hogy az agrárlakosság szociális társadalombiztosítása milyen keretek között és milyen mértékig oldható meg Magyarországon.

Az 1926. év végén társadalompolitikai és közegészségügyi értekezlet foglalkozott „a mezőgazdasági munkások szociális biztosításának” kérdésével is.³⁹ Az ér-

³⁸ Dr. Kovrig Béla. dr. Friscli Ferenc: Magyar Társadalombiztosítás. 1930.

³⁹ Balog Andor, dr. Kovrig Béla: Társadalompolitikai feladataink. 1927. Budapest.

tekeztet az agrárlakosság szociális biztosításának eddigi szerény eredményei felsorolásával foglalkozott és inkább csak a szociális biztosítás kibővítésének nehézségeire mutatott rá, de a kérdést számszerűen nem mérte le, pedig csak az lehetett volna alapja valamilyen reális megoldásnak.

Az agrárlakosság társadalombiztosításánál a gazdasági szempontok mellett, a népesedéspolitika követelményeinek kell érvényre jutni. Magyarországon, ahol a lakosság ma lassúbb ütemben szaporodik, mint az utódállamokban, elsőrendű fontosságú érdek, hogy a nemzetfenntartó agrárlakosság életkörülményei javuljanak, ha a trianoni szerződés területi rendelkezéseinek revíziójára komolyan gondolunk és az ehhez szükséges tényezőkkel számotvetünk.

Agrárnépünk szaporodásának három nagy ellensége van: az egyke, a csecsemőhalandóság és a tuberkulózis pusztítása. Az utóbbi kettő terén, sajnos, csaknem vezető szerepet töltünk be Európában, bár a legújabb adatok alapján egészségvédelmi szerveink sikeres működése eredményeként itt is a halálozás nagyfokú javulásáról számolhatunk be. Az egyke kérdéssel, pusztításával és megfékezésének módjával a dolog gazdasági vonatkozása miatt már korábban foglalkoztam. A csecsemőbetegségek, a tuberkulózis és a vérhaj ellen folytatandó eredményes küzdelem előfeltételeinek kell az agrárlakosság szociális biztosításának irányát kijelölniök.

A szociális biztosítás általában kiterjed:

- a) a baleset,
- b) a betegség és szülés,
- c) az aggkor és rokkantság,

d) a munkanélküliség és

e) a halál esetére szóló biztosításra.

Az agrárlakosság szociális biztosítása szempontjauól a biztosítás ezen válfajai nem szerepelhetnek egyenlő súllyal, sőt azok közül egynéhány mélyreható okok miatt meg sem valósítható.

A munkanélküliség ellen való biztosítás a mezőgazdaságban csaknem megoldhatatlan, mert a mezőgazdasági munkásság munkakapacitásának 34%-a országos átlagban az, év folyamán kihasználatlan. Ez azt jelenti, hogy a munkásság a téli hónapok alatt tulajdonképpen munka nélkül van. Erre az időre rendszerített munkanélküli segély tehát azt eredményezné, hogy a mezőgazdasági nagyüzemek munkaköltsége egyharmaddal növekednék, ami a termelés rentabilitását borítaná fel. Nyilvánvaló, hogy a megoldás útja nem az, hogy az extenzív nagybirtokokat, ahol tél idején munkaalkalom úgyszólván nincs, a munkanélküli segély terhével sújtsuk és gazdálkodásukat deficitessé tegyük, hanem az, hogy nincstelen mezőgazdasági lakosságunk minél nagyobb részét juttassuk munkához azáltal, hogy a nagybirtokok helyén létesített belterjes, sok munkaalkalmat kínáló kiscgazdaságok tulajdonosaivá tesszük őket. A mezőgazdasági munkásság munkanélküliség elleni biztosítása helyett a körülmények alapos mérlegelése alapján tehát meg kell elégednünk a szerény megoldással, hogy tél utóján a falvak azon lakosai, akik önhibájukon kívül ellátatlanokká váltak, a községek szegénygondozásának keretében a legszükségesebb élelmiszer-nyersanyagokat megkapják.

A mezőgazdasági munkásság szociális biztosításának előbb felsorolt ágazatai közül egyedül a *balesetbiztosítás* az, amely megoldottnak tekinthető. A mezőgazdasági gépekkel foglalkozók ugyanis biztosítva vannak, tekintet nélkül arra, hogy állandó, vagy csak időleges alkalmazásban állnak-e. Az Országos Gazdasági Munkáspénztár kötelezőleg gondoskodik e mellett a gazdasági cselédek balesetbiztosításáról és azokról a munkásokról is, akik hat hétnél hosszabb időre szerződtek. A munkavállalók baleset alkalmával a pénztár terhére a munkaadók útján ingyenes gyógykezelésben részesülnek oly módon, hogy a munkaadó tartozik az alkalmazott gyógyításáról gondoskodni és bérét $\frac{3}{4}$ évig hiány nélkül kiadni. Ezzel szemben a munkaadó az 5-ik héttől kezdve költségmegtérítést kap az Országos Gazdasági Munkáspénztártól. Munkaképtelenség esetén a munkás évi 288 P baleseti járadékot kap a pénztártól. Ha a baleset halálos kimenettelű, a család, a gyermekek számától függően, 320-800 pengő segílyt kap a haláleset alkalmával, egyszeri segílyként.

Az aggkori és rokkantsági biztosítás intézményesen és kötelezően nincs megoldva, noha az Országos Gazdasági Munkáspénztár lehetővé tette a mezőgazdaságban dolgozók részére, hogy magukat végleges munkaéptelenség esetére vagy haláleseti segílyre önkéntesen biztosíthassák. Az önként biztosítottak száma azonban elenyészően csekély,⁴⁰ pedig a kiüregedett gazdasági cselédek és munkások, akik arra szorulnak, hogy

⁴⁰ Az Országos Gazdasági Munkáspénztár (aggkori) biztosítása az 1932. évben különböző csoportokban 13.326 rendes és 532S rendkívüli tagot számlált.

gyermekeik tartsák el őket, sokszor igen siralmas helyzetbe kerülnek. Ép ezért az aggkori biztosítás igen humánus feladatot oldana meg, de még ennél is sokszorta fontosabb az agrárlakosság betegségi biztosítása, mert ez a nép élő törzsét állandóan gyöngítő betegségek leküzdésére hivatott.

Az agrárlakosság *betegségi biztosítása* jelenleg részlegesen, de távolról sem kielégítő mértékben van megoldva. A betegségbiztosítás szerves, az egész agrárlakosságot felölelő megoldásának vizsgálatánál arra kell feleletet adni, hogy:

- a) a biztosítás milyen mértékben,
- b) az agrárlakosság milyen kategóriáira,
- c) milyen költséggel,
- d) milyen szervezet által volna leginkább racionálisan, kiterjeszhető.

A kielégítő betegségbiztosítás ismérve az, hogy a biztosított munkás, illetve családtagjai, ha betegek lesznek, orvosi, illetőleg kórházi kezelésben, gyógyszerellátásban és táppénzsegélyben részesüljenek. Az agrárlakosság betegségi biztosításából a táppénzsegélyt – legalább is az ipari munkásbiztosításnál alkalmazott formájában – sajnos, ki kell zárni. A téli hónapokban ugyanis a mezőgazdaságban a táppénz mint munkanélküli segély, óriási összeggé duzzadna. Télen ugyanis a többnyire munkanélkül tengődő munkásság tekintélyes része valamilyen ok miatt igényt tarthatna táppénzre. A táppénz szükségét a mezőgazdaságban nem lehet olyan általános szabályok szerint megállapítani, mint az ipari munkásság esetén. A mezőgazdasági munkásság ugyanis élelmiszereit – a

legfontosabb nyersanyagokat – a nyári hónapok alatt egész évre, vagy legalábbis hosszabb időre egyszerre szerzi meg. Ezért a mezőgazdasági munkásság, ellentétben a napról-napra élő ipari munkássággal, munkája megszűntével nem válik azonnal ellátatlanná. A táppénz kérdésében tehát arra az álláspontra kell helyezkednünk, hogy táppénzt csak szülés alkalmával lehet rendszeresen kiutalni, míg az ellátatlan betegek élelmezése csak karitatív úton eszközölhető, amikor a nincstelen beteg arra feltétlenül rászorul. A szülés idejére nyújtott táppénznek, másszóval a szülési segélynek óriási fontossága van,⁴¹ mert a csecsemőhalandóság számottevő csökkenését lehetne attól remélni, hogy a nyújtott segély által az anya és csecsemője jobb ellátásban részesül. E mellett a szülési segély azt a sötét gondot is valamelyest enyhítené, amely a gyermekáldás idején a nincstelen munkáscsaládra nehezedik.

A második kérdés az, hogy a betegségbiztosítás az agrárlakosság milyen rétegeire terjesztendő ki?

A mezőgazdasági betegségbiztosítás a mezőgazdaságban tevékenykedők közül mindazokra kiterjesztendő, akik saját erejükből orvos- és gyógyszereszükségletüket fedezni nem tudják. Idetartoznak a gazdasági cselédek, a mezőgazdasági napszámosok és a törpebirtokos-napszámosok.

A mezőgazdasági cselédek betegségbiztosításáról az úgynevezett cselédtörvény (1907. évi XLV. te. 1913. XX. te.) gondoskodik. E szerint „ha a gazdasági cseléd, illetőleg a veleélő felesége, vagy vele egy háztartásban élő 12 éven aluli gyermeke a szolgálatbalépés

⁴¹ Pr. Kádár Mihály: Az egyke és a népegészségügy. Anya- és csecsemő védelem. 1934. 6. sz. 15. 1.

15. napja után a szolgálati idő alatt megbetegszik, az orvosi gyógykezelés és az orvosszerek költségét legfeljebb 45 napig a gazda a sajátjából tartozik fedezni és a szükséges fuvart is ő tartozik adni... Az a gazda, aki évi 200 koronánál kevesebb egyenes adóval van megadóztatva, a felét, az a gazda pedig, aki évi 200 koronánál nagyobb egyenes adóval van megadóztatva, egytized részét levonhatja a cseléd béréből annak az összegnek, amelyet a cseléd feleségének és 12 éven aluli gyermekeinek orvosi gyógykezeléséért és ezek részére kiszolgáltatott orvosszerekért kifizetett.” A gazdasági cselédek egészségügyi ellátása a gyakorlatban többnyire abban áll, hogy a nagy- és középgazdaságok a legközelebb fekvő faluban levő orvost bízzák meg cselédjeik állandó egészségügyi gondozásával, akinek évente 4-800 pengőt fizetnek, vagy ennek megfelelő terményt adnak. Betegség esetén az uradalom kocsija hozza ki az orvost a majorba, vagy az uradalom igája viszi a beteget az orvoshoz. A szükséges gyógyszert pedig a vasúti állomásra járó fogatok, vagy a postáthordó hozza el a gyógyszertárból. A gazdasági cselédek betegellátása nem kielégítő, *egy-részt* mert a szakorvosi kezelés többnyire hiányzik, *más-részt*, mert a törvény intézkedése szerint a gazda csak 45 napig tartozik a gyógykezelés költségeit viselni. Mi vár ezután a gazdasági cselédre és családjára?

A gazdasági cselédek szerény egészségügyi ellátásával szemben a nincstelen mezőgazdasági munkásság szociális biztosításáról egyáltalán nem beszélhetünk. Ingyenes orvosi kezelés és gyógyszerellátásban csak akkor részesülnek, ha betegségük oly súlyos, hogy kór-

házi ápolást igényel⁴² – s a kórházban van is megfelelő férőhely. Az otthoni gyógykezelés költségeit azonban maguknak kell viselniük. Pedig mezőgazdasági munkásságunk széles rétegeit évi szerény jövedelmük, 200-250 pengőt kitevő keresményük, amelyből többnyire soktagú családjukkal kell megélniük, a szociális biztosítás alanyává avatja. Szomorúan érdekes, hogy amíg a gyári munkásság, a vasutasok, a magánalkalmazottak, az állami tisztviselők, sőt nem egyszer azok is, akik viszonylag magas jövedelmek miatt a társadalombiztosítás felsorolt kategóriáiba nem tartozhatnak, egészségügyi ellátásuk szempontjából meg vannak szervezve, addig a legalacsonyabb élet-színvonalon élő agrármunkásság szociális biztosítás szempontjából szervezetlenül és ellátatlanul él. Pedig

⁴² Az 1898. XXI. te. által létrehozott Országos Betegápolási Alap fedezi, I. a hatóságilag igazolt szegények részére hatósági orvos, valamint a belügyminisztertől részben felhatalmazott magánorvos által a belügyminiszter utasítása szerint rendelt gyógyszerek, továbbá a szükséges gyógyászati segédeszközök – szemüveg, mankó stb. – költségeit.

2. a kórházakban szülő nőknek és szülötteiknek ápolási költségeit;

3. a bel- és külföldi kórházakban és gyógyintézetekben gyógykezelt magyar állampolgárok után felmerült azokat az ápolási és szállítási kiadásokat, amelyek valamely elismert jellegű betegsegélyző pénztárral, államkincstárral, cselédtartó gazdával szemben nem érvényesíthetők.

A betegápolási alap költségvetése az 1932/33. évben 24.5 millió pengőt tett, amelyből 17.1 millió pengő közegészségügyi, 5.4 millió gyermekvédelmi, 2.0 millió pengő pedig a babaképzők és egyetemek kebelében folytatott közegészségügyi célokra jutott.

A 17.1 millió pengőből 6.3 millió kórházi betegápolási nap költségeit, valamint a betegek szállításával felmerült kiadásokat fedezték. De a gyógyszerköltségmegtérítés, szülőnők

éppen ez a réteg volna leginkább rászorulva a szociális támogatásra. De az sem érdektelen, hogy amíg a városi lakosságnak egészségügyi ellátása szempontjából túlzott szervezettsége az orvostársadalom nyomorához vezetett, addig a mezőgazdasági munkásság egészségügyi ellátásának megszervezése ilyen veszéllyel nem fenyeget, sőt az orvosmunkánélküliség csökkentéséhez járulna hozzá, mert agrármunkásságunk legnagyobb része az orvosi kezelést ma megfizetni nem tudja. A szülési segélynek is ennél a rétegnél van legnagyobb fontossága, mert a csecsemőhalandóság itt pusztít leginkább, a nép hiányos műveltsége mellett főleg annak szegénysége miatt is.

A törpebirtokos-napszámosok helyzete alig különbözik valamit a nincstelen mezőgazdasági munkásoktól, úgyhogy ők is olyan egészségügyi támogatásban kell, hogy részesüljenek, mint az utóbbiak. A probléma itt mindössze annak a birtoknagyságnak megjelölésében van, amelynek tulajdonosa, vagy bérlője még szociális gondozásban részesítendő. Ennek a birtokhatárnak a kijelölése nem könnyű, mert az ugyanakkora kiterjedésű, például 5 kat. holdas, birtok hozama nagymértékben változik a talaj minősége és a szerint, hogy az a piaci viszonyok miatt milyen termények termelésére alkalmas. De a kataszteri tiszta jövedelem alapján sem lehet hibától mentesen azt a birtoknagyságot megjelölni, amelynek tulajdonosai vagy bérlői még a társadalombiztosítás alanyaivá teendők, mert a kataszteri tiszta jövedelem kiszámítása óta az egyes művelési ágak jövedelmezősége eltolódott s például a bortermelés válságos éveiben a 100 aranykorona kataszteri tiszta jövedelmű 4 kat. hold szőlő kevesebb jöve-

delmet jelentett tulajdonosának, mint a 10 kat. hold jóminőségű szántóföld, amelynek kataszteri tiszta jövedelme szintén 100 aranykorona. E fogyatékoság ellenére is a betegségbiztosításban részesítendő törpebirtokosok csoportjának elhatárolására mégis csak a kataszteri tiszta jövedelem látszik alkalmasnak.

A kérdést azonban mégis határozott formában kell eldönteni. Ezért azt javasolom, hogy a betegség elleni biztosítás a törpebirtokosok közül azokra terjesztessék ki, akiknek birtokuk vagy bérelt földjük kataszteri tiszta jövedelme nem haladja meg a 100 aranykoronát. A kisbirtokosoknak ebbe a csoportjába a kb. 5-10 kat. holdnál kisebb birtokkal rendelkezők tartoznak.

Ezek szerint a mezőgazdasági lakosság betegségbiztosításának alanya tehát:

	kereső	eltartottakkal együtt
1. a mezőgazdasági cselédség	225.129	603.104
2. a mezőgazdasági munkásság	749.169	1,528.589
3. az 5 kat. holdnál kisebb birtokos- napszámosságok	407.947	827.829
Összesen (1920)	1,382.245	2,959.522
jelenleg (1934) kb. ⁴³)	1,400.000	3,000.000

Az agrárlakosság betegségbiztosításának leg súlyosabb akadálya annak igen jelentős költsége. A 3 milliányi agrárlakosság betegségbiztosításának költségeit azért becsüljük fel, hogy a megoldás konstrukciója megállapítható legyen. Az orvosi- és gyógyszerellátás költségeinek megállapítása szempontjából két támpontunk van: az egyik az OTI kötelékébe tartozó biz-

⁴³ V. ö. Kovács Alajos: Népünk foglalkozás szerint 1030-ban. Magyar Statisztikai Szemle, 1934. XII. évfolyam, 253. lat).

tosítottakra jutó orvosi és gyógyszerkiadások összege, a másik a gazdasági cselédek egészségügyi ellátásának költségei, amelyekkel az OMGE számtartási vizsgálatai szolgálnak.

Az 1932. évben az OTI szolgáltatásaira vonatkozó adatokat a következő táblázat tünteti fel:

A biztosítottak átlagos száma 600.000 millió P	egy biztosítottára jutott P	
I. táppénzköltségek	12·0	20·00
II. szülészeti segélyek	2·5	9·70
III. kórházi stb. költségek	9·7	16·24
IV. fél táppénz	0·8	1·00
V. gyógyászati költségek	4·5	7·57
VI. orvosi költségek	5·3	8·76
VII. ügyvitel	7·9	13·51
	42·5 millió P	76·78 P

Az OTI által biztosítottak orvosi és gyógyászati ellátása (kórházi költségek beszámításával) 1932-ben fejenként 32 pengőt tett. Ez az összeg az egészségügyi ellátás költségeinek alsó határát jelenti. Számításainkhoz ennél megfelelőbb támpontot nyújt a gazdasági cselédek orvos- és gyógyszerellátásának költsége. Az OMGE számtartási vizsgálata szerint a gazdaságok orvos- és gyógyszerköltségéből 1932-ben a mezőgazdaságilag hasznosított 1 kat. holdra országos átlagban 0.8 pengő esett. E szerint a 225.129 kereső gazdasági cselédnek és 379.975 eltartottjának, vagyis a 603.104 főnyi cselédnép orvosi és gyógyszerellátása 11 millió pengőbe került. Ebből egy-egy kereső gazdasági cselédre 50 pengő jutott, ami túlzottan soknak látszik, mert hiszen az Országos Társadalombiztosító Intézetnél az orvosi és gyógyszerköltség biztosítottankint (a kórházi ápolási költségtől eltekintve) csak 16 pengő. Annál is inkább soknak látszik a családon-

kinti 50 pengő költség, mert a gazdasági cselédekre a gyakorlat szerint mindössze 10-15 pengő orvosi költség esik. A 30-35 cseléddel dolgozó nagygazdaságok ugyanis évenként 5-600 pengőt fizetnek az uradalmi orvosnak. Ilyen módon gazdasági cselédenkint 30-40 pengő volna a gyógyszerköltség, ami indokolatlanul soknak látszik. Az agrárlakosság körében általában a gyógyszerköltség közel ugyanakkora, mint az orvos díja. Ezért közelebb járunk a valósághoz, ha a gazdasági cselédek orvosi és gyógyszerellátásának költségét fejenként 25-30 pengőre becsüljük évente.

A betegségbiztosításra jogosult 1.4 milliónyi kereső agrárlakosság orvos-, gyógyszer- és szülési segély költsége a következő tételekből tevődik össze, ha keresőnkint és évenként orvosi költségre 10 pengőt, gyógyászati költségre 10 pengőt, kórházi stb. költségre 8 pengőt, szülési segélyre pedig szülési esetenként 40 pengőt tételezünk fel:

I. orvosi költség	14.0 millió P
II. gyógyászati költség	14.0 " "
III. kórházi stb. költség	11.0 " "
IV. szülési segély	5.0 " "
Összesen	44.0 millió P
Igazgatás	6.0 " "
Összesen	50.0 millió P

A mezőgazdasági betegségbiztosítás 48 millió P költségéből jelenleg a gazdasági cselédek ellátása cí-

⁴⁴ Dr. Kovrig Béla: Agrár- munkásbiztosítások kiépítése és költsége. Magyar Szemle 1935. május, 14. lap. Kovrig számításai szerint agrár munkásságunk szociális biztosítása – betegség és öregségi biztosítás – 34 millió pengőbe kerülne évenként. B szám és a jelenlegi számítás 48 milliós összege között mutatkozó különbség abból származik, hogy míg Kovrig számításai csak a mezőgazdasági munkásságra vonatkoznak, addig a jelen számítás a törpebirtokos-napszámosrétegre is kiterjed.

mén az OMGE megállapítása szerint, mintegy 11 millió pengő, valamint az Országos Betegpótlási Alap terhére a szegénységi bizonyítvánnyal bíró mezőgazdasági munkásság kórházi ellátására kifizetett mintegy 12 millió pengő van fedezve. A 48 millió pengőnyi összegnek tehát kb. fele áll ma rendelkezésre az agrárlakosság közegészségügyének előmozdítására.

A mezőgazdasági lakosság betegségbiztosításának megvalósítása tehát kb. újabb 25 millió pengő terhet jelentene. Ez az 50 kat. holdnál nagyobb gazdaságok minden holdjára kb. 3 pengő többletterhet jelentene, ha a betegségbiztosítás összes költségét a mezőgazdaságnak kellene viselnie. Ez a tehertöbblet óriási. Az OMGE üzemstatisztikai felvétele szerint ugyanis a megvizsgált dunántúli nagygazdaságok kat. holdankinti tiszta hozama 2.5 pengő, az északi dombos vidéken jóval több, 11 pengő volt, míg az alföldi nagygazdaságok nem voltak jövedelmezők az 1932. évben. A közép-gazdaságok pedig mind a három országrészben veszteséggel dolgoztak, kat. holdankint 5.0-5.7 pengő ráfizetéssel. Nyilvánvaló tehát, hogy az agrárlakosság betegségbiztosítási költségét a mezőgazdaság jelenlegi válságos helyzetében viselni aligha bírja. A még fedezetlen, kb. 25 millió pengőből csupán 8-10 millió pengőt lehetne az 50 kat. holdnál nagyobb gazdaságokra háritani, ami kb. 1.2 pengő terhelést jelentene kat. holdankint. Az 50 kat. holdnál kisebb gazdaságokra a betegségbiztosítási terhek nem terjeszthetők ki, mert ezekben a gazdaságokban a munkát legnagyobb részben a gazda és családja végzi, akiknek betegségbiztosításáról nem történik gondos-

kodás. A biztosítási költségből még hátralévő 18 millió pengőt az államnak kellene viselni egyrészt azért, mert az agrárlakosság széles rétegeinek egészségügyi ellátása államérdek, másrészt azért, mert a mezőgazdaság, ellentétben a vámvédelmet élvező iparral, az árakat nem szabhatja meg a termelési költségei alapján és a felmerült újabb terhet nem fizettetheti meg a fogyasztók széles rétegeivel, minthogy az agrártermékek belföldi áralakulása – agrárexport-ország lévén – a világpiaci helyzet alakulásától függ. A 18 millió pengő előteremtése nem könnyű feladat, bár ez az államháztartás jelenlegi kiadásainak mindössze kb. 2%-a. Ennek a jelentős összegnek előteremtése alkalmával figyelembe kell venni egyrészt azt a körülményt, hogy Magyarország nemzeti jövedelméből egy-egy lakosra viszonylag szerény összeg esik, másrészt azt, hogy a jövedelem eloszlás igen egyenlőtlen, noha az egyenletesebb jövedelemeloszlás az általános jólétnek alapja. Ezért az agrárlakosság széles rétegeinek betegségbiztosítási költségét elsősorban a nagyjövedelmeket terhelő progresszív adóval kell fedezni.

A betegségbiztosításnak 55 millió pengős költsége a 225.000 gazdasági cselédre, a 850.000 nincstelen munkásra és a 450.000 törpebirtokos-napszámosra, illetve családtagjaira vonatkozik. A betegségbiztosítás ezen költsége az agrárpolitika egyéb feladatainak megvalósításával párhuzamosan csökkenne. Amilyen mértékben válnak ugyanis a nincstelenekből és a törpebirtokos-napszámosokból önálló egzisztenciák a nagyüzemekben létesített kisgazdaságokban, olyan mértékben fog a betegségbiztosítás költsége csökkenni. Ezt a

csökkenést azonban valószínűleg nagy mértékben ellensúlyozza a lakosság szaporodása és az az általános szociálpolitikai törekvés, amely a gondozásra szorultak jobb és jobb ellátását célozza.

Hátra van még annak a kérdésnek megvilágítása, hogy az agrárlakosság betegség elleni biztosítása milyen szervezet által volna racionálisan megvalósítható. A mezőgazdasági lakoságnak az egész ország területén való eloszlása az egészségügyi ellátást az ipari munkásság biztosításának centrális berendezkedésével szemben, csak decentralizálva teszi lehetővé.

A főszempont az, hogy a mezőgazdasági lakosság betegség elleni biztosításának egységesen kell történnie, tehát a gazdasági cseléd épp olyan rendszer szerint részesítendő egészségügyi ellátásban, mint a törpebirtokos és a napszámos. A gazdasági cselédek, napszámosok és törpebirtokos-napszámosok betegség-biztosítási szempontból szükséges nyilvántartása a községekre hárul. Az orvosok a kezelt betegek után a községi pénztárból kapnak orvosi díjaikat és a betegek részére kiadott receptek értékét szintén a községek pénztárai utalják ki a gyógyszertáraknak. A községek elszámolását és a legfőbb ellenőrzést az a szerv végezné, amely jelenleg az Országos Betegápolási Alapot kezeli.

A betegség elleni biztosítás azonban csak akkor lesz igazán eredményes a falvakban, ha a betegek egészségügyi ellátását *beteggondozás* kíséri. Ez abból áll, hogy falvankint vagy közelfekvő néhány községben egy egészségügyi védőnő a falu betegeit gondozza; tanácsokkal ellátja és felettük állandó felügyeletet gyakorol. A védőnők személyesen ismerik a falvak betegeit,

életkörülményeit és ezért csaknem nélkülözhetetlen szerepet töltenek be az agrárlakosság egészségügyi ellátásában. Jelenleg két szervezet: az Országos Stefánia Szövetség és az Országos Közegészségügyi Intézet védőnői teljesítenek közegészségügyi szolgálatot. Az első kizárólag az anya- és esecsemővédelemmel, az utóbbi ezzel szemben az összes betegségekkel foglalkozik, sőt szociális gondozásra is vállalkozik. Az Országos Stefánia Szövetség 1932-ben minden 10.000 lakosnál nagyobb községben, összesen 236 anya- és csecsemővédő intézetet tartott fenn. A vidéki fiókinézetek bevételeivel együtt az 1931-1932. évi költségvetése 3.6 millió pengőt tett, amely összeg legnagyobb része állami és községi hozzájárulásból származott. Az Országos Közegészségügyi Intézet védőnői ellentétben a Stefánia Szövetséggel, a falvak betegeit minden betegség és szülés alkalmával is gondozzák. Nem kétséges, hogy mind a két intézmény hasznos szolgálatot teljesít a falvakban, de még sincs szükség kétféle védőnőre, mert egy védőnő a falu betegeit az összes betegségek szempontjából el tudja látni. Az agrárlakosság szociális biztosításának óriási költsége parancsolólag írja elő, hogy a két szervezet munkája minél gazdaságosabbá tétessék. A racionalizálás a mellett szól, hogy⁴⁵ az Országos Közegészségügyi Intézet egységes munkája bővíttessék ki. A Közegészségügyi Intézet külső egészségvédelmi szolgálata jelenleg még csak öt járásban van megszervezve. Az egész országra kiterjedő szervezet költsége évenként 3-3.2 millió pengőbe kerülne.⁴⁵

⁴⁵ Dr. Johan Béla: A M. kir. Országos Közegészségügyi Intézet évi jelentései. 1930-32,

A mezőgazdasági lakosság szociális biztosításának gerincét tehát a gazdasági cselédek, nincstelen munkások és a törpebirtokos-napszámosok egységes betegség elleni biztosítása képezi, amely ingyenes orvosi, gyógyászati ellátásra és szülési segély nyújtására szorítkoznék.

III. AZ AGRÁRPOLITIKA ÁLTAL ELŐIDÉ- ZENDŐ STRUKTÚRAVÁLTOZÁS TŐKESZÜK- SÉGLETE ÉS A MEGRÁZKÓDÍTÁSMENTES STRUKTÚRA VÁLTOZTATÁS IDŐTARTAMA

Az agrárpolitika feladatainak megvalósítását csaknem mindig az a felfogás hiúsítja meg, amely a probléma számszerű ismerete nélkül a szükséges tőkék előteremtésének lehetőségét tagadja. Az agrárpolitika feladatainak megvalósításához valóban jelentős tőkére van szükség. A tőke azonban nem egy a gazdasági élettől független adomány, hanem a gazdasági élet működésének eredményeképpen áll elő. Az” a tőke, amelyre az élénk agrárpolitikai aktivitáshoz van szükség, az általa létrehozott struktúraváltozás során a megváltozott produktívabb gazdasági berendezkedés működésének eredményeképpen elő is áll. Az a felfogás, hogy az agrárpolitika feladatainak megvalósításához szükséges óriási tőkék nem fedezhetők, csak abban az esetben helytálló, ha az agrárpolitika feladatainak megvalósítását a gazdasági élet tőkeakkumuláló funkciójának figyelmen kívül hagyásával egyszerűen és azonnal képzeljük. Ha azonban az agrárpolitika feladatait olyan *folytonos ütemben* valósítjuk meg, hogy az évenként szükséges tőke a közgazdaság mindenkor teljesítőképességével, vagyis a nemzeti jövedelemmel arányban áll, akkor az agrárproblémák gazdasági megrázókódítástól mentesen oldhatók meg.

Az agrárpolitika ismertetett feladatainak megvalósítása a gazdasági élet valamennyi ágára kihatna. A mezőgazdasági kisüzemek számának olyan mértékű szaporodása, amely mellett a jelenlegi nagyüzemek középgazdaságokká zsugorodnának, az ország egész gazdasági berendezését gyökeresen átalakítaná. A kisgazdaságok számának jelentős gyarapítása ugyanis az ipari termelés bizonyos mértékű átcsoportosulását is maga után vonná. A vidéki kisipar, amely a mezőgazdasági kisüzemek ipari vonatkozású szükségleteinek egy részét elégíti ki, valószínűleg a kiskgazdaságok számának növekedésével arányosan fejlődnek, mert a kiskgazdák együttes szükséglete és vásárlóereje nagyobb volna, mint a jelenlegi nagybirtokosok és munkások vásárlóereje, ugyanakkor amikor szükségleteiket csaknem teljesen ott fedezik, ahol laknak, szemben a nagybirtokosokkal, akik vásárlóerejük egy részét Budapesten nagybani beszerzés formájában vagy az ott tartózkodás idején használják fel. De a vagyoni viszonyok eltolódása a szükségletek terén is eltolódásokat fog létrehozni, amelyekhez a termelésnek alkalmazkodnia kell. A gazdasági berendezés átalakulásához tehát új tőkékre van szükség és pedig a mezőgazdaságban, a kis- és gyáripárban, az útépitésben, a közlekedés és kereskedelem stb. átszervezésében. E tőkeszükséglet vizsgálatánál a feladat kettős: először meg kell állapítani az agrárpolitika feladatainak teljes megvalósítása során a gazdasági élet által igényelt tőkék összegét, illetőleg annak nagyságrendjét, csupán azért, hogy ebből és a nemzeti jövedelemből megállapíthassuk azt az időt, amely alatt az agrárpolitika feladatai gazdasági életünk megrázkódtatása nélkül

megvalósíthatók. A vizsgálat másik részét viszont az a gyakorlati kérdés alkotja, hogy az agrárpolitika feladatainak évről-évre egyenletes ütemben az országnak már az előbb említett átalakulásánál befolyásolt teljesítőképességével arányban álló megvalósításához mennyi és milyen tőke szükséges s miképpen teremthető az elő, illetve miképpen áll az elő a közgazdaság mechanizmusának működése során.

Először megkíséreljük tehát, hogy a közgazdaság struktúraváltozásának tőkeszükségletét megállapítsuk – eleve hangsúlyozva, hogy a becslés a tőkeszükségletnek csak nagyságrendjét körvonalazhatja – majd azt, hogy ennek évenként milyen része fedezhető a nemzeti jövedelem megfelelő nagyságú részének elvonása révén.

A mezőgazdaság struktúraváltozásának tőkeszüksége a termelőeszközöknek, a földnek, valamint az élő- és holt-leltárban levő felszereléseknek megszerzése során jelentkezik. A birtokpolitika céljaira igénybevehető 3.1 milliót kat. hold föld értéke 1.200 millió pengőre becsülhető, ha 1 kat. hold értékét országos átlagban 350-400 pengőre vesszük.¹ A kisüzemek létesítéséhez ezenkívül az élő- és holt-leltár tőkeértékére is szükség van. A kisgazdaságok létesítése ugyanis meglévő tőkét pusztít el és újakat igényel. A nagyüzemek épület- és eszközfelszerelésébe investált tőke egyrésze az üzemek átcsoportosítása következtében elpusztul, mert a kisgazdaságok a nagyüzemek felszereléséből nem mindent tudnak átvenni és használni.

¹ Dr. Prack László adatai alapján az 1033-ban történt 50 kat. holdnál nagyobb terjedelmű birtokeladások eredménye szerint 1 kat. hold átlagos eladási ára 433 pengő volt. Ennél gyengébb minőségű földek miatt ezt 15-20%-kal csökkentjük.

A kisgazdaságok mivelhető területének minden kat. holdjára az 1931/32. évek átlagában 415 pengő² esett az élő- és holt-leltárból, az alábbi részletezés szerint:

épülettőke	240— pengő	58·0%
ültetvénytőke*)	10— „	2·3%
eszköztőke	30— „	7·3%
állattőke	85— „	20·3%
forgótőke**)	50— „	12·1%
Összesen	415— pengő	100·0%

*) Ültetvénytőke alatt fásításokat kell érteni.

**) Forgótőke alatt készlet, anyag és készpénz együtt értendő.

A 2.6 millió kat. holdnyi kisgazdaság és a 0.5 millió kat. hold közlegelő élő- és holtfelszereléséhez tehát mintegy 1.300 millió pengő tőke szükséges. A kisüzemek létesítésének tőkeszükséglete tehát kb. 2.500 millió pengőt tesz (már most hangsúlyozni kívánom, hogy e tőkeszükséglet alatt nemcsak pénzgazdasági tőkét kell érteni). Ehhez járul még a tagosítás mintegy 200 millió pengős költsége, valamint a telepítés teljes lebonyolításának műszaki költsége, kb. 80 millió pengő. Az agrárpolitika feladatainak megvalósítása során tehát a mezőgazdaságban 2700-2800 millió pengoyi tőkére van szükség.

A kisipar tőkeszükséglete 55-60.000 önálló kisiparos műhelyének – legtöbbszörre házának – és eszközfelszerelésének költségeiből állna, ami mintegy 180 millió pengőt jelent.

A gyáripár tőkeszükségletét alig lehet megbecsülni, mert a gyáripár fejlődését igen sok tényező befolyásolja. De nem követünk el nagy hibát, ha ezt a tőke-

² Dr. Kesztyűs Lajos: A kisgazdaságok számtartási rendszere és a Debrecenvidéki kis-középgazdaságok 1931. és 1932. évi jövedelmezőségi eredményei. Debrecen, 1933. 26-27. 1.

szükségletet a gyárilpar gépi- és eszközfelszerelésébe jelenleg investált 1166 millió pengő tőkének 10-15%-ára, 150 millió pengőre becsüljük.

Az útépités tőkeszükséglete 1100 millió pengőre³ tehető, ha gondoskodni kívánunk arról, hogy a 3000 km állami, 2000 km vármegyei és 30.000 km községi útnak a forgalmi terhelésnek megfelelő kiépítésével a vidéket a forgalomba bekapcsoljuk.

A közlekedés, kereskedelem, szakoktatás, stb. át-szervezésének tőkeszükséglete 200 millió pengőre becsülhető.

Az agrárpolitika feladatainak megvalósítása során tehát a gazdasági élet főbb ágai számára a következő tőkék képződésére van szükség:

mezőgazdaságban	2780 millió P	63%
kis- és gyárilparban	330 „ „	8%
útépitésben	1100 „ „	25%
közlekedés stb. terén	200 „ „	4%
Összesen	4410 millió P	100%

A 4.4 milliárd pengőnyi tőkéből a föld vételárának megfelelő 1.2 milliárd pengő a tőkeképződési szükséglet szempontjából levonandó, mert hisz a föld ma is már rendelkezésre áll. Így tehát a föld megszerzésekor kifizetett vételárat a föld eddigi tulajdonosai akár közvetlenül, akár a hitelszervezet közvetítésével szükségszerűen arra fogják felhasználni, hogy a közgazdaság tőkeszükségletét fedezzék. A 3.2 milliárd pengőnyi, vagy az egyéb, számba nem vett adminisztrációs költség miatt, 3.5 milliárd pengőre teendő tőkeszükségletnek egy része a mezőgazdasági termelés során áll elő, más része pedig a pénzgazdasági tőké-

³ L. 132. lap.

képződés útján fedezhető. A mezőgazdasági termelés során előálló tőke a mezőgazdaság tőkeszükségletének jelentős részét, több mint egyharmadát teszi. Ez az állatállomány, takarmány, vetőmag, terménykészlet, stb. által reprezentált tőke, amelynek előállítása hosszas időt igénylő termeléssel kapcsolatos. A mezőgazdaság tőkeszükségletének ezenfelül mutatkozó része, valamint a többi gazdasági ágak tőkeszükséglete a pénzgazdasági tőkeképződés eredményéből fedezhető. A tőkeképződés alapmotívuma azonban mindkét esetben a takarékoság. A mezőgazdaságban a tőkeképződés mechanizmusa pl. az, hogy a kisgazda az általa termelt terményből szükségleteit korlátolt mértékben elégíti csak ki s így megtakarításaiból tőkeszükségletének egy részét fedezi. A pénzgazdasági tőkeképződés alapja viszont az, hogy a keresők pénzjövödelmük egy részét takarítják meg, amely összegek a megfelelő hitelszervezetek útján javakká válnak s a gazdasági élet előbb vázolt tőkeszükségletét fedezik. A gazdasági berendezkedés megváltozása olyan gazdasági ágakra – út, vasút, posta, stb. – is kihat, amelyek közületekhez tartoznak. Az ilyen esetekben szükségelt tőkék kényszerítőképzés útján teremthetők elő. A kényszerítőképződés a magángazdaságok a közületek által eszközölt megterheléséből, kényszerített takarékoságból áll elő. A közterhek növelésével azonban nagyon óvatosan kell bánni, mert a túlságosan nagy közteher alatt a mezőgazdaság egészséges fejlődése nincs biztosítva.

*A takarékoság az alapja a tőkeképződésnek s tisztán pénztechnikai alapon a kérdés meg nem oldható,*⁴

⁴ Dr. Navratil Ákos: Takarékoság és tőkeképződés. Berzeviczy-émlékkönyv. 1934.

de a tőkében gazdag külföldi országok segítségének igénybevételével sem lehet a takarékoság szükségesége alól kibújni, nem is beszélve arról, hogy a nemzetközi pénzpiac mai helyzete idegen tőkék igénybevételét reális körülmények között nagyon megnehezíti. A takarékoság tehát nem nélkülözhető. De a takarékoság mértéke szubjektív tényezők mellett főleg a megtakarítás lehetőségétől függ, vagyis attól, hogy a jövedelem a létminimum határát mily mértékben haladja meg. A tőkeképződés törvénye ugyanis az, hogy a tőkeképződés a növekvő jövedelemmel progresszív.⁵ A tapasztalat mégis azt mutatja, hogy a magyar földműves nép takarékoságra való hajlama és szívós kitartása teljes garancia arra nézve, hogy a mezőgazdaság tőkeszükségletét elő fogja teremteni, ha a mezőgazdasági termelés menetével összhangban levő hitelműveletek azt elősegítik. A háború utáni földbirtokreform során kiosztott házhelyek beépítése bizonyítja ezt legjobban. A kiosztott közel harmadfél százezer házhely jelenleg már legnagyobb részben beépült, pedig ezeket a házhelyeket többnyire nincstelenek kapták, akik kezük munkájával és parányi kertjükön üzött baromfitartásból teremtették elő a nem olcsó építőanyagok költségét. Éber Antal „A magyar nemzeti tőke alakulása 1924-től 1928-ig” című tanulmányában végső konklúzióképpen arra mutat rá, hogy „nemcsak, hogy nemzeti jövedelmünkől nem tettünk félre semmit, hanem még nemzeti tőkénk, termelt termelési eszközeink egy – habár aránylag jelentéktelen – részét fogyasztási javakká, fogyasztási jószágtar-

³ Dr. Wilhelm Röpke: Die Theorie der Kapitalbildung 1929. Tübingen.

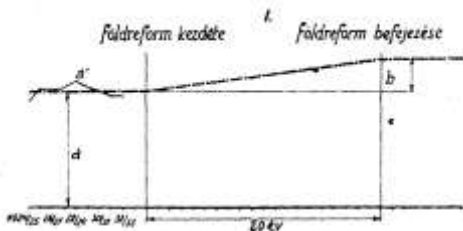
talékká változtattuk át a kiosztott házhelyeken – legszegényebb néprétegünk által – felépített házak mégis 60 millió pengőnyi tőkeképződést jelentett az 1928. évben”. Azonban *bármennyire szorgalmas és takarékos is népünk, gazdasági életünk struktúrájának megváltozása során jelentkező 3-3.5 milliárd pengőnyi tőke nem vonható el néhány év alatt a nemzeti jövedelemből, amikor egy év nemzeti jószágtermelésének értéke is csak kb. ilyen összegű. Általában a nemzeti jövedelem néhány százaléka? képezheti csak a tőkeképződés alapját s ez a körülmény a vázolt agrárreform megrázkódtatásmentes megvalósításának idejét 20-25 évben jelöli ki. A szabadkereskedelem korszakában, a nemzetközi hitelélet zavartalan állapotában arra is lehetett volna gondolni, hogy a szük-*

⁶ Az alábbi táblázat feltünteti egyrészt, hogy a német közgazdaság a háború utáni kedvező ipari konjunktúra idején, az 1924-29. években mekkora tőkét vont el a nemzeti jövedelemből új termelési javak előteremtésére és készletek fenntartására, másrészt, hogy ez években, hogy alakult a nemzeti jövedelem s a tőkeakkumuláció annak hány százalékát teszi:

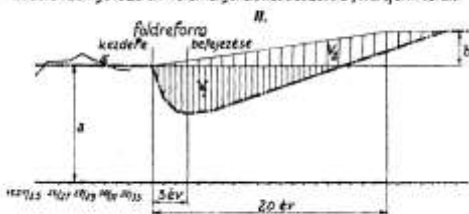
Év	Az új tőkeképződés és tőkebeáramlás egyenlege millió RM.	Nemzeti jövedelem millió RM.	Belföldi új tőkeképződés a nemzeti jövedelem százalékában
1924	7520	—	—
1925	4281	59.978	7.1 %
1926	2652	62.673	4.2 %
1927	6922	70.754	9.8 %
1928	6602	75.373	8.8 %

A német nemzeti jövedelemnek tehát a konjunktúra emelkedő szakaszán átlagban 7.5%-a akkumulálódott tőkévé, melynek kétharmada új termelési javak, egyharmada pedig raktárkészletek keletkezésében mutatkozik, Új termelési javak előállítására tehát a nemzeti jövedelemnek csak 5%-a

séges tőkét 35-50 éves törlesztésű külföldi kölcsönök alakjában teremtjük elő s az agrárreform ütemét csak a technikai lebonyolítás korlátai közé szorítjuk. A szükséges tőkék feltételezése esetén is helytelen volna azonban a földreformnak időben is radikális

a) a nemzeti jövedelem volumene 1927-28 és 1931-32 évek átlaga f.
 a') a nemzeti jövedelem volumene
 b) a nemzeti jövedelem volumenének növekedése a földreform során.

v_1, v_2 : a nemzeti jövedelemnek a földreform gyors ütemű megoldásából származó vesztesége

megvalósítása, mert gazdasági berendezkedésünk a földreform következtében bizonyos mértékben át fog alakulni s ez az átalakulás akkor lesz hibától és károktól leginkább mentes, ha évtizedes fejlődés eredményeképpen áll elő. Az elodázhatatlan agrárreform csak akkor vezet tehát sikerre, ha a kisgazdaságok lé-

tesítése évről-évre fokozatosan történik. A tőkeszükséglet előteremtésének akadályaitól eltekintve sem kívánatos, hogy a 3.1 millió kat. hold betelepítése egykét év alatt történjék meg, mert az mind gazdaságpolitikai, mind népesedéspolitikai szempontból megrázkódtatással járna. A szükséges tőkék előteremtése és a zavartalan termelés biztosítása egyaránt azt írja elő, hogy évenként csak 100.000 kat. hold kiszgazdaság létesüljön s így a telepítés céljaira rendelkezésre álló 2.6 millió kat. hold nagybirtok csak 20-25 év alatt alakíttassák át kisüzemekké. A földbirtokreform ilyen lassú megvalósítása mellett szól az a körülmény is, hogy a széles néprétegek gazdasági műveltsége csak néhány évjáratnak új szellemben való felnevelésével érhető el. A telepítésnek ez a folyamatos üteme biztosíthatja, hogy a nemzeti jövedelem volumenje még átmenetileg se essen vissza, hanem fokozatos emelkedéssel 20-30%-os növekedést érjen el. A nemzeti jövedelem megrázkódtatásmentes kifejlődésének várható menetét az I. számú ábra szemlélteti, míg a II. számú ábra a nemzeti jövedelem alakulását mutatja akkor, ha a földreformot, a folytonos elodázás miatt majd egyszer kirobbanó szenvedélyek rövid idő alatt valószínűsítják meg. Az ilyen agrárreform a nemzeti jövedelem katasztrofális lecsökkenését vonná maga után, mert a 3.1 millió kat. holdnyi területen a termelés a tőkehiány és számos más zavaró körülmény miatt évekig messze elmaradna a jelenlegi termelés eredményei mögött, ami az ország gazdasági fejlettségének nivóját és a nép jólétét kiszámíthatatlan módon szorítaná le. A zavarok elülésével pedig a fejlődés a jelenlegi szintnél jóval alacsonyabb szintről indulna

meg s a nemzeti jövedelem csak egy-két évtized alatt érhetné el azt a szintet, amelyen a földreform előtt volt. Ennek a sötét képnek statisztikai igazolása Magyarországon egyelőre még nem lehetséges, a szomszéd államok egyikében, Romániában azonban hasonló esettel találkozunk. A román földreform gazdasági következménye, helyesebben jelenleg még nem kielégítő eredménye az itt elmondott okokra vezethető vissza.

A teljes tőkeszükséglet megállapítása csak azt a célt szolgálta, hogy mintegy hosszú matematikai levezetés eredményeképpen az agrárpolitika reális ütemének mértékét megállapíthassuk.

Az agrárpolitika feladatai . Magyarországon, oly nagyméretűek, hogy azok csak két-három évtized folytonos munkájával valósíthatók meg. Az agrárpolitika gyakorlati megvalósítása érdekében hozott intézkedéseknek tehát hosszú évtizedes munkát kell előkészíteniük, nem pedig egy-két évre szóló részletmegoldást. így pl. nem lehet a telepítés kérdését akár az adótartozás fejében igénybe vehető birtokok, akár az eladósodott birtokok, stb. szempontjából tárgyalni, mert azt a népesedéspolitika követelményei szerint kell megoldani, tekintet nélkül arra, hogy a nagyüzemek jelenleg kiknek a tulajdonában vannak és milyen a gazdasági helyzetük. *A parlamentnek tehát olyan telepítési törvényt kell megszavaznia, amely évről-évre kb. 100.000 kat. hold nagybirtok kisajátítását s annak betelepítését biztosítja mindaddig, míg a rendelkezésre álló 3.1 millió kat. hold felhasználásra nem kerül. A munkát pedig azonnal meg kell kezdeni az ország déli és keleti határvidékén 80-100 km-es zóná-*

ban, mert ez 1935-ben nem csak agrárpolitikai tevékenység, hanem ennél sokkalta több: honvédelem.

Ezzel elérkeztünk vizsgálatunk második részéhez, amely az ilyen ütemű telepítés tőkeszükségletének gyakorlati problémáját tárgyalja. Az évenként létesítendő 100.000 kat. holdnyi kisüzem tőkeszükséglete két főtételeből tevődik össze: a föld megváltásához szükséges Összegeből és az üzemi tőkéből. *A föld vételárának kérdésében arra az álláspontra kell helyezkednünk, hogy a nemzeti vagyon jelentős részét alkotó s a telepítés céljaira igénybevett földtulajdon vételárát nem lehet és nem is kell azonnal kifizetni.* A nemzetgazdasági és szociális szempontok miatt elodázhatatlan telepítés megindítása elé nem lehet a földvagyon azonnali mobilizálásának megoldhatatlan problémáját gördíteni csak azért, hogy ezzel a telepítés kérdését a napirendről levehessék.

A kisgazdaságok „mezőgazdasági bevétele”⁷ jóval

⁷ Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület üzemstatisztikai bizottságának kiadványa i. m. 56. lap.

„A tiszta hozam, vagy tiszta veszteség a gazdasági üzem eredményére vonatkozik és nem tünteti fel azt, hogy a gazdálkodó az elért tisztahozamból mennyit költhet el a nélkül, hogy a vagyonának állagából fogyasztana, illetve adósságait szaporítaná. A tisztahozamnak azt a részét, amely mint egyéni jövedelem a gazdálkodó rendelkezésére áll, mezőgazdasági bevételnek nevezzük. Megkapjuk ezt, ha a tiszta hozamból az adósságkamatokat levonjuk és ehhez a gazdálkodó és családtagjainak munkabérgényét hozzáadjuk. Az adósságkamatokat ugyanis a tisztahozam kiszámításánál nem állítottuk be költségként gyanánt, tehát azt most levonásba kell helyoznünk a tisztahozamból. A munkabérgényt viszont hozzáadjuk a tisztahozamhoz, mert hiszen a munkabérgény a gazdálkodó szempontjából nem bír tényleges költségként jellegével, a tisztahozam számításánál

„

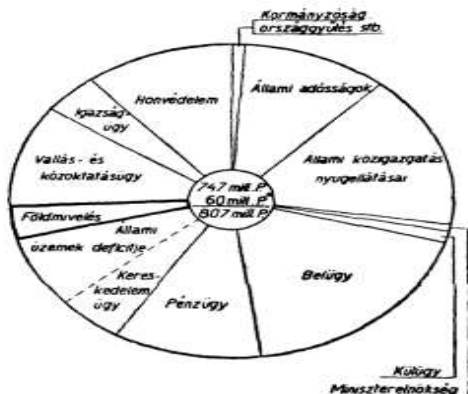
nagyobb, mint a nagy- és középgazdaságoké. 1932-ben pl. az OMGE számtartási statisztikája szerint, amíg a dunántúli kisgazdaságok 1 kat. holdjára 33.0 pengő mezőgazdasági bevétel jutott, addig a nagyüzemekben csak 2.5 pengő bevétel, a középgazdaságokban pedig pláne 5.3 pengő mezőgazdasági bevételhiány mutatkozott. Az Alföldre vonatkozó adatok ettől valamelyest eltérnek, de azokat a vizsgálat fogyatékoságba miatt (mindössze 4 kisgazdaságot vizsgáltak meg 22 nagy- és 27 középüzem mellett) nem is említem fel. Ezek szerint tehát megvan a remény arra, hogy az új kisgazdatársadalom a föld vételárának lassúütemű amortizálását és kamatterhet bírja majd viselni. A nagybirtokosoknak földvagyonuk alapján élvezett jelenleg szerény jövedelmét a kisgazdaságok létesítése nem veszélyeztetné, még ha – saját jól felfogott érdekükben – meg is kell elégedniük azzal, hogy az új telepesek a föld vételára után csak alacsony kamatot és csekély törlesztést fizessenek. Ez az összeg nem lehet több, mint ami akkor marad, ha a tényleg kigazdálkodható értékből a termelés rezsijét és az új telepes megélhetésének értékösszegét levonjuk. Jelenleg pl. 1-1.5% kamatnál és 1-2%-os törlesztésnél többre gondolni nem lehet.

A föld vételárának azonnali kifizetésétől eltekintve, az évi 100.000 kat. hold betelepítésének és az agrárpolitika egyéb feladatának tőkeszükséglete az előbbi számítások szerint 100-120 millió pengőre tehető. Ez az összeg az évek folyamán valamelyest csökkenne, mert az új kisgazdáknak nyújtott hitel egy része évről-évre a törlesztési terv szerint visszafolynék. A kisgazdaságok új tulajdonosainak és a kisiparosoknak

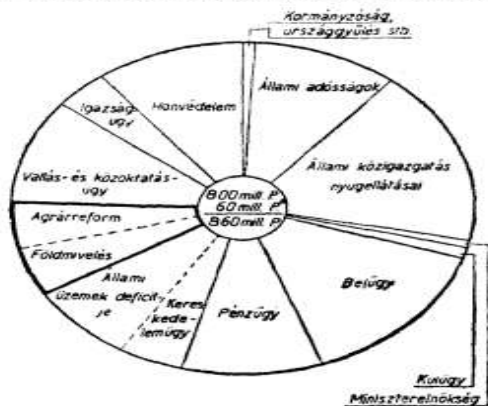
előnyös hitel formájában nyújtott összeget ugyanis a föld vételárának részleteivel együtt néhány évtized alatt megfizetnék. Az évi 50-60 millió pengő hitel és ugyancsak 50-60 millió pengő adminisztrációs költség előteremtése olyan nemzetgazdaságban, ahol a nemzeti jövedelem 3-4 milliárd pengő között ingadozik s a közületek költségvetései 1.2 milliárd pengőt tesznek, ha nem is könnyű feladat, mégis lehetséges (lásd a 227. oldalon levő ábrát).

A tőkeszükséglet előteremtése kétirányú feladat, mert a vázolt új földreform megvalósításához szükséges tőkét növeli az a teher, amelyet az agrárlakosság széles rétegeinek, a törpebirtokos napszámos lakosságnak, a vállairól le kell emelni. A mezőgazdasági munkásság és a törpebirtokos lakosság alacsony, többnyire a fizikai létminimum alatt álló életszínvonala parancsolólag írja elő, hogy a falusi kisexisztenciákat terhelő, aránytalanul magas házadó és ennek szükség-szerű járulécai csökkentessenek. Az adóstatistika szerint 1932-ben a falusi kisexisztenciák házadója például 46.2 millió pengőt tett, házankint átlagban 31.5 pengőt. De ha még a törvényhatósági jogú városokat hagyjuk is, a falusi házadó 33.9 millió pengős összeget jelentett, házankint átlagban 24.6 pengőt. Nagyon jelentős összeg ez, ha arra gondolunk, hogy agrárlakosságunk legszélesebb rétegéhez tartozó családok évi keresményének értékösszege 200-250 pengő körül ingadozik, melyből átlagban 5 tagú családnak kell megélnie. Ezeknek a családoknak az életében minden fillérnek jelentősége van s éppen ezért a falusi házadónak 40-50%-os csökkentése nagyon indokolt volna, egyrészt az említett okok miatt, másrészt a

A magyar állam költségvetése az 1934/35. évre.

konjunkturális változások miatt is. A házadó csökkentéséből származó 15-20 millió pengő lenne azon összeg, amelyet a fentebb említett tőkeszükségletek mellett szintén a nagyobb jövedelemmel rendelkezők kategóriájára kell áttolni.

A tőkeszükséglet előteremtésére három forrás kínálkozik:

1. A nagybirtokoknak a jelenleginél jóval nagyobb és erős progresszióval megállapított, természetben leadandó örökösödési illetéke.

2. Az idegen, nem magyar állampolgárok tulajdonában lévő közel }4 millió kat. holdnyi föld jövedelmének a jelenleginél jóval erőteljesebb igénybevétele.

3. A nem fixfizetésekből származó nagy jövedelmeknek, a jövedelemadókiivetés céljából való igaz bevallása.

A természetben lerótt örökösödési illeték egészen 50%-ig mehet fel. Az örökösödési illetéknek ilyen megállapítása lehetővé tenné, hogy a kormány a földet az új kisgazdáknak, az új telepéseknek nem ingyen, de méltányos ár és kedvező törlesztési feltételek mellett adhassa át, a befolyó összegekből pedig a telepítés tőkeszükségletének egy részét fedezhesse. Az örökösödési illeték ilyen megállapítását igazolja az angol és általában a nyugati országokban is érvényben lévő magas örökösödési illetékkulcs. A magántulajdon elvét pedig nem sérti meg, mert hisz a magyarországi nagybirtokok legalább 90%-ának létesítését éppen a tulajdonjog durva megsértése tette lehetővé. Ne feledjük, hogy a nemzeti ügy szolgálatában álló igazi magyar főurak – Wesselényi, Nádasdy, Zrínyi, Thököly, Rákóczi – birtokairól van szó,

amelyeket Haynauknak, Pallaviciniéknek juttatott a bécsi udvar. Az említett Örökösödési illetékek alkalmazása tulajdonképpen túlságosan előzékeny gesztus nagybirtokosainkkal szemben, mert a nemzeti alapon álló kormánynak joga van arra, hogy a magyar nép céljaira ezeket a birtokokat minden ellenszolgáltatás nélkül is igénybevegye.

A nem magyar állampolgárok tulajdonában lévő $\frac{1}{4}$ millió hold jövedelmét jelenleg többnyire az ország határain túl költik el s ezáltal a nemzeti jövedelem egy része a nemzet számára elvész. Ezek a nagybirtokok tehát nemcsak antiszociálisak – mint általában a nagybirtokok, – hanem ezek jövedelme azáltal, hogy külföldre kerül, gazdasági életünk vérkeringését gyengíti. Indokolt tehát az $\frac{1}{4}$ millió hold jövedelmét a jelenleginél erőteljesebben, akár három-négyszeres jövedelemadóval megterhelni.

A tőkeszükségletek előteremtésének leghatékonyabb módja azonban a fix jövedelmek igaz bevallása. Köztudomású, hogy a nagy jövedelmeknek alig $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{5}$ részét vallják csak be jövedelemadó kivetése céljából. Ennek következtében a nagyjövedelmű adózók jövedelemadója aránytalanul csekély. Az 1932. évi adóstatisztika alapján 7601 volt az olyan adózók száma, akiknek évi jövedelme 20.000 pengőnél nagyobb volt s ezek jövedelemadója összesen 14.3 millió pengőre rúgott. Ezek jövedelmének tényleges, a valóságnak megfelelő bevallása 40-50 millió kincstári bevételt jelentene. Az agrárpolitikai feladatok megoldásának tőkeszükséglete tehát előteremthető, mégpedig nem azáltal, hogy a jövedelemadó kulcsát az igen nagy jö-

védelmek esetében felemeljük, – bár ez is indokolt volna – hanem azért, hogy a meglévő törvénynek komolyan érvényt szerzünk.

A fejtegetésekből kitűnik, hogy a tőkeszükséglet kérdése nem tartozik a telepítés elháríthatatlan akadályai közé, hiszen a nemzeti szempontból nagyfontosságú feladat évenként kb. csak akkora összegű hitelt és kb. ugyanakkora összegű költséget igényelne, mint amennyit az állam vasútüzemére évenként ráfizet. A tőkeszükségletek mellett a telepítésnek sokkal nagyobb akadálya abban rejlik, hogy a nagybirtokok tulajdonosai erősen ragaszkodnak a földbirtokokból rájuk háramló feudális tekintélyhez s politikai hatalmuknál fogva a nemzeti célokat szolgáló agrárpolitikai törekvésekkel szembehelyezkednek.

IV. MAGYARORSZÁG NEMZETI JÖVEDELMÉ- NEK ÉS KÖZTEHERVISELŐKÉPESSÉGÉNEK ALAKULÁSA AZ AGRÁRPOLITIKA FELADA- TAINAK MEGVALÓSÍTÁSA UTÁN.

Az agrárreform közgazdasági következményeit vizsgálva, arra a nagyfontosságú kérdésre kell válaszolnunk, hogy a mezőgazdaságnak az agrárreform okozta struktúraváltozása milyen módon és mértékben befolyásolná a nemzeti jövedelem alakulását és a lakosság általános életszínvonalát. A széles néprétegek életszínvonalának emelkedésére ugyanis csak akkor lehet számítani, ha nemcsak a *jövedelemeloszlás* válik egyenletesebbé, hanem a *nemzeti jövedelem* is emelkedik, vagy legalább is nem csökken, – már pedig az utódállamok egyike-másikának példája rávilágít arra, hogy ez a veszély bizonyos körülmények között bekövetkezik. De a következő fejtegetések alapján állítható, hogy ez a veszély Magyarországon csak csekély jelentőségű volna, ha a nagyobb szabású agrárreform az általunk javasolt módon, tervszerűen, *20-25 év alatt* valósíthatná meg, mert az extenzív mezőgazdasági nagyüzemeket belterjes kisgazdaságok váltanák fel.

A nemzeti jövedelem kialakulásához az egyes gazdasági ágak a következő összeggel és arányban járultak hozzá az 1930-1931. gazdasági évben.¹

¹ Dr. Matolcsy Mátyás és dr. Varga István: „Magyarország nemzeti jövedelme az 1924-1933. években” című munkájához készült számítások ideiglenes eredményei szerint. A munka a Magyar Gazdaságkutató Intézet különkiadványaként fog megjelenni.

mezőgazdaság	1458 millió P	33·9%
bányászat és kohászat	71 „ „	1·7%
ipari termelés (gyárípar és ki- ipar)	1541 „ „	35·9%
szállítási tevékenység	35 „ „	0·8%
kereskedelmi tevékenység	402 „ „	10·8%
a lakásszükséglet értéke	431 „ „	10·1%
a háztartási munka értéke	445 „ „	10·4%
külföldi fizetések egyenlege	-151 „ „	-3·6%
Összesen	4295 millió P	100·0%

A gazdasági berendezkedésünk szerkezetét megváltoztató agrárreform a nemzeti jövedelem minden tételét befolyásolná. Amíg a mezőgazdasági termelés volumenjében bekövetkező változásokat a nagyüzemek és az azokat felváltó kisgazdaságok termelési viszonyainak vizsgálata alapján óvatosan fel lehet becsléni, addig az ipari termelés és általában az egyéb gazdasági tevékenységek várható fejlődését számszerűen aligha lehet előrelátni, mert azokat igen sok más körülmény is befolyásolja.

A mezőgazdaság az 1930/31. gazdasági évben 1458 millió pengővel járult hozzá a nemzeti jövedelemhez (ez az összeg tehát nem a mezőgazdasági termelés bruttó értékét jelzi!). Ez az összeg a következőképpen oszlott meg (az egyes mezőgazdasági termelési ágak által felhasznált mezőgazdasági termékek értéke az illető termelési ág termelésének bruttó értékéből már le van vonva):

szántóföldi termelés	468 millió P	29·0%
állattartás	732 „ „	45·4%
baromfitartás	222 „ „	13·8%
halászat, vadászat stb.	16 „ „	1·0%
bor, szőlő, gyümölcsstermelés	132 „ „	8·2%
fatermelés (erdővágás)	43 „ „	2·6%
	1613 millió P	100·0%
felhasznált iparcikkek	155 „ „	
Összesen	1458 millió P	

Azt, hogy az agrárpolitika feladatainak megvalósítása (telepítés, tagosítás, stb.) a nemzeti jövedelemnek a mezőgazdasági termelésből származó részét minő módon befolyásolná, tételenként vizsgáltuk meg.

A szántóföldi termelés volumenjét az, hogy a nagyüzemeket kisgazdaságok váltanák fel, lényegesen nem, változtatná meg, mert a főtermények kat. holdankinti termésátlaga a kisgazdaságokban alig kisebb, mint a nagyüzemekben,² a különbséget pedig bőven kiegyenlíti a főtermények között termelt melléktermények - takarmánytők, bab, stb. - jelentős értéke. A kisgazdaságok létesítése a nagyüzemek jelenlegi vetésforgójában változást idézne elő, mert a két gazdaság-nagyságban a szántóföldet eltérő arányban vetik be.

A vetésterület	20 kat. holdon aluli	20—100 kat. holdas	100—1000 kat. holdas	1000 kat. holdnál nagyobb	Összesen
1926. évb. kat. hold	4,022.246	2,194.364	1,792.639	1,571.053	9,580.302
ebből : gazdaságokban					
búza	30.5%	29.3%	24.6%	21.3%	27.5%
rozsa	14.5%	12.6%	12.3%	9.5%	12.8%
árpa	7.7%	8.2%	7.7%	7.5%	7.8%
zab	3.6%	4.9%	6.7%	7.1%	5.1%
tengeri	22.4%	20.1%	16.3%	15.6%	18.5%
burgonya	6.0%	3.7%	3.9%	3.2%	4.6%
étkorrépa	0.2%	0.3%	1.9%	4.1%	1.8%
takarmányrépa	1.6%	2.0%	1.9%	1.8%	1.8%
takarmányfélék	10.0%	8.7%	10.9%	13.2%	10.5%
dohány	—	0.3%	0.9%	0.9%	0.4%
repce	—	—	0.6%	0.8%	0.3%
egyéb	3.5%	9.9%	12.7%	15.0%	8.8%
	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

A nagygazdaságoknak viszonylag kevesebb búza- és rozsvetésük van és kevesebbet ültetnek tengeriből és burgonyából, mint a kisgazdaságok, de viszonylag

² L. a tagosításról szóló fejezetet.

többet termelnek zabból, cukorrépából, dohányból, stb. Ennek főleg az az oka, hogy az ipari növények (cukorrépa, dohány, olajos magvak, stb.) termelésével csaknem kizárólag a nagyüzemek foglalkoznak, mert a kisgazdaságok egyrészt a gazdák szakismeretének hiánya, másrészt szervezetlensége miatt ezek termelésétől elvannak zárva. A takarmány fél ék termelése terén is van eltérés. A nagyüzemekben viszonylag sokkal kevesebb tengerit ültetnek és jóval több zabot vetnek, mint a kisgazdaságokban. Ezt az magyarázza, hogy a kisgazdaságok sertésállománya viszonylag sokkal nagyobb, mint a nagyüzemeké, a nagyüzemekben viszont a számos állatok szakszerűbb takarmányozásához viszonylag több árpára, zabra van szükség, mint a kisgazdaságokban. Ha a nagyüzemeket kisgazdaságok váltják fel, a szétosztásra kerülő terület jelenlegi vetésforgója valószínűleg meg fog változni. A mezőgazdaság termelésének megváltozását azonban ellensúlyozza az egyes termékek iránt jelentkező belföldi kereslet és az a körülmény, hogy annak a terméknek termelését, amelyből exportfeleslegünk van, az oxportradiusz megnövekedéséből a termelőig visszaható árhatatlanság szabályozza. A mezőgazdasági nagyüzemek megszüntetésével pl. nem szűnik meg azoknak a termékeknek a termelése, amelyeket a nagyüzemekben termeltek, ha irányukban a kereslet továbbra is fennáll, hanem más gazdaságnagyság-csoportba tartozó gazdaságok fognak annak termelésével foglalkozni és pedig valószínűen azok, amelyek azt leginkább tudnák rentábilisan termelni. A nagyüzemek megszüntetésével az egyes termelési ágak arányának megváltozását tehát az egyes cikkek iránt megnyil-

vánuló kereslet, másszóval az értékesítés lehetősége nagymértékben ellensúlyozza. Ezért az üzemnagyságok megváltozásának hatását az ellensúlyozhatná, ha azokat az ipari növényeket, amelyeket ma a nagygazdaságokban termelnek, akár a jelenlegi közép-gazdaságok, akár a középgazdaságokká zsugorodó mai nagyüzemek termelnék. Ezek vetésforgójából e növények jelenleg sem hiányoznak s mindössze részesedési arányuk nőne meg valamelyest. A szántóföldi termelés volumenjét tehát a kisgazdaságok szaporítása nem befolyásolná károsan.

A szántóföldi termelés szempontjából inkább a tagosításnak volna nagy jelentősége. A tagosított kisgazdaságok szántóföldi termelése – mint korábban igazoltuk – kb. 20-25%-kai növekszik. Az 5-6 millió kat. holdnyi tagosításra szoruló kisbirtoknak a tagosítás után elért terméstöbblete az egész szántóföldi termelés értékét kb. 12%-kal emelné.

A mezőgazdasági termelés értékének legnagyobb része (45%) az *állattartás hozadékából származik*. A kisgazdaságok szaporítása ennek értékét növelné, mert a kisgazdaságokban sokkal több állatot tartanak, mint a nagyüzemekben. Az 1930. évi tavaszi állatösszeírás szerint a szarvasmarhaállomány 58.3%-kát a 20 kat. holdnál kisebb gazdaságokban, 19.1%-át a 20-100 kat. holdas, 11.9%-át a 100-1000 kat. holdas és 10.7%-át az 1000 kat. holdnál nagyobb gazdaságokban tartották. Állatnemek szerint még további eltolódás tapasztalható, tehénnél a kisgazdaságok, ökörnél a nagyüzemek javára:

Az állatállomány gazdaság-nagyságcsoportok szerinti megoszlásából kitűnik, hogy a mezőgazdasági nagyüzemeknek kisgazdaságokká való átalakítása az állatállomány jelentős megnövekedését vonná maga után, ha a létesítendő kisgazdaságokban legalább olyan inertekben foglalkoznának állattenyésztéssel, mint a jelenlegi kisgazdaságokban. Az állatállomány valószínű növekedését úgy számítottuk ki, hogy az egyes gazdaság-nagyságcsoportok jelenlegi állatsűrűségi számait a nagyüzemek átcsoportosítása után az egyes gazdaság-nagyságcsoportok megváltozott területi adataival szoroztuk meg. E számítás szerint a nagyüzemek felosztása

a szarvasmarhaállományt	22%-kal
a sertésállományt	23%-kal
a juhállományt	4%-kal
a lóállományt	29%-kai növelné.

Az állatállománynak mintegy 20%-os növekedése az állattartás hozadékát ugyancsak kb. 20%-kai növelné, mert az állattartás évi tej-, hús-, gyapjú- stb. hozadéka az állomány számával egyenes arányban van, változatlan minőséget feltételezve. A kisgazdaságok állattenyésztése a különböző állattenyésztő egyesületek tevékenységének eredményeként, különösen a Dunántúlon ma már nem egy helyen a nagygazdaságok színvonalán van.

A *baromfitartás hozadéka* jelentős részét teszi a mezőgazdasági termelés értékének. Ez a kisgazdaságok számának szaporításával arányosan növekednék, mert a baromfiállomány csaknem teljesen a kisgazdaságok szerűjén és a zsellérek udvarán él. Az 1928. évi baromfiösszeírás szerint a 20 kat. holdnál kisebb

gazdaságokban tartották a baromfiállomány 74.4%-át, a 20-100 kat. holdas gazdaságokban 17.1%-át, míg a nagy- és középgazdaságok cselédudvarán az állomány 8.2%-a nőtt fel. A nagyüzemek megszüntetésével a baromfiállománynak – az előbb említett számítási módszert alkalmazva, – mintegy 36 százalékos növekedésére lehetne számítani, amivel hasonló arányban növekednék a baromfitartás hozadéka.

A nagyüzemeknek kisgazdaságokká, való átalakítása a szőlő- és gyümölcstermelés növekedését is maga után vonná. A silány, homokos földeken létesített, kisgazdaságok ugyanis csak akkor életképesek, ha a gazdák a szerény eredménnyel járó szántóföldi termelés mellett a sokkal munkaintenzívebb szőlőtermeléssel is foglalkoznak. A szőlők hozama, katasztrofális elemi károktól eltekintve, többnyire jóval nagyobb, mint a szántóföldi termelése. Ez volt az oka annak, hogy a háború után a földreform során kiosztott parcellákon is sok szőlőt telepítettek. A közel 1 millió kat. hold kiosztásával egyidőben az ország szőlőterülete 44.000¹ kat. holddal – 13%-kal – növekedett. A felosztott nagybirtokok területének mintegy 5%-át telepítették be szőlővel. Feltehető, hogy a 3.1 millió kat. holdnyi mezőgazdasági nagyüzem felaprózása alkalmával, hasonló arányban, kb. 150.000 kat. hold szőlőt telepítenének, arai az ország szőlőterületének 40%-os nagyobbodását jelentené. A bortermelés valószínűen jelentős emelkedése esetén a bor értékesítésének problémája a jelenleginél azonban nagyobb súllyal jelentkeznek.

³ L. Magyar Statisztikai Évkönyvek. Az ország szőlőterülete 1920-ban 330.934 kat. hold. 1921-ben 304.308 kat. hold. 1922-ben 374.779 kat. hold és 1929-ben 374.593 kat. hold volt.

A gyümölcsstermelés a létesítendő kisgazdaságok számával nem feltétlenül arányosan növekednék, mert a gyümölcsösök nem olyan szoros tartozékai a kisgazdaságoknak, mint pl. az állatállomány, de a gyümölcsstermelés jelenleg is folyton tartó fejlődését a kisgazdaságok számának szaporítása csak gyorsítaná.

A nemzeti jövedelemnek a mezőgazdasági termelésből származó része a nagyüzemek átcsoportosítása után, tehát az előadott feltevések bekövetkezése esetén hozzávetőlegesen a következő mértékben növekednék:

szántóföldi termelés értéke	468 millió P-ről	12%-kal	524 millió P-re
állattartás hozadéka	732 „ „	20%-kal	878 „ „
baromfitartás hozadéka	222 „ „	36%-kal	302 „ „
halászat, vadászat stb.	16 „ „	—	16 „ „
bor-, szőlő-, gyümölcsstermelés	132 „ „	35%-kal	178 „ „
fatermelés (erdővágás)	43 „ „	—	43 „ „
Összesen	1613 millió P-ről	20%-kal	1941 millió P-re

a mezőgazdaságnak a nemzeti jövedelemhez való hozzájárulása tehát kb. 20%-kal növekednék azáltal, hogy a mezőgazdasági nagyüzemeket egészséges kisgazdaságokká alakítanánk át. Hangsúlyoznunk kell, hogy számításainkat annak a feltételezésével végeztük el, hogy a termés növekedése az agrártermékek árát nem csökkentené, vagyis számításaink a termelés volumenének megnövekedését tükrözik vissza. E feltételezés jogosult egyrészt azért, mert legtöbb agrártermékünk áralakulása, mivel agrártermékeket exportáló ország vagyunk, a világpiacon áralakulástól függ, másrészt, mert a kisgazdaságok létesítésével párhuzamosan a szövetkezeti értékesítés megszervezését épp olyan elengedhetetlen követelménynek tekintettük, mint magát

a kisgazdaságok létesítését. A szövetkezeti mozgalom fejlődése biztosíthatja ugyanis azt, hogy a kisgazdaságok szaporítása által elért nagyobb termés feleslege jelentős árhanyatlás nélkül piacot találjon.

Az előadott agrárpolitikai program megvalósítása, a nemzeti jövedelemnek egyéb forrásokból származó tételeit is befolyásolná. A mezőgazdasági lakosság széles rétegének növekvő vásárlóereje⁴ a többi termelési ágak fejlődésére is serkentően hat ki. A mezőgazdasági termelésnél mutatkozó fellendülés a továbbgyűrűzés törvényei⁵ szerint terjed át a többi termelési ágakra is. A nemzeti jövedelem e tételeinek változásait azonban számszerűen lemérni teljességgel lehetetlen. *Meg kell elégednünk annak a megállapításával, hogy a mezőgazdaság átszervezése következtében a nemzeti jövedelem, helyesebben a nemzeti jövedelem volumenje kb. 10-15%-kal növekednék. Ehhez járulna még – a földreform megvalósításának hosszú ideje alatt – a nemzeti jövedelem . volumen jenek az ipari termelés fejlődéséből származó 10-15%-os emelkedése.* A lakosság jóléte szempontjából azonban éppen a nemzeti jövedelem volumen jenek van jelentősége, mert – amint Mitchell mondja – „a jólét vagy nyomor nem a polgárok pénzben kifejezett bevételeitől függ, hanem a rendelkezésre álló hasznos

⁴ Az OMGB üzemsztisztikai vizsgálatai szerint az 1932. évben (i. m.) 1 kat. hold mezőgazdasági területre a kisgazdaságoknál 13%-kal több készpénzbevétel esett, mint a nagyüzemknél. Ha a törpebirtokosokat is, akiknek nagy többsége szőlőbirtokkal is rendelkezik, de akik az üzemsztisztikai felvételből hiányoznak, figyelembe vesszük, a kisgazdaságok kat. holdankinti készpénzbevétele a számtartási vizsgálat fenti eredményénél is nagyobb.

⁵ Mark Mitnitzky: Economic effects of changes in consumers demand. Social Retseárcb. Vol. I. No 2. New-York. 3934. 199. lap.

javak bőségétől vagy szűkétől”. Az agrárpolitika feladatainak megvalósítása tehát nemcsak a jövedelemeloszlást tenné egyenletesebbé, hanem a nemzeti jövedelem volumenjét is megnövelné, ami által a lakosság széles rétegeinek életszínvonala is emelkednék.

Az agrárpolitikai programra megvalósítása a gazdasági fejlődés irányával egybeesik. Nagy fontossága van e körülménynek, mert a gazdaság-, a szociál- és a népesedéspolitikai szempontok, amelyek különböző cél felé: a maximális termelés eredménye, a szükségletek maximális szaporodás elérése felé irányítják az emberi törekvéseket, nem mindig esnek egyirányban. A nemzeti jövedelem maximuma nem mindig esik össze a legmagasabb általános életszínvonallal. A magyar agrárpolitika vázolt feladatainak megvalósítása, amely a nagyszámú agrárlakosság általános életszínvonalát emeli, vizsgálataink szerint nem kerül szembe az ország gazdaságpolitikai törekvéseivel, mert a termelés volumenje növekszik, a kereskedelmi forgalomba kerülő termésfelesleg nem csökken s azoknak a termékeknek termelése nyomul előtérbe, amelyek iránt az exportpiacok fokozottabb mértékben érdeklődnek, mint a jelenlegi termékek iránt, stb. Pedig az agrárpolitika feladatait még akkor is meg lehetne valósítani, ha azok a gazdasági élet fejlődését, a termelés növekedését károsan befolyásolnák, mert a népesedéspolitika követelményei az agrárreformok megvalósítását kikényszerítik. Az agrárlakosság folyton tartó szaporodását, amely legfőbb erőforrása a nemzeti törekvéseinknek, csak a kedvezőbb gazdasági atmoszférát teremtő agrárpolitika tarthatja fenn.

A mezőgazdasági nagyüzemeknek kisgazdaságokká

való átalakítása a közéletre újabb feladatokat és terheket is ró. A birtokpolitikai célokra alkalmas nagybirtokok egy része, főként a vallásalapok tanulmányi, iskolai és egyéb alapítványok birtokai jelenleg kulturális hivatást is töltenek be: iskolákat és egyéb kultúrintézményeket tartanak fenn. Nem vitás, hogy ezeket az intézményeket, amelyek a nemzet kultúr-nívójának fenntartása szempontjából nagyfontosságúak, akkor is fenn kell tartani, ha a jelenleg anyagi bázisukat képező birtokokat a birtokpolitika céljainak szolgálatába állítjuk. A nagybirtokoknak kisgazdaságokká való átalakítása azonban megadja a megoldás formáját is, a mellett, hogy az igénybevett birtokok törlesztése címén a telepesek által fizetendő összegeket tőkésíteni lehet, azáltal, hogy a létesítendő kisgazdaságok kat. holdankinti közteherviselési képessége lényegesen nagyobb, mint a jelenleg többnyire extenzív nagyüzemeké. A helyzet tehát csak annyiban változnék meg, hogy a vallásalapok stb. birtokainak jövedelme helyett, amely jelenleg az egyház szervezetén át közvetlenül jut rendeltetési helyére, a földbirtokpolitika feladatainak eredményes megvalósítása után az új kisgazdaréteg által fizetett adótöbbletből a kultuszkormány volna hivatva a kérdéses kultúrintézmények fenntartásáról és fejlesztéséről gondoskodni. E mellett a mezőgazdasági szakoktatás, a szociális biztosítás, stb. feladatok megoldása is újabb terheket ró a közületre. A feladatok megvalósításához szükséges anyagi fedezetet az az adótöbblet képezheti, amely a nagyüzemek által jelenleg fizetett alacsony és az új kisgazdaságok által fizetendő viszonylag magas adó között

mutatkozik. Ez a különbszet jelentős. A nagy- és kiscgazdaságok 1 kat. hold mezőgazdasági területére vonatkoztatott közterhe 1932-ben az Alföldön a következőképpen tevődött össze:⁶

	Mezőgazdaságilag művelt terület 1 kat. holdjára eső közterhe P és közterhe %-kal nagyobb, mint a nagygazdaságokban		
	1 kat. holdjára eső közterhe P	1 kat. holdjára eső közterhe %	1 kat. holdjára eső közterhe %
Jövedelemadó	0·88	1·38	40·8
Vagyonsadó	1·16	1·32	13·8
Földadó	2·96	3·61	34·2
Házadó	0·27	1·93	614·9
Általános kereseti adó	0·22	0·42	91·0
Rókkantellátási adó	0·22	0·38	72·8
Betegápolási pótló	0·47	0·80	70·4
Utadó	0·33	0·74	39·6
Községi és vármegyei pótló	1·96	3·91	99·5
Egyházi adó	0·44	1·24	182·0
Iskolai adó	0·07	1·10	1474·0
Gazdasági kamarai illeték	0·07	0·11	57·4
Egyéb szolgáltatások	1·66	0·65	—42·8
Összesen	10·71 P	17·89 P	67·0

Az alföldi kiscgazdaságoknak 1 kat. hold mezőgazdasági területére vonatkoztatott közterhei 67%-kal voltak magasabbak, mint a nagygazdaságoké. A kiscgazdaságok kat. holdankinti viszonylag magas közterhe annak következménye, hogy a kiscgazdaságok termelésének értéke nagyobb, mint a nagygazdaságoké. A földbirtokosok adókivetésének alapját ugyanis a kataszteri tiszta jövedelem⁷ képezi, ami

⁶ Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület kiadványa, i. m. 08-69. lap.

⁷ Az 1875. évi VII. te. intézkedett arra vonatkozólag, hogy a földbirtokok jövedelme a földadó-kataszter részére megállapított. A földbirtokoknak adókivetési célra megállapított jövedelmét, amelyet kataszteri tiszta jövedelemnek neveztek, a törvény szerint következő módon állapították meg: „a föld tiszta jövedelmének vétetik a közönséges gazdálkodás mellett tartósan nyerhető középtermésnek értéke, levonva belőle a gazdálkodás rendes költségeit.”

birtokkategóriánként nagyon különböző s az egyes gazdaság-nagyságcsoportokba tartozó birtokok jövedelmezősége alapján lett megállapítva. A kataszteri tiszta jövedelemnek gazdaság-nagyságcsoportok szerinti változását a következő táblázat tünteti fel:

		Kat. holdankénti átlagos katasz- teri tiszta jöve- delem ar. K	Kat. tiszta jöve- delem %-kal na- gyobb, mint az 1000 kat. hold- nál nagyobb gazdaságoké
0—5	kat. holdas gazdaságok	11.6	68
6—10	" " "	10.6	54
11—50	" " "	10.2	48
51—100	" " "	9.4	36
101—1000	" " "	7.0	2
1000 kat. holdon felüli gazdaságok		6.9	—

A mezőgazdaság közteherbírása, ha a mezőgazdasági nagyüzemeket kisgazdaságok váltják fel, valószínűleg legalább e két gazdaság-nagyságcsoport kat. tiszta jövedelmének arányában növekednék. Ennek az adótöbbletnek számszerű megállapítása igen nehéz. A 3.1 millió kat. hold területen létesített kisgazdaságok magasabb adófizetése a mezőgazdaság által fizetett egyenes adók összegét kb. 12-13%-kal emelné, ami az 1932-33. évre vonatkoztatva, 18-20 millió pengőnyi összeget tenne.

Az egyenes adók mellett a forgalmi és fogyasztási adóbevételek⁸ is növekednének, mert egyrészt a nem-

⁸ Az államháztartás 1932/33. évi bevételei a főbb források szerint következőképpen oszlottak meg:

egyenes adók	33.5%
forgalmi adók	28.2%
fogyasztási adók	11.5%
vám-, dohányjövődék és egyéb bevételek	20.8%

zeti jövedelem volumenje és a forgalomba kerülő cikkek értéke is növekednék, másrészt a széles néprétegek vásárlóerejének növekedése nagyobb fogyasztási adóbevételeket eredményezne. Ezeknek a tételnek számszerű megközelítése még a, durva becslés alapfeltételeit is nélkülözi. *Meg kell elégednünk azzal a megállapítással, hogy az agrárpolitika feladatainak megoldása folytán a nemzeti jövedelem és az általános életszínvonal emelkedése mellett az ország közteherviselő képessége olyan mértékben növekednék, hogy abból az állam a reá háruló újabb kulturális és szociális feladatok megoldásához szükséges anyagi fedezetet is meríthetné.*

TARTALOM

	Oldal
Szekfü Gyula előszava	1
A szerző előszava	5
Másfél évtized a háború előtt és után	9
<i>2. A mezőgazdaság jelenlegi struktúrája Magyar- országon</i>	17
1. A birtokmegoszlás jelenlegi állapota	17
2. A bérleti gazdálkodás szerepe	20
3. Népesedési viszonyok	26
4. Tanyatelepülés	41
5. A nagy- és kisgazdaságok szerepe agrár- termelésünkben és kivitelünkben	46
6. A mezőgazdasági munkanélküliség és a ki- vándorlás kérdése	57
<i>II. Az agrárpolitika feladatai</i>	71
1. A hitbizományi reform	71
2. A mezőgazdasági üzemek nagyságának megváltoztatása és a telepítés	78
3. Tagosítás	106
4. A mesterséges öntözés	116
5. Az ország úthálózatának kiépítése	125
6. A mezőgazdaság hiteléletének problémái	132
7. A szövetkezeti mozgalom fejlesztése	147
8. Mezőgazdasági szakoktatás. Piackutatás. Kollektív agrárreklám	168
Magyar Kir. Gazdasági Akadémiák	170
1. Keszthelyi M. Kir. Gazdasági Akadémia	170
2. Magyaróvári M. Kir. Gazdasági Aka- adémia	172
3. Debreceni M. Kir. Gazdasági Akadémia	173

	Oldal
Középfokú gazdasági oktatás	175
Magyar Királyi Mezőgazdasági Szakiskolák	180
Piackutatás	182
Kollektív agrárreklám	187
9. A mezőgazdasági munkásság szociális biz- tosítása	194
<i>III. Az agrárpolitika által előidézendő struktúra- változás tökeszükségele és a megrázkódtatás- mentes struktúra-változtatás időtartama .....</i>	<i>213</i>
<i>IV. Magyarország nemzeti jövedelmének és közteher- viselőképességének alakulása az agrárpolitika feladatainak megvalósítása után .....</i>	<i>231</i>